

GORA SABOTIN (ITALIJANSKI DEL)

TRAJNOSTNI POSEGI ZA IZBOLJŠANJE TURISTIČNE, KULTURNE, POHODNIŠKE, ZGODOVINSKE IN OKOLJSKE
PONUDBE

ŠTUDIJA IZVEDLIVOSTI

Prispevek je pripravil **dr. MARCO PASCOLI**

Strokovnjak, specializiran za območja prve svetovne vojne, v skladu z deželnim zakonom F.J.K. 2. oktobra 2013, št. 11.

Srednjegorski vodnik pri Visoki šoli alpskih vodnikov Furlanije - Julijske krajine, matična številka IT36C00012.

Okoljski pohodniški vodnik AIGAE, članska izkaznica št. FR088 (reguliran poklic v skladu z zakonom z dne 14. januarja 2013, št. 4).

Avtor in samostojni raziskovalec zgodovine prve svetovne vojne.

Osebna davčna številka: PSCMRC85D27H816K - davčna številka 02530300306

Via Cichino n. 40 – 33038 - San Daniele del Friuli (UD - Italija),
tel.: +39 347 305 9719

e-pošta:marco_pascoli@alice.it
priporočena e-pošta: marco_pascoli@pec.it

Študijo je naročil PromoturismoFVG (naročilnica št. 00002473 z dne 05.07.2024).

Datum dostave: 30.11.2024.

Če ni drugače navedeno, slike in obdelava pripadajo zasebnemu arhivu Marca Pascolija.

Karte dosledno navajajo sklic v skladu z vrstnim redom uporabljene kartografske podlage.

KAZALO

1. DEL

- Cilji študije izvedljivosti: str. 5
- Sprejeta merila: str. 7

2. DEL

- Gora Sabotin na splošno: geografska lega in morfologija: str. 9
- Gora Sabotin – splošni pregled: zgodovinsko-kulturni, okoljski in krajinski, gospodarski ter vojaški pomen: str. 11
- Gora Sabotin – pregled trenutnega stanja in možnosti za turistično-kulturno ter izletniško rabo: str. 17
- Italijanski del gore Sabotin: trenutno stanje glede dostopnih cest, obstoječe infrastrukture, zaščitene območij ter ključnih izrednih dogodkov z zgodovinsko, kulturno in okoljsko vrednostjo: str. 21
- *Tabela 1. Italijanski del gore Sabotin: glavne zgodovinske, kulturne in okoljske znamenitosti na tem območju*
- *Fotografija priloga 1. Italijanski del gore Sabotin: glavne izredne zgodovinske, kulturne in okoljske vrednosti na območju*

3. DEL

- Valorizacija italijanskega dela gore Sabotin: koncept in kriteriji projekta: str. 41
- Imena, logotip, glavni subjekt in model upravljanja: str. 46
- Tematski znaki, usmerjevalne table in spletna stran: str. 48
- „Zgodovinsko-okoljske poti gore Sabotin”: načrtovane poti: str. 50
- *Tabela 2. Zgodovinsko-okoljske poti gore Sabotin: načrtovane poti (podroben pregled)*
- Materialni posegi v prostoru: str. 55
- Pobude za predstavitev poti: str. 90

- Splošne finančne potrebe: str. 91
- Okvirni časovni raspored: str. 93
- Načrt dolgoročnega vzdrževanja in upravljanja poti: str. 95
- Projektne usmeritve, povezane z dolgoročnim kulturno-turističnim razvojem: str. 96

1. DEL

Cilji študije izvedljivosti

Namen te študije izvedljivosti je opredeliti projektni okvir za izboljšanje italijanskega dela gore Sabotin z vidika turizma, kulture, izletništva, zgodovine, okolja ter promocije lokalnega območja. Ta oblikovni okvir temelji na intervencijah, ki so usklajene, organsko vključene in usmerjene v:

- povečanje splošne privlačnosti in uporabnosti kraja z namenom spodbujanja „počasnega turizma“, privabljanja dnevnih obiskovalcev ter vključevanja lokalnih skupnosti;
- povečanje pomena italijanskega dela gore Sabotin med destinacijami zgodovinskega turizma, povezanega s prizorišči iz prve svetovne vojne;
- hitro vključitev italijanskega dela gore Sabotin tako v čezmejno zgodovinsko-pohodniško pot, ki prečka celotno goro Sabotin, kot tudi v Pot miru / Walk of Peace / Sentiero della Pace;
- prepoznavanje italijanskega dela gore Sabotin kot ključna destinacija za turistične tokove in obiske, ki jih spodbuja zanimanje za kraje iz obdobja hladne vojne, arheološka najdišča, območja z izjemno krajinsko lepoto ter kraje naravne vrednosti;
- spodbujanje, krepitev ter omogočanje gospodarskih, turističnih, kulturnih, zabavnih, športnih in asociativnih dejavnosti, ki temeljijo na popolni okoljski trajnosti;
- poglobljanje javnega zgodovinskega znanja, spoštovanje spomina ter vrednotenje pričevanj, s posebnim poudarkom na prvi svetovni vojni in pomembnih dogodkih 20. stoletja;
- optimizacijo načinov ohranjanja ter uporabe obsežne zgodovinsko-okoljske in krajinske dediščine, prisotne na tem območju.

Za razvoj celovitega in učinkovitega oblikovalskega okvira, študija vključuje posebna poglavja, ki jih spremljajo kartografski prikazi in slike, ki so namenjena:

- analizi trenutnega stanja voznega parka, poti, objektov, tras, parkirišč in analizi obstoječih virov ter pogojev uporabnosti prostora;
- odkrivanju glavnih zanimivosti, povezanih s Sabotinom;
- popisu in geolokalizaciji zgodovinskih, okoljskih, arhitekturnih, krajinskih, arheoloških in naravoslovnih pomembnih dogodkov, ki so prisotni v italijanskem delu gore Sabotin;
- identifikaciji območij in elementov, ki so podvrženi posebnim predpisom;

- opisu in razumevanju projekta v njegovem splošnem okviru ter osnovnih sestavnih elementov;
- natančnemu strukturiranju modela upravljanja projekta ter celoviti obravnavi lokacije kot celote;
- risbi, kratkemu opisu in geolokalizaciji materialnih posegov, ki se bodo izvajali na zemljiščih (čiščenje, košnja, vzdrževanje, obnova, sanacija, signalizacija ipd.);
- opredelitvi terminskega načrta ter oceni maksimalnih finančnih potrebščin za izvedbo predvidenih posegov;
- predlogu srednje- in dolgoročnih modelov vzdrževanja ter dejavnostim, povezanih z upravljanjem, razvojem, promocijo in širjenjem poti

Sprejeta merila

Izdelava študije izvedljivosti sledi obsežni tematski pripravi, ki poteka v več fazah, usmerjenih navzdol:

- od posvetovanj o publikacijah, ki so ključne ali pomembne v povezavi z zgodovinskimi, okoljskimi, geografskimi in kulturnimi temami gore Sabotin, s posebnim poudarkom na vprašanjih, povezanih z obdobjem hladne vojne¹;
- od pregledovanja topografskih zemljevidov, zgodovinske kartografije, ortofoto posnetkov, tehničnih zemljevidov, satelitskih posnetkov ter 3D površinskih raziskav, kot je tehnologija „Lidar“²;
- od posvetovanj z ustreznimi spletnimi viri³;
- od izvedbe številnih specifičnih pregledov na terenu, vključno z raziskovalnimi aktivnostmi⁴;
- iz poglobljenega poznavanja ozemlja in zgodovinsko-vojaških pričevanj, ki so ohranjena skozi čas;
- iz več kot desetletnih izkušenj na področju zgodovinske rekonstrukcije, popisa premoženja, interpretacije dediščine, oblikovanja in razvoja muzejev, razstav ter tematskih poti, vključno s spremstvom skupin in individualnih obiskovalcev po krajih, povezanih s prvo svetovno vojno.

Kot predpogoj za študijo je bila izvedena pomembna primerjalna dejavnost (tudi na terenu) s subjekti, ki so neposredno zainteresirani, kot so lastniki, upravljavci ter strokovnjaki za upravljanje območij, vključenih v italijanski del gore Sabotin, in ne zgolj spodbujevalci dejavnosti za krepitev in promocijo kraja. Aktivnosti so vključevale tudi številne potencialno vpletene ali drugače zainteresirane subjekte ter posameznike, ki so na to temo obveščeni in pripravljeni sodelovati, vključno z nekaterimi avtorji študij in publikacij, povezanih s Sabotinom, srednjegorskimi vodniki, okoljsko-pohodniškimi vodniki, strokovnjaki, specializiranimi za prizorišča prve svetovne vojne, ter zgodovinskimi strokovnjaki, ki pogosto delujejo na območju Sabotina. Rezultati, ki izhajajo iz dialoga med različnimi instancami in njihovimi potrebami, so bili sprejeti ter vključeni v vsebino študije, katere cilj je predlagati skupni projekt v najširši možni obliki.

Osebe, ki so sodelovale v razpravi, so posebej poudarjene:

- predstavniki naročnika študije, PromoturismoFVG, v osehah, ki so posebej usposobljene in kompetentne za obravnavano temo⁵;
- predstavniki EZTS GO, ki so večkrat prevzeli odgovornost za neposredno organizacijo pripravljalnih sestankov, namenjenih izmenjavi informacij, pogledov in projektnih idej⁶;

¹ citirane občasno, kadar se nanašajo na določene odlomke besedila ali pa so reproducirane na podlagi njihovega dela.

² enako.

³ enako.

⁴ Zahvale za raziskovanje in zgodovinsko-interpretativno podporo gredo sledečim osebam: Sergio Cassia, Marco Mantini, Aldo Pascoli, Mauro Stella.

⁵ Posebna zahvala Nicoli Revelant za njegovo sodelovanje.

⁶ Posebna zahvala gre tudi Eziu Benedettiju za njegovo sodelovanje.

- predstavnikom italijanske vojske, še posebej tistim iz enote „Pozzuolo del Friuli“, ki so kot upravljalci vojaške cone in vojaške ceste pomembno prispevali k ohranjanju dediščine tega območja;
- predstavnikom občinske uprave Gorica in lokalne skupnosti;
- predstavnikom različnih združenj, ki imajo pomembno vlogo na tem območju, vključno z CAI Gorica, centrom za raziskovanje
krasa "C. Seppenhofer", E.Wi.M.A. in slovenskim planinskim društvom Gorica);
- predstavnikom fundacije Poti miru v Posočju in upravljavcem Poti miru /Walk of Peace na slovenskem ozemlju, ki skrbijo za ohranjanje te pomembne dediščine;
- predstavnikom društva Soška fronta 1915 – 1917 iz Šempetra pri Gorici, slovenskega društva, ki se ukvarja z zgodovino in zgodovinsko dediščino soške fronte;
- predstavnikom in sodelavcem skupine Gruppo Storico Friuli Collinare – muzeja prve svetovne vojne Ragogna Aps, združenja, ki združuje različne strokovnjake in veščine, da bi jih uporabili za upravljanje muzejev, tematskih poti, zgodovinskih študij ter razvoj projekta Catasto dei Graffiti della Grande Guerra (Katastrska zbirka grafitov iz prve svetovne vojne).

Nekatera merila, ki jih je treba upoštevati kot pomembna, so:

- čim bolj omejiti vplive posegov na okolje, ohraniti celovitost krajine, naravoslovne vrednote, zgodovinski pomen ter „počasno“ poklicnost, ki zaznamuje in obogati goro Sabotin in njegovo okolico;
- pretehtati konkretno finančno vzdržnost načrtovanih posegov;
- postaviti hipotezo o modelu vzdrževanja in upravljanja, ki zagotavlja srednjeročno in dolgoročno kontinuiteto ter ostaja učinkovit tudi po zaključku načrtovanih posegov;
- povezovanje in upoštevanje številnih različnih vrednot, krajev, pričevanj ter zanimivih elementov, ki obogatijo goro Sabotin, ob hkratnem prepoznavanju osrednjega pomena krajev, pričevanj in tem, povezanih s prvo svetovno vojno ter dvajsetim stoletjem;
- povezati italijanski del gore Sabotin s širšo čezmejno potjo za obiskovalce, ki prečka hrib, in oblikovati „destinacijo Sabotin“ v njeni celoviti razsežnosti, ki vključuje tako italijansko kot slovensko ozemlje;
- upoštevati čezmejne geografske posebnosti, različne nacionalne, kulturne in ideološke občutljivosti, ki so prisotne na soškem območju, potrebe lokalne skupnosti, obstoj predhodnih projektov in dejavnosti, namenjenih izboljšanju gore Sabotin⁷

⁷ S posebnim poudarkom na prizadevanjih, ki jih je Mario Muto aktiviral v devetdesetih letih prejšnjega stoletja in vse do svoje

smrti (2018), ter na slovenski realnosti Sabotina

– Parka Miru / Sabotino – Parco della Pace.

2. DEL

Gora Sabotin na splošno: geografska lega in morfologija

Gora Sabotin je hrib v Julijskih Predalpah, ki izstopa nad Goriško dolino in se nahaja med predeloma Collio / Brda ter Soške doline.

Morfologijo gore zaznamuje glavni greben, skalnate narave, ki je občasno poraščen. Ta se razteza v smeri severozahod – jugovzhod in je dolg približno 5 km. Najvišja točka gore dosega 609 metrov nadmorske višine in se nahaja v osrednjem vzhodnem delu grebena. Ta del grebena se proti Soči strmo spušča, vendar ponuja precej ravno in podolgovato obzorje, brez izrazitih strmih vzpetin. Severovzhodna pobočja grebena, obrnjena proti Soški dolini, so strma, razgibana in skalnata. Ob vršnem grebenu so mestoma skoraj navpična, vsekakor pa zelo ostra. Pobočja jugozahodnega dela grebena se namesto tega spuščajo proti Goriški kotlini in predelu Collio (Brda), kjer so izrazito bolj položna. Kljub temu ohranjajo razširjeno kamnito matriko in niso brez strmih območij, ki postajajo pogostejša, ko se nadaljujejo proti vzhodu, proti pobočjem nad San Mauro in Sočo.

Hrib je široko poraščen s suhimi gozdovi, kjer prevladujejo srednje visoke rastline, bogat pa je tudi s podrastjo in grmovjem. Zanj je značilno pretežno travnato-grmičasto območje, podobno „kraški resavi“, ki je prepoznavno jugovzhodno od vrha. Ozemlje je v poletni sezoni pogosto izpostavljeno severovzhodnim vetrovom in visokim temperaturam. Predvsem v osrednjem, vzhodnem in severnem delu gore so številne kraške oblike, kot so površinska erozija, naravne grape, razbrazdana polja in podobno. V zahodnih delih in ob južnem vznožju pa apnenčaste kamnine prehajajo v glinaste in zemeljske tvorbe. Kjer so tla apnenčasta (večji del gora), je vodnih virov zelo malo.

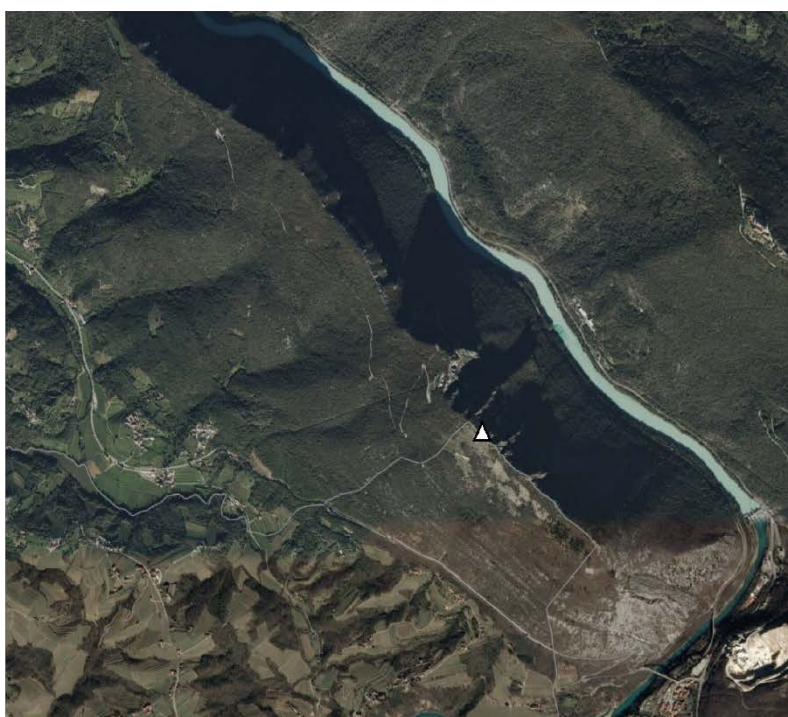
Gora Sabotin je bila večkrat močno vpletena v politično in vojaško dogajanje dvajsetega stoletja. Danes je njeno ozemlje razdeljeno med Republiko Slovenijo in Italijo. Italijanski del ozemlja zajema južno stran hriba, ki se razteza do vrha na 609 m, ter pomemben del grebena, dolg približno 1 km v zračni črti.¹⁰ Ob vznožju gore je širina italijanskega pasu v smeri severozahod-jugovzhod približno 2,1 km¹¹. V globino (od vznožja do grebena) je ta del italijanskega ozemlja dolg manj kot 1,5 km zračne črte¹² in je dom pobočij, ki se med soško strugo in vrhom dvigajo približno 550 metrov v višino.

⁸ Meritev s pomočjo *Google Earth* (od bližine kraja Mladice do bližine reke Soče, pri Solkanskem mostu).

⁹ Od tu naprej se uporabljajo predvsem italijanski toponimi, razen v primerih, ko se zdi koristno navesti slovenske ali drugojezične toponime.

¹⁰ Meritev s pomočjo *Google Earth* (od bližine kvote 609 m do bližine kraja in arheološkega območja San Valentino).¹¹ Meritev s pomočjo *Google Earth* (od doline Piumizza blizu Casal Minato do Soče južno od Castel San Mauro).

¹² enako.

Gora Sabotin: državna meja
(zgoraj) in morfologija (spodaj)

Vrh (Nadmorska višina 609 m)

Zemljevidi povzeti iz:

<https://opentopomap.org/>

<https://eaglefvg.regione.fvg>

Gora Sabotin na splošno: zgodovinsko-kulturni, okoljski in krajinski, gospodarski, vojaški pomen

Gora Sabotin, mišljena kot edinstvena celota, ki vključuje tako italijanski kot slovenski del, ohranja številna pričevanja, vrednote in dediščino (materialno in nematerialno) z izjemnim zgodovinskim, okoljskim, naravoslovnim, krajinskim, gospodarskim in vojaškim pomenom.

V tem poglavju bomo analitično preučili ključne elemente, ki oblikujejo

to pomembno goro, ter poudarili dejavnike, ki povečujejo njen potencial z vidika turizma in kulture.

Pregled zgodovinsko-kulturne dediščine

Gora Sabotin je bila eno najpomembnejših bojišč med prvo svetovno vojno na italijansko-avstrijski fronti, tako da:

- njen zgornji del je bil določen kot monumentalna cona s kraljevim dekretom št. 1386 z dne 29. oktobra 1922¹³ in je kot tak še vedno urejen z zakonodajno uredbo z dne 15. marca 2010, št. 66 (člena 252, 253 – veljavno še danes)¹⁴;
- zaradi tega, da leži na slovenskem ozemlju, je njen zgornji del vključen v okvir muzeja/tematskega parka Sabotin – Park miru, ki je v lasti Mestne občine Nova Gorica in v upravljanju Zavoda za turizem Vaša pot Nova Gorica in Vipavska dolina, obeh javnih ustanov, v lasti Republike Slovenije¹⁵;
- gora Sabotin je v celoti vključena v čezmejno pot Poti miru / Walk of Peace / Sentiero della Pace, namenjeno valorizaciji prizorišč prve svetovne vojne med Italijo in Slovenijo¹⁶, poleg tega pa je vključena med kraje in poti prve svetovne vojne, pomembne za Avtonomno deželo Furlanijo Julijsko krajino, ki jih promovira PromoturismoFVG¹⁷.

Velika vojna izstopa kot ključni zgodovinski dogodek, ki je globoko zaznamoval goro Sabotin. Na tem območju so neposredno ali posredno nastala številna izjemno pomembna materialna pričevanja, kot so jarki, jame, strelišča, pešpoti, poti za mule, opazovalnice, epigrafi, spominski kamni, vzpenjače, ceste, ostanki in muzej...¹⁸). Poleg tega pa je vojna prispevala k preoblikovanju kraja v dragoceno nematerialno dediščino, ki je postala eden od glavnih simbolov odličnosti.

¹³ <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto.legge:1922-10-29;1386>.

¹⁴ <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto.legislativo:2010-03-15;66>.

¹⁵ <https://visitsabotin.si/it/>.

¹⁶ <https://www.thewalkofpeace.com/it/map/>.

¹⁷ <https://www.turismofvg.it/parco-della-pace-del-monte-sabotino>.

¹⁸ Prim.: AA.VV., *Nad in pod Krasom – Spletna revija Centra za raziskovanje krasa "C. Seppenhof" Aps – Gorica*, Posebna številka junij 2022, *Gora Sabotin, pozabljeni simbol Gorice*. Badoglio Gianluca, Muto Mario, Olmi Walther, *Skrivne poti iz prve svetovne vojne na območju Gorice*.

Duša Sabotina, Gaspari Editore, Videm 2013. Scrimali Antonio, Scrimali Furio, *Julijske Predalpe. Izleti in pričevanja po gorah velike vojne*, Založba Panorama, Trento 1997. <https://www.graffitidiguerra.it>. <https://www.thewalkofpeace.com/it/map/>.

<https://www.turismofvg.it/parco-della-pace-del-monte-sabotino>. <https://visitsabotin.si/en/>.

conflitto (bojišče velikega zgodovinskega pomena, ključna lokacija šeste bitke ob Soči, vojni prizor, tesno povezan z znamenitim Pietrom Badoglijem, opazovalna točka na fronti, artilerijsko oporišče, ki je bilo ključno za pripravo ognja v 10. in 11. bitki ob Soči, ter „sveti“ kraj, kjer je življenje izgubilo na tisoče vojakov različnih evropskih narodov, ki je danes spomeniško območje, itd.). Če bi želeli zgodovinsko dinamiko gore Sabotin med prvo svetovno vojno razdeliti na štiri širše faze, bi lahko uporabili naslednjo shemo:

- od 30. marca do 23. maja 1915: prve utrdbe gore Sabotin s strani avstro-ogrske vojske¹⁹. Stoletja je gora pripadala ozemlju habsburške monarhije.
- Od 24. maja 1915 do 9. avgusta 1916 je gora Sabotin postala bojišče med velikimi italijanskimi in avstro-ogrski silami, vse do popolne in taktično občudovanja vredne italijanske osvojitve s strani 45. divizije VI. armadnega korpusa, med 6. in 9. avgustom 1916 (šesta soška ali goriška bitka). Posebej je izstopala poveljniška akcija takratnega polkovnika Pietra Badoglia, ki je z vodenjem akcijskih kolon v najvišjem delu Sabotina zaznamoval najbolj senzacionalno obdobje svoje vojaške kariere. V tem obdobju so tako avstro-ogrske kot italijanske sile na terenu zgradile pomembne terenske in poltrajne utrdbe, vključno z obsežnimi predori, dostopnimi potmi in „vzporednimi“ jarki, vse v skladu z načeli „metodične vojne“²⁰.
- Od 10. avgusta 1916 do 27. oktobra 1917 je gora Sabotin postala del zaledne linije 2. italijanske armade, ki je bila preoblikovana v artilerijsko utrdbo. Ta je obsegala neštete topniške galerije, kazemate za topove in havbice, bombardne položaje, opazovalnice, okope, zaklonišča ter ceste in poti za mule. V tej fazi, v kateri so izstopala inženirska in ladjedelniška prizadevanja skupine delavcev Gavotti, je kraljeva vojska zgradila impresivna nova dela in vojaške strukture, pridobljene s prilagoditvijo že obstoječih avstro-ogrske utrdbe. Priprava ognja

¹⁹ Prim.: Mantini Marco, *Spomeniško območje gore Sabotin, zgodovina in spomin na izjemno trdnjavo na Soči*, Gaspari Editore, Videm 2021, str. 11-15.

²⁰ Prim.: AA.VV., *Nad in pod Krasom – Spletna revija Centra za raziskovanje krasa "C. Seppenhof" Aps – Gorica*, Posebna številka junij 2022, *Gora Sabotin, pozabljeni simbol Gorice*. Badoglio Gianluca, Muto Mario, Olmi Walther, *Skrivne poti iz prve svetovne vojne na območju Gorice. Duša Sabotina*, Gaspari Editore, Videm 2013, str. 45-95. Cimmino Marco, *Osvajanje Sabotina. avgust 1916*, LEG, Gorica 2012, obširno. Brazzano Orio, *Velika vojna na Julijski fronti (1915-17)*, Panorama Edizioni, Trento 2002, strani 158-175. Mantini Marco,

Spomeniško območje gore Sabotin, zgodovina in spomin na izjemno trdnjavo na Soči, Gaspari Editore, Videm 2021, str. 15-40. Ministrstvo za vojno, poveljstvo korpusa generalštaba – Zgodovinski urad / Ministrstvo za obrambo, generalštab vojske, zgodovinski urad, Italijanska vojska v prvi svetovni vojni (1915-1918), v sedmih zvezkih (skupaj sedemintrideset zvezkov), Rim 1927-1988, s posebnim sklicevanjem na zvezka II in III (zvezek 1, zvezek 2 in zlasti zvezek 3). Avstrijsko zvezno ministrstvo za vojsko in vojni arhiv, *zadnja vojna Avstrije in Madžarske 1914 – 1918*, osem zvezkov, pod vodstvom Edmunda Glaise-Horstenaua, Verlag der Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, Dunaj 1930-1938, s posebnim sklicevanjem na zvezke III, IV in višje V. Schaumann Walther, Schubert Peter, *Soča, tam kjer bodo umrli*, Ghedina&Tassotti Editori Bassano del Grappa, 1990, razdeljeno. Schalek Alice, *Soška fronta. marec-julij 1916*, LEG, Gorica 2014, str. 58-70. Scrimali Antonio, Scrimali Furio, *Julijske Predalpe. Izleti in pričevanja po gorah iz prve svetovne vojne*, Založba Panorama, Trento 1997, str. 38-45.

Poletne bitke leta 1917 so bile v veliki meri odvisne od posredovanja baterij in dejanske prisotnosti opazovalcev na gori Sabotin²¹.

- Od 28. oktobra 1917 do 4. novembra 1918 je gora Sabotin prešla nazaj v roke avstro-ogrske vojske, ki je delno povrnila izgubljeno ozemlje. V tem obdobju so že začeli oblikovati načrte o morebitni preobrazbi gore v zgodovinsko-vojaški muzej. Gora ni doživela nobenih večjih operativnih dogodkov in je ostala daleč od frontne črte vse do konca sovražnosti²².

Prva svetovna vojna je goro Sabotin zaznamovala tudi v spominskem in slavnostnem smislu, s čimer je pridobila pomembno vlogo v turistično-kulturnem kontekstu. Njen pečat pa je segal onkraj same vojne, saj se je prenašal skozi dediščino, ki izhaja iz posmrtnih pobud, povezanih s spominom, mitom in znanjem. Glavna referenca se nanaša na prvotni projekt svete cone in kasnejše spomeniške cone, ki so jo ustanovile italijanske oblasti leta 1922 in je še vedno v veljavi. Ta cona je v prvem povojnem obdobju na Sabotinu vzpostavila muzejsko-spomeniško organizacijo nacionalnega pomena, ki je obsegala bogato dediščino, vključujoč piramide, spomenike, didaktične poti na prostem, spominske kamne, hišo-muzej skrbnika in različne druge strukture. Organizacija je privabila tisoče romarjev in obiskovalcev ter postala sestavni del velike zgodovine, s katero je gora prepojena. Ta zgodovina je izvirala iz pomembnega dela tamkajšnje obstoječe spomeniške dediščine, ki jo gora še danes ohranja²³. Razvoj spomeniške cone so prekinili in močno omejili dogodki druge svetovne vojne ter hladne vojne. Po tem, ko je bila preoblikovana v turistično-kulturni in spominski ključ, se je ponovno oživela v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, ob političnem in kulturnem dogajanju tistega časa. V zadnjih letih je to privedlo do oblikovanja novih elementov dediščine, ki so se osredotočili predvsem na slovensko stran, kjer so nastali pomembni projekti, kot so stalna zbirka/muzej, center za obiskovalce, zatočišče, muzej na prostem in drugi²⁴.

Gora Sabotin ima zgodovinski pomen tudi v smislu dogodkov in pričevanj, ki se nanašajo na obdobja, ki niso neposredno povezana s prvo svetovno vojno. Začeni s

²¹ Prim.: AA.VV., *Nad in pod Krasom – Spletna revija Centra za raziskovanje krasa "C. Seppenhof" Aps – Gorica*, Posebna številka junij 2022, *Gora Sabotin, pozabljeni simbol Gorice*. Gavotti Nicolò, *Vojna moje skupine proti Avstriji, II. del – II. knjiga, Boleča vojna << Sabotin >>*, Rim 1931, obširno. Mantini Marco, *Spomeniško območje gore Sabotin, zgodovina in spomin na izjemno trdnjavo na Soči*, Gaspari Editore, Videm 2021, str. 39-47. Ministrstvo za vojno, poveljstvo korpusa generalštaba – Zgodovinski urad / Ministrstvo za obrambo, generalštab vojske, *Zgodovina italijanske vojske v veliki vojni (1915–1918)*, izdano v sedmih zvezkih (skupaj sedemintrideset zvezkov), Rim, 1927–1988, s posebnim sklicevanjem na četrti zvezek (zvezek 1 in zvezek 2). Österreichischen Bundesministerium für Heereswesen und vom Kriegsarchiv, *Österreich – Ungarns letzter Krieg 1914 – 1918*, acht Bänden, unter der Leitung von Edmund Glaise-Horstenau, Verlag der Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, Wien 1930-1938, s posebnim sklicevanjem na zvezek VI. Scrimali Antonio, Scrimali Furio, *Il Vodice. Gora Gonzaga*, Gaspari Editore, Videm 2011, str. 70-83. Scrimali Antonio, Scrimali Furio, *Julijske Predalpe. Izleti in pričevanja po gorah iz prve svetovne vojne*, Založba Panorama, Trento 1997, str. 31-37.

²² Prim.: Mantini Marco, *Spomeniško območje gore Sabotin, zgodovina in spomin na izjemno trdnjavo na Soči*, Gaspari Editore, Videm 2021, str. 65. Österreichischen Bundesministerium für Heereswesen und vom Kriegsarchiv, *Österreich – Ungarns letzter Krieg 1914-1918*, acht Bänden, unter der Leitung von Edmund Glaise-Horstenau, Verlag der Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, Wien 1930-1938, s posebnim sklicevanjem na zvezek VI in VII.

²³ Prim.: Mantini Marco, *Spomeniško območje gore Sabotin, zgodovina in spomin na izjemno trdnjavo na Soči*, Gaspari Editore, Videm 2021, str. 65-123. Touring Club Italiano, *Na bojiščih. Srednje in spodnje Soče. Četrta izdaja*, Milan 1937-XV, str. 101-114.

²⁴ Prim.: Badoglio Gianluca, Muto Mario, Olmi Walther, *Skrivne poti iz prve svetovne vojne na območju Gorice. Duša Sabotina*, Gaspari Editore, Videm 2013, str. 111-116. <https://www.thewalkofpeace.com/it/map/>. <https://www.turismofvg.it/parco-della-pace-del-monte-sabotino>.

starejšo dobo imajo nedvomno najpomembnejše mesto, kjer sta osamljeno bivališče in cerkev svetega Valentina, katerih prvi pisni zapisi segajo v 14. stoletje, ob tem pa se domneva, da imata še bolj oddaljen izvor. Najdišče, ki je predmet arheoloških izkopavanj in se razteza čez mejo med Italijo in Slovenijo, leži na jugovzhodnem koncu grebena, blizu prižnice na 538 m. Med druge zgodovinske znamenitosti iz srednjega in novega veka spadajo ostanki cerkve sv. Andreja severno od Dola, cerkev sv. Primoža na zahodnem koncu grebena (v Sloveniji) ter najstarejša bivališča v vaseh, ki obdajajo jugozahodno vznožje hriba²⁵. Nadaljnja elementa zgodovinske vrednosti sta dva kamnoloma rdečkaste apnenčaste breče, ki sta bila obdelovana vse do sredine 20. stoletja na južni strani gore, pri čemer je bil kamen uporabljen v številnih civilnih in verskih zgradbah na območju Gorice²⁶.

Med drugo svetovno vojno je spomeniško cono do novembra 1943 stalno nadzoroval in upravljal zanjo imenovani skrbnik. Kasneje, vse do konca aprila 1945, je goro obvladoval nemški odred. Monumentalne strukture so utrpeli škodo in bile izpostavljene plenjenju, vendar ni bilo pomembnih spominov na vojaške dogodke, ki bi imeli opazen vpliv na to lokacijo²⁷.

Po koncu druge svetovne vojne so Rimske pogodbe (1947) in nato Osimske pogodbe (1975) določile meje med Italijo in Jugoslavijo, kar je pripeljalo do delitve gore Sabotin med ozemljema obeh držav, kot je opisano zgoraj²⁹. V tridesetletnem premoru med letoma 1945 in 1975 je dejanski potek začasne meje na Sabotinu doživel več sprememb, katerih nekateri sledovi so še vedno vidni danes. Skozi celotno povojno obdobje, zaznamovano z dolgoletnim kontekstom „hladne vojne“, ki se je zaključila z osamosvojitveno vojno in kasnejšo afirmacijo Slovenije kot suverene republike leta 1991, je bila gora Sabotin nenehno pod strogim nadzorom in zaščito oboroženih sil Italijanske in

jugoslovanske varnostne sile, ki so na njenem vrhu zgradile številne vojaške objekte in ceste ter postavile pomembne simbolne elemente, ki so še dodatno poudarili strateški pomen tega območja. Hrib se je preoblikoval v posebno in simbolično obmejno gledališče, kjer so se prepletali dogodki različnih vojaških struktur z epizodami patroliranja, prečkanja meje in garnizioniranja. Ob tem so nastajali konflikti, povezani z namestitvijo številnih mejnih oznak, čezmejnimi posegi v gospodarski razvoj, kot je „Osimska cesta“, ter tekmovalenjem med nasprotujočimi si političnimi napisi, ki so zaznamovali ta prehodni prostor z

²⁵ Prim.: Badoglio Gianluca, Muto Mario, Olmi Walther, *Skrivne poti iz prve svetovne vojne na območju Gorice. Duša Sabotina*, Gaspari Editore, Videm 2013, str. 28-44.

²⁶ Cucchi Franco, Finocchiaro Furio, Muscio Giuseppe (prireديل), *Geosites of Furlanija Julijska krajina*, Avtonomna dežela Furlanija Julijska krajina, Videm 2009 – 2010, str. 309. Nekaj zahodneje od omenjenih kamnolomov so vidni ostanki še tretjega zgodovinskega kamnoloma apnenca, o katerem pa žal nimamo več ohranjenih podatkov.

²⁷ Prim.: Badoglio Gianluca, Muto Mario, Olmi Walther, *Skrivne poti iz prve svetovne vojne na območju Gorice. Duša Sabotina*, Gaspari Editore, Videm 2013, str. 100-103.

²⁸ Ne smemo pozabiti, da gora Sabotin tako taktično kot simbolno dominira nad celotno Goriško kotlino. V kontekstu nacionalnih napetosti je posest Sabotina na vojaški ravni omogočala nadzor nad mestoma Gorica in Nova Gorica, pri čemer je slednjo ustanovil jugoslovanski režim v povojnem obdobju.

²⁹ Opozoriti pa je treba, da je bilo območje, ki danes pripada Sloveniji, vse do leta 1991 del Jugoslavije.

aglomerati kamnov, na katerih so bili izpisani nacionalni slogani, kot so "W l'Italia" (Živela Italija), „Naš Tito“, „Tito“ in podobno, ter različna nacionalna sporočila, posredovana skozi različna komunikacijska sredstva, (kot so svetleča trobojnica, spomeniki in drugi simboli), ki so se prepletala z najnovejšimi dogodki, ki so spremljali slovensko osamosvojitve. Pričevanja, ki so prisotna na terenu in ki segajo v nedavno zgodovinsko obdobje, imajo pomembno zgodovinsko vrednost in so izjemno zanimiva. Zaslužijo si zaščito ter ustrezno vrednotenje ob upoštevanju vseh občutljivosti.³⁰

Zaradi številnih zgodovinskih dogodkov, ki so se odvijali na tem območju, v kombinaciji s prepletenim sobivanjem italijanske, furlanske in slovenske skupnosti, ki je značilno za okoliška mesta, je gora Sabotin dragocena kulturna dediščina za lokalno prebivalstvo. Hkrati pa predstavlja resničen spomenik zgodovinski kompleksnosti, katerega priznanje je ključnega pomena in ne sme biti zanemarjeno kot temeljno načelo Evropske unije.

Raziskava okolja in krajine

Goro Sabotin tvorijo skalnate strukture krednih apnencev, ki se naslanjajo na Scaglia Rossa ter flišne formacije iz paleogena. Z geološkega vidika predstavlja močno asimetrično antiklinalo, ki jo proti jugu omejuje obratni prelom. To območje je geološko izjemno zanimivo, kar potrjujejo prisotnost fosilov, dokazi paleokrasa, površinska zakraselost (brazdasta polja, erozijski bazeni) ter stari kamnolomi okrasnega kamna (rdečkasta apnenčeva breča). Zaradi teh značilnosti je dežela Furlanija-Juljska krajina to območje priznala kot geološka zanimivost regionalnega pomena, pod imenom „Paleokras gore Sabotin“³¹. Čeprav na Sabotinu ni veliko evidentiranih naravnih jam, pa speleološke raziskave razkrivajo številne obsežne umetne votline, ki jih je mogoče pripisati predvsem času prve svetovne vojne³².

Naravoslovni značaj gore Sabotin je izjemen, saj se na tem območju nahaja več kot 700 vrst rastlin, od katerih so mnoge redke ali jim grozi izumrtje. Prav tako je območje bogato s favno, kjer prebivajo različni plazilci, sesalci, žuželke in ptice, med njimi vrste, kot so rogati gad, gams, beloglavi jastreb, skalna jerebica in mnoge druge. Pokrajina Sabotina je raznolika, saj se tu prepletajo gozdovi (jesenov in hrastov gozd) ter grmičevje s skalnatimi območji in vršnimi kraškimi planotami, ki se ohranjajo tudi zaradi pastirjev, ki se tja vračajo

³⁰ Prim.: Badoglio Gianluca, Muto Mario, Olmi Walther, *Skrivne poti iz prve svetovne vojne na območju Gorice. Duša Sabotina*, Gaspari Editore, Videm 2013, str. 103-112. Donvito Pierpaolo, *Patrulje na vzhod. Italijanska vojska na vzhodni meji med hladno vojno. Nadzorna in opazovalna mreža na meji z Jugoslavijo*, Založba Luglio, Trst 1922.

³¹ Prim.: AA.VV, *Geološka karta Furlanije Julijske krajine*, uredil Giovanni Battista Carulli, Avtonomna dežela Furlanija Julijska krajina, Univerza v Trstu, Univerza v Vidmu, SELCA, Firenze 2006. Badoglio Gianluca, Muto Mario, Olmi Walther, *Skrivne poti iz prve svetovne vojne na območju Gorice. Duša Sabotina*, Gaspari Editore, Videm 2013, str. 9-17. Cucchi Franco, Finocchiaro Furio, Muscio Giuseppe (priredil), *Geološka območja Furlanije Julijske krajine*, Avtonomna dežela Furlanija Julijska krajina, Videm 2009 – 2010, str. 308-309.

³² Prim.: <https://catastogrotte.regione.fvg.it>.

³³ Prim.: *Nad in pod Krasom – Spletna revija Centra za raziskovanje krasa "C. Seppenhofers" Aps – Gorica*, Posebna številka junij 2022, Gora Sabotin, pozabljeni simbol Gorice.

³⁴ Prim.: Badoglio Gianluca, Muto Mario, Olmi Walther, *Skrivne poti iz prve svetovne vojne na območju Gorice. Duša Sabotina*, Gaspari Editore, Videm 2013, str. 122-124. Za dodatne informacije glejte: https://www.regione.fvg.it/rafgv/export/sites/default/RAFGV/ambiente-teritorij/varstvo-okolja-upravljanje-naravnih-virov/FOGLIA214/FOGLIA38/attachments/20220822_Sabotino_Rel_istruttoria_scientifica.pdf.

Trajnostno³⁵. Kot priznanje in zaščito zgoraj omenjenih naravoslovnih vrednot je Avtonomna dežela Furlanija-Juljska krajina z dekretom predsednika dežele, z dne 29. julija 2022, št. 099/Preds., ustanovila biotop gore Sabotin. To območje, ki obsega 22,90 ha, je bilo podvrženo posebnim predpisom za njegovo varovanje³⁶.

Kombinacija teh elementov, skupaj s posebno predalpsko geografsko lego in širokim razgledom, ki se odpira z vrha, goro Sabotin opredeljuje kot območje izjemne krajinske vrednosti.³⁷

Trenutni gospodarski in vojaški pomen

Z vidika splošnega gospodarskega pomena gori Sabotin izpostavljamo naslednje ključne elemente:

- zgodovinsko-turistični in pohodniški krog, ki vključuje center za obiskovalce, muzej, muzej na prostem ter zatočišče z gostinsko ponudbo, omejeno na območje slovenskega vrha, ki je zasnovan okoli poti, uradno označenih s strani Italijanskega alpinističnega kluba in Planinske zveze Slovenije. Te poti so v slovenskem prostoru bolj razvite in bolj javno prepoznavne, vendar vključujejo tudi italijansko stran.
- „Osimska cesta“, ki poteka po spodnjem jugozahodnem pobočju gore, je ključna cestna povezava za družbeno-ekonomski razvoj območja Collio (Brda) in Goriške kotline, s posebnim poudarkom na slovenskem ozemlju.
- Obdelovalne površine (predvsem vinogradništva) ob vznožju gore Sabotin.
- Izvajanje strokovnih dejavnosti, povezanih s pohodništvom in vodenim turizmom, ter razvoj inovativnih pastoralnih in okoljskih projektov na tem območju.

Upoštevati je treba, da je na italijanski strani gore Sabotin še vedno aktivna vojaška cona, ki jo upravlja italijanska vojska. Razteza se znotraj običajno zaprtega ograjenega območja, ki se nahaja na vrhu hriba, znotraj katerega se nahaja t.i. vojašnica „Casermetta Militare del Monte Sabotino“ (znana tudi kot „Casermetta Militare di Quota 553“³⁸ ali „Casermetta di Quota 553“); poleg tega je asfaltna cesta, ki omogoča dostop do tega območja (na odseku med predelom „Piattaforma“ nad „Osimsko cesto“ na kvoti 243 m in prej omenjeno vojašnico (Casermetta)), v lasti vojske, čeprav je na zadnjem odseku pri vojašnici z ograjo in vrati fizično zaprta za javnost.

³⁵ Prim.: <https://www.ilpiccolo.it/cronaca/torna-il-camoscio-sul-monte-sabotino-una-volta-ripopolato-di-pecore-carsoline-oyciftis>.

³⁶ <https://www.regione.fvg.it/rafvfg/cms/RAFVG/ambiente-territorio/tutela-ambiente-gestione-risorse-naturali/FOGLIA214/FOGLIA38/>.

³⁷ Prim.: https://www.regione.fvg.it/rafvfg/export/sites/default/RAFVG/ambiente-territorio/pianificazione-gestione-teritorij/FOGLIA21/attachments/BUR/18_SO25_1_DPR_111_15_ALL15.pdf.

³⁸ Badoglio Gianluca, Muto Mario, Olmi Walther, *Skrivne poti iz prve svetovne vojne na območju Gorice. Duša Sabotina*, Gaspari Editore, Videm 2013, str. 104.

Gora Sabotin na splošno: trenutno stanje možnosti turistično-kulturne in izletniške rabe

Trenutne glavne možnosti za turistično-kulturno in izletniško doživetje na Sabotinu (stanje dne 30.11.2024) vključujejo:

- Center za obiskovalce, muzej, muzej na prostem, zatočišče in zabavišni park Sabotin – Park miru / Sabotino – Parco della Pace, s središčem na zahodni slovenski strani vršnega grebena, vključujejo podaljšano pot, ki vodi proti nadmorski višini 609 m in nato nadaljuje proti grebenu, ki ločuje italijansko in slovensko ozemlje³⁹. To je edino mesto, kjer so obiskovalcem nenehno na voljo turistično-kulturne storitve, kot so dostop do muzejskih prostorov, vodeni ogledi, gostinska ponudba in recepcija, vse osredotočeno na znamenito dediščino iz prve svetovne vojne, ki je prisotna na tem območju. Infrastruktura in storitve (muzej, center za obiskovalce, gostinska ponudba) ter konkretni turistični elementi, kot so topniške ladje, avstro-ogrske zavetne jame in obnovljeni strelski jarki, so skoraj v celoti skoncentrirani na slovenskem ozemlju. Medtem pa del, ki zajema italijanski del grebena, nosi predvsem izletniški značaj. Edina turistična gospodarska dejavnost, ki se izvaja v italijanskem delu, je občasno zgodovinsko-okoljsko-pohodniško vodenje. Poleg tega se zdi, da utrdbe na tem delu italijanskega ozemlja niso bile obnovljene, zato so večinoma slabo dostopne ali popolnoma nedostopne obiskovalcem. Prav tako na tem območju ni nobenih zavetišč, nastanitvenih objektov ali muzejev, ki bi bili upravljani in odprti za javnost. Območje Sabotin – Park Miru / Sabotino – Parco della Pace je opremljeno z enotno asfaltno cesto (dostopno tudi za avtobuse), odprto za promet in opremljeno z ustreznimi parkirišči, ki izhaja iz območja Brd in poteka izključno na slovenskem ozemlju.
- Mreža označenih pohodniških poti, ki jo sestavljajo: a) zgodovinsko-tematska pohodniška pot, ki poteka po celotnem grebenu Sabotina, od kraja Mladice do Solkana/Salcano. Dober del poti ostane na slovenskem ozemlju in prečka območje Sabotin – Park miru / Sabotino -Parco della pace, sledilna mejna črta na grebenu med nadmorsko višino 609 m in San Valentinom pa vodi do brega Soške reke. b) pohodniška pot, ki se v celoti razvije po slovenskem ozemlju, se odcepi pri Solkanskem mostu in se vzpenja po severovzhodnem pobočju Sabotina iz Soške doline do centra za obiskovalce območja Sabotin – Park miru, / Sabotino -Parco della pace, kjer se poveže s Potjo miru. Ta varianta dolge poti preči pobočje od severozahoda proti jugovzhodu in se zaključi pri San Valentinu. c) CAI pohodniška pot 097, ki od Villa Vasi poteka v zanki vzdolž italijanske strani gore Sabotin in se na vrhu prekriva s čezmejnim odsekom

³⁹ <https://visitsabotin.si/it/>; <https://www.turismofvg.it/parco-della-pace-del-monte-sabotino>.

⁴⁰ <https://www.thewalkofpeace.com/it/map/>.

⁴¹ <https://opentopomap.org>.

poti Pot miru in doseže zahodni del Sabotina – Park Miru / Sabotino – Parco della Pace. in porušeno cerkev sv. Valentina⁴²; d) pohodniška pot, ki se od parkirišča, ki se nahaja tik zahodno od ograjenega dela „Sabotinske ceste“, vije v celoti po slovenskem ozemlju, vzpne po jugozahodnem pobočju gore Sabotin do nadmorske višine 609, nato pa do območja Sabotin – Park Miru / Sabotino – Parco della Pace in se tako poveže s potjo Pot miru⁴³.

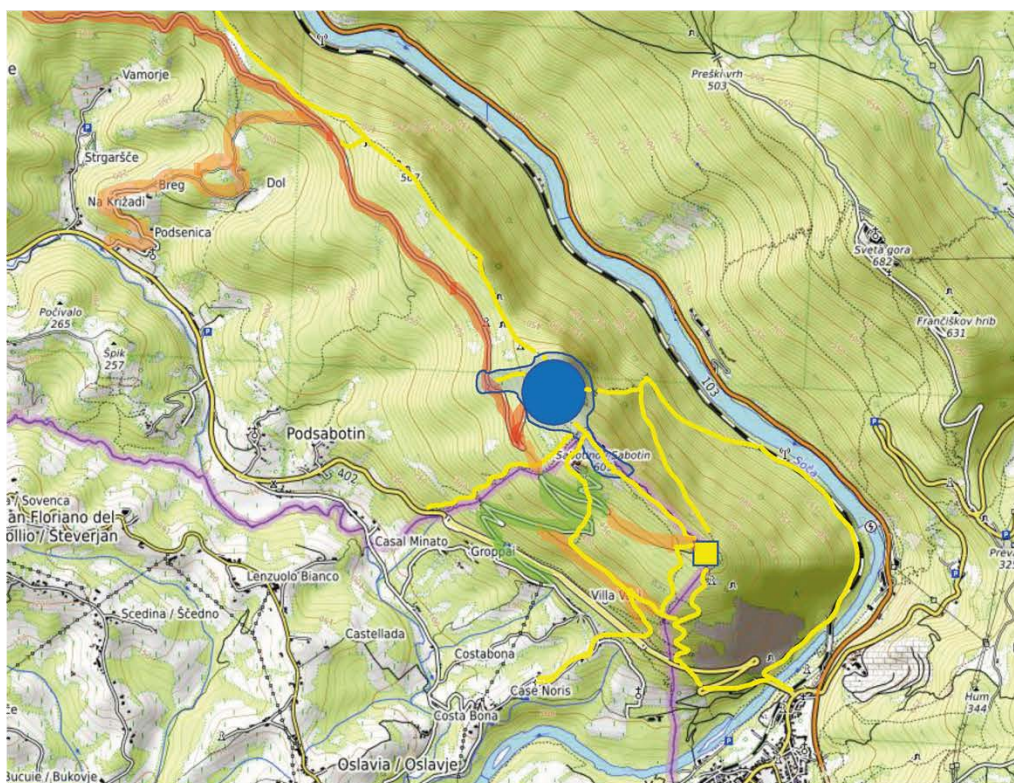
- Arheološka cona San Valentino, ki se razteza ob vzhodnem robu grebena Sabotina in je razdeljena na italijanski in slovenski del, predstavlja zanimiv cilj za tematski obisk hriba. Slovenski del, kjer se nahajajo ostanki cerkvenega obzidja, je dostopen in ga turisti lahko brez težav obišejo in ogledujejo. Italijanski del pa je v stanju zapuščenosti in degradacije, obdan z ročnim delovnim orodjem in zapuščenim materialom, ter omejen s staro kovinsko ograjo, ki je na več mestih porušena in popolnoma neuporabna, saj onemogoča javni dostop do tega območja.
- Neoznačene makadamske ceste in poti, ki povezujejo zgoraj omenjene poti, predvsem v zahodnem delu (slovensko ozemlje) gore Sabotin, omogočajo dostop do grebena, z izhodišči v Podsabotinu, Podsenci in Dolu, vendar brez posebnih označb.
- Vojaška cesta Villa Vasi – vojašnica gore Sabotin, asfaltirana in v dobrem stanju, čeprav ozka in brez bočnih zaščit, zahteva čiščenje in redno vzdrževanje. Čeprav turistično predstavlja cesto z velikim potencialom, je trenutno namenjena izključno vojaškemu prometu in je ni mogoče obravnavati kot del dediščine s turistično vrednostjo, dokler ne pride do spremembe namembnosti in izvedbe predvidenih posegov, kot je navedeno v tej študiji izvedljivosti.
- Nabor zgodovinskih, arheoloških, okoljskih in krajinskih vrednot, predstavljenih na prejšnjih straneh, predstavlja ključne razloge za privlačnost in pomembnost tega območja na turistično-kulturni, izletniški in tematski turistični ravni. V okviru Sabotina – Parka miru / Sabotino – Parco della Pace, s posebnim poudarkom na njegovem slovenskem delu se zdi, da so že ustrezno ovrednoteni in obiskani. Tega pa ne moremo trditi za velik del dediščine, ki se nahaja na italijanskem delu gore, kjer so potrebne številne izboljšave, vzdrževanje, obnova in osvetlitev, da bi lahko prevzela konkretno zmogljivost za turistično rabo. Med potrebnimi posegi so: omogočanje prehodnosti rogov, ki so zasuti z ruševjem in drugo vegetacijo, zagotavljanje varnih dostopov do vhoda in oviranih hodnikov streljš iz prve svetovne vojne, ki se nahajajo pod grebenom na italijanski strani, izpostavitve glavnih znamenj obdobja hladne vojne z ustreznimi označbami ter seznanitev obiskovalcev z najpomembnejšimi elementi biotopa, monumentalnega in geološkega območja.

⁴² <https://www.cai-fvg.it/sentieri-cai-fvg/sentieri-cai-fvg-settore-0-carso/s0-097/>.

⁴³ <https://opentopomap.org>.

Skratka, danes je razvidno, da je večina obstoječe infrastrukture, storitev, kulturne in turistične rabe, dostopnih cest, gospodarskih dejavnosti ter posledično efektivnega pretoka obiskovalcev skoncentrirana v slovenskem delu gore Sabotin.

Kartografska referenca na naslednji strani.

Gora Sabotin: trenutno stanje cestnega sistema in območja, ki se odlikuje z visoko uporabnostjo na turistično-kulturnem in izletniškem področju (30.11.2024).

Center za obiskovalce, muzej, zatočišče, upravlja muzej na prostem Sabotin – Park Miru / Sabotino – Parco della

Sabotin – park Miru / Sabotino – Parco della Pace

Arheološko območje San Valentino

Turistična cesta (Slovenija)

Vojaška cesta (italijanska)

Označene planinske poti

Kolesarske poti in makadamske ceste

Druge poti (neoznačene)

Zemljevid vzet iz: <https://opentopomap.org/>

Italijanski del gore Sabotin: trenutno stanje v zvezi z dostopnimi cestami, obstoječo infrastrukturo, zaščitenimi območji, glavnimi nesrečami zgodovinske, kulturne in okoljske vrednosti

Trenutno (30.11.2024) je sistem dovoznih cest, ki omogočajo javno uporabo dela italijanskega ozemlja na gori Sabotin, pomembnega ali potencialno ovrednotenega za turistično-kulturne in izletniške namene, razdeljen na naslednje elemente:

- *Vojniška cesta Villa Vasi – „Piattaforma” nad „Osimsko cesto”⁴⁴ – Casermetta Militare di Quota 553 tik pod vrhom Sabotina.* Ovinkasta cesta, prevozna, asfaltirana in dokaj strma, je v navidezno dobrih razmerah glede trdnosti vozišča, a potrebna vzdrževanja, zlasti zaradi rastlinja, ki vztraja na njej. Prvotna širina ceste je bila približno 4 metre, vendar je zaradi invazivnih rastlin zožena. Cesta nima ustreznih bočnih zaščit in signalizacije. Danes je rezervirana za vojaško uporabo in zaprta za civilni promet (s prisotnim znakom za prepoved). Tako je tudi prepovedano gibanje pešcev in kolesarjev, kot kaže znak, postavljen tik za predeloma Villa Vasi⁴⁶, in „Piattaforma”⁴⁵. Nasprotno pa ni ograj, ki bi omejevale dostop do ceste (razen na njenem zgornjem delu, v neposredni bližini vojašnice Casermetta), čeprav jo večkrat prečka pot CAI 097, kar nakazuje, da jo pešci in kolesarji pogosto uporabljajo. Cesta je na krajšem odseku med predeloma Villa Vasi in „Piattaforma” v lasti občine Gorica, medtem ko je na daljšem odseku od predela „Piattaforma” do vojašnice Casermetta di Quota 553 v lasti vojnega državnega premoženja. Z visokega konca ceste se v nekaj minutah hoje pride do nadmorske višine 609, območja Sabotin – Park miru / Sabotino – Parco della Pace, kjer se nahaja najtežji del zgodovinske dediščine na visokem terenu. Od najnižjih ovinkov ceste je nekaj minut hoje do izjemne topniške galerije „Baù”, ki jo krasi portal 18. topovske baterije 105 mm, ter do poti, označene na slovenskem ozemlju, ki se z zahodnega konca „Sabotinske ceste” vzpenja do nadmorske višine 609. Na petem ovinku se odcepi poljska pot iz časa prve svetovne vojne, ki v nekaj sto metrih vodi do slovenske turistične poti na Sabotinu. Odcepi, ki vodijo od šestega ovinka do arheološkega območja San Valentino, se vzpenjajo na nadmorsko višino približno 350 metrov in pripeljejo do zgodovinskih kamnolomov rdečega kamna ter spodnjega dela poti CAI 097 jugozahodno od San Valentina. Te poti so nekoliko daljše, vendar še vedno lahke, saj vodijo po poljskih poteh. Nazadnje, tik nad predelom „Piattaforma” se iz ceste proti vzhodu odcepi pot, ki je bila pred kratkim odprta za pohodnike. Ta prečka celotno južno pobočje gore Sabotin po položnem terenu in vodi do kapele, posvečene Mariji Brezmadežni, ter nato poveže z potjo CAI 097 na približno 310 metrih nadmorske višine.

⁴⁴ V nadaljnjem besedilu „Piattaforma”.

⁴⁵ Ta prepoved tranzita se nanaša na regionalno zakonodajo (RZ FJK. št. 15/1991).

⁴⁶ GPS: 45,98138N, 13,63103E.

⁴⁷ Napis, omenjen na tabli, ki podpira prepoved, se nanaša na 682. člen kazenskega zakonika.

Vojaška cesta vodi neposredno do spomeniškega območja, biotopa in geološkega območja gore Sabotin. Po ugotovljeni pravno-administrativni izvedljivosti v zvezi z vojaško destinacijo in preverjanju, da ne ovira vojaške funkcionalnosti, cesta predstavlja pomemben cestni element za pešce, kolesarje in avtobusna vozila, ki se uporabljajo za prevoz obiskovalcev ob posebnih dogodkih, dogovorjenih z vojaško upravo. Omogoča udobno in neposredno povezovanje z različnimi potmi (italijanskimi in slovenskimi), ki se razvijajo na gori Sabotin, prek zgoraj omenjenih podružnic.

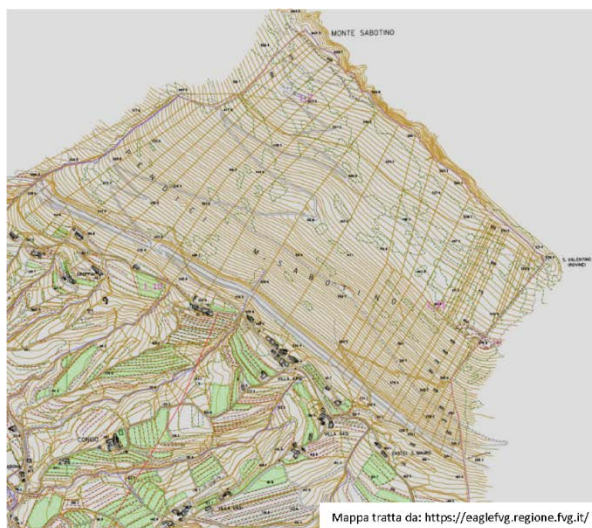
- „Piattaforma” in vzporedne stranske ulice nad „Osimsko cesto” gorvodno od Villa Vasi: to so očitno trdne infrastrukture, delno obdane z vegetacijo, ki je občasno obrezana z zidovi, vandaliziranimi z grafiti, ki nimajo vpliva na promocijo kraja; konkretno⁴⁸, se zdijo dosegljive z avtomobili, kombiji, motornimi kolesi, kolesi (ne avtobusi) in ponujajo prostore, potencialno primerne za parkiranje, pa tudi za ustavljanje, ponujanje informacij in uživanje na mestu (klopi, vodnjak, oznake itd.). „Piattaforma” je odlična izhodiščna točka za poti, posvečene italijanskemu ozemlju gore Sabotin, in v resnici predstavlja dobro izhodišče za vse izlete v gorah. „Piattaforma” in stranske ceste so v lasti ANAS.
- Pot CAI 097: kolobar pohodnih poti z izhodiščem od cerkve sv. Mavra, ki se razvije po pobočju, ki je del italijanskega ozemlja, in se po grebenski črti bistveno prekriva s čezmejno potjo Poti miru in potmi Planinske zveze Slovenije. Vojaška cesta se na več točkah povezuje z različnimi pomembnimi kraji, kot so arheološko območje San Valentino, utrdbe iz obdobja prve svetovne vojne in hladne vojne, ki se nahajajo na grebenu med San Valentinom in Quota 609 (to območje predstavlja italijanski del Sabotin – Park Miru / Sabotino – Parco della Pace), mejna „pot mejni kamni”, razgledni vrh Sabotina, prostor ob vojašnici, spomeniško območje, biotop in geološko območje. Pot CAI 097 je dobro označena, redno prehodna za pohodnike srednje kondicije in omogoča enostavno povezavo z obsežno mrežo poti na Sabotinu, tako slovenskimi kot italijanskimi, vključno s čezmejno Potjo miru.
- Druge makadamske ceste in poti: obstajata dve makadamski cesti, in sicer na nadmorski višini 350 m oziroma 500 m, ki vzdolžno prečkata del italijanskega ozemlja gore Sabotin in ustvarjata bolj omejene krožne poti od tistih, ki jih predlagajo prej omenjene poti. Druge neoznačene poti vodijo do dragocenih zgodovinskih dokazov iz prve svetovne vojne in hladne vojne. Te poti so pogosto travnate, čeprav jih vegetacija včasih preplavi, zaradi česar niso povsem enostavne za uporabo. Za pridobitev turistično-izletniške vrednosti bi bilo potrebno redno čiščenje vegetacije, podobno kot pri ostalih ostankih

⁴⁸ Razen omenjenega znaka za prepoved, ki se nahaja tik za Villa Vasi.

rovov, jam, utrd in epigrafov, ki morajo biti očiščeni invazivne vegetacije, da bi postali resnično dostopna kulturna dediščina za obiskovalce in turiste.

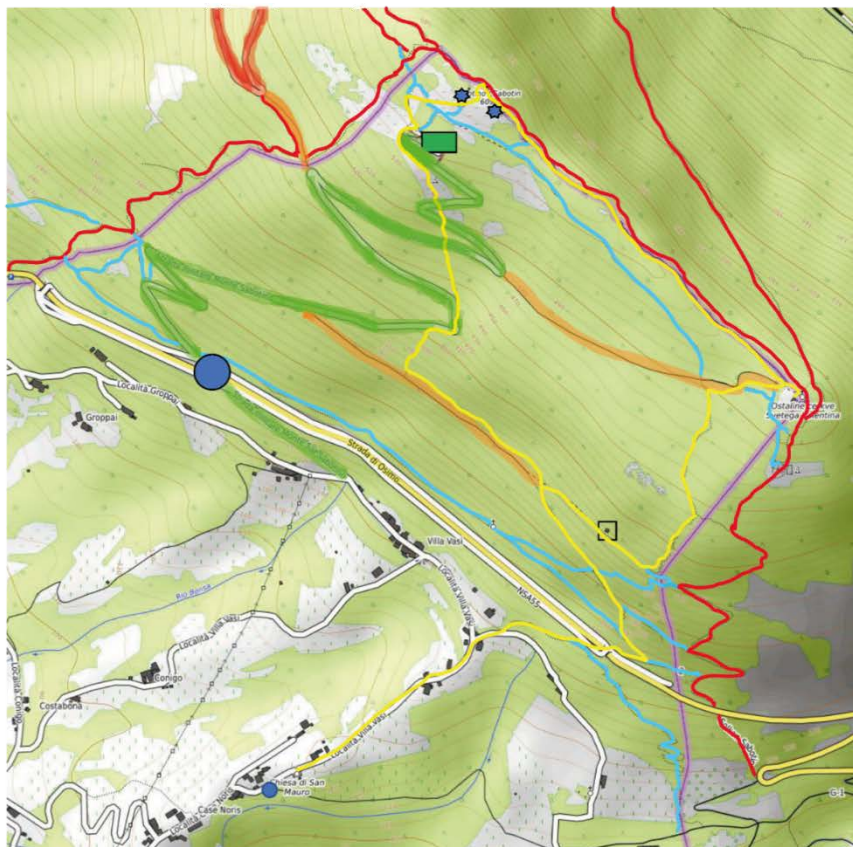
- Do danes v Villa Vasi in San Mauro ni organiziranih dovolj velikih *parkirnih površin*, ki bi omogočale udobno pripravo na pot CAI 097 ali druge poti, ki se vzpenjajo po italijanski strani gore Sabotin. Neuradno ga nadomešča „Piattaforma“, do katere pa je še vedno prepovedan dostop (vsaj glede na pogosto omenjeni znak, ki se nahaja tik za Villa Vasi). Edino omejeno, a učinkovito parkirišče se nahaja več kot 600 metrov jugozahodno od Villa Vasi, v bližini cerkve San Mauro, ob spomeniku „Slavnim volkovom Toskane, ki so osvojili goro Sabotin“.

Med obstoječimi zgradbami na italijanskem ozemlju gore Sabotin severno od „Sabotinske ceste“ je omenjena vojašnica Casermetta Militare di Quota 553 nadmorske višine. (še vedno del aktivne vojaške cone in zaprta za javni dostop, razen ob posebnih priložnostih, dogovorjenih z vojaško upravo). Poleg tega se v bližini vršnega grebena nahajata dve stražarnici iz obdobja hladne vojne, ki poleg svoje zgodovinske in kulturne vrednosti nudita zasilno zatočišče omejenemu številu pohodnikov. Zasilno zatočišče lahko nudijo tudi nekatere jame iz prve svetovne vojne. V italijanskem delu gore Sabotin ni na voljo zatočišč, okrepčevalnic, muzejev ali centrov za obiskovalce, ki bi bili odprti za javnost. Vendar pa je v enem izmed kamnolomov rdečega kamna na nadmorski višini približno 365 m zaseben leseni objekt tipa „koča“⁴⁹.

Izredne razmere v zemljiški knjigi kažejo, kako je italijansko ozemlje gore Sabotin razdeljeno na več zasebnih posesti, ki jih pogosto tvorijo podolgovati „trakovi“ parcel z orientacijo jugozahod-severovzhod. Na parcelnem načrtu (levo) niso označene vojaške cone ali druge nepremičnine v lasti držav

⁴⁹ GPS koordinate: 45,98028N, 13,63795E.

Vojašnica Casermetta Militare di

Garitta

Zasebna lastnina tipa „koča“

Piattaforma

Parkiranje pri cerkvi San Mauro

Turistična

cesta

Vojaška

cesta

Oznacena pot CAI št. 097

Oznacene slovenske planinske ceste in poti

Kolesarske poti in makadamske ceste

Druge poti (neoznacene)

Zemljevid vzet iz: <https://opentopomap.org/>

Gora Sabotin, del italijanskega ozemlja: ceste in infrastruktura (30. 11. 2024).

Na del italijanskega ozemlja gore Sabotin vplivajo naslednja varstvena območja oziroma v vsakem primeru formalne meje:

- *vojaško območje*: vključuje vojašnico Casermetta Militare di Quota 553 in pripadajoče objekte; prepovedan je javni prehod in javna uporaba (ograjena), razen dovoljenj, dogovorjenih z vojaško upravo⁵⁰.
- *Spomeniška cona*: opredeljena, razmejena in urejena z zakonodajno uredbo z dne 15. marca 2010, št. 66 „Kodeks vojaške organizacije“, členi 252, 253 in 254⁵¹; vključuje celoten del italijanskega ozemlja nad nadmorsko višino 520 metrov, ki je pod strogim nadzorom Ministrstva za obrambo. Za to območje, ministrstvo zagotavlja razmejitev, skrbništvo in ohranitev spomenikov ter za vojne objekte, ki se nahajajo na tem območju, in vzdrževanje dostopnih cest. Za spomenike, spominska obeležja, epigrafe, okope, utrdbe in druge predmete, ki spadajo v kategorije, določene v državnem zakonu št. 78 z dne 7. marca 2001 (člen 1, odstavek 2)⁵², in ki se nahajajo tako na spomeniškem območju kot izven njega, velja varstveni režim, določen s tem zakonom (zlasti člena 2 in 10), ter z zakonskim odlokom št. 42 z dne 22. januarja 2004 „Zakonik o kulturni dediščini in krajini“ (glejte zlasti člene 10, 11, 20, 21, 50 in 169)⁵³. Zakonodaja tudi strogo prepoveduje kakršno koli poškodovanje ali spreminjanje zgodovinske dediščine iz obdobja prve svetovne vojne, s posebnim poudarkom na dobrinah, kot so epigrafi, spomeniki, spominski kamni in grafiti, razen v primerih, ko so posegi odobreni s strani pristojnih organov. Zakonodaja (državni zakon z dne 7. marca 2001, št. 78 in deželni zakon Furlanije Julijske krajine 4. oktober 2013, št. 11⁵⁴) spodbuja in širi zgodovinsko dediščino iz prve svetovne vojne. Spomeniška cona je odprta in dostopna javnosti.
- *Biotop gore Sabotin*: določen z odlokom predsednika Furlanije-Julijske krajine z dne 29. julija 2022, št. 099/Preds.⁵⁵, v skladu z deželnim zakonom z dne 30. septembra 1996, št. 42, vključuje celotno območje italijanskega ozemlja na gori Sabotin, ki se nahaja gorvodno od črte, ki poteka od zahoda (slovenska meja) proti vzhodu (slovenska meja) in ustreza trasi "vojaška cesta med ovinkoma št. 5 in št. 6 - gozdna pot, ki vodi do ruševin cerkve sv. Valentina"⁵⁶. Vojaško območje blizu vojašnice Casermetta je izključeno iz biotopa.

⁵⁰ Od območja „Piattaforma“ do vojašnice, je vojaška cesta namenjena vojaški uporabi, vendar ni ograjena in/ali zaprta za prehod pešcev, razen večkrat omenjenih znakov za prepoved, ki se pojavijo tik za Villa Vasi.

⁵¹ <https://www.normattiva.it/atto/caricaDettaglioAtto?atto.dataPubblicazioneGazzetta=2010-05-08&atto.codiceRdazionale=010G0089&atto.articolo.numero=0&atto.articolo.sottoArticolo=1&atto.articolo.sottoArticolo1=0&qld=131ad75e-6402-471d-91ea-94ad57984aa7&tabID=0.22277105744099002&title=lbl.dettaglioAtto>.

⁵² <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:2001-03-07;78>.

⁵³ <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto.legislativo:2004-01-22;42>.

⁵⁴ <https://lexview-int.regione.fvg.it/fontinormative/xml/xmllex.aspx?anno=2013&legge=11>.

⁵⁵ https://www.regione.fvg.it/rafv/export/sites/default/RAFGV/ambiente-territorio/tutela-ambiente-gestione-risorse-naturali/FOGLIA214/FOGLIA38/allegati/20220822_BUR_32_noLEGAL_estratto2.pdf.

⁵⁶ Ta črta poteka od zahoda proti vzhodu sprva skoraj položno, nato pa rahlo navkreber od približno 477,4m nadmorske višine do 520,6 m. Literatura C. T. R. FJK merilo 1:5000.

Biotop se osredotoča na ohranjanje naravoslovnih vrednot tega območja, s posebnim poudarkom na zaščiti favne, flore, okolja in habitata. Ureja gradbene in zemeljske posege, vzdrževanje ter obnovo obstoječe infrastrukture in predorov, ob upoštevanju previdnostnih ukrepov in splošnih predpisov. Prav tako omogoča sečnjo vegetacije, pašo in kmetijsko-gozdarsko-pašne dejavnosti, vendar le v skladu z določenimi predpisi. Območje biotopa je odprto in dostopno javnosti, tako peš kot s kolesom (le po vojaški cesti in že označenih poteh), prav tako pa je omogočen dostop z motornimi vozili po vojaški cesti, kjer je to dovoljeno. Izobraževalni in naravoslovni posegi so dovoljeni ob pogoju, da pridobijo mnenje pristojne službe.

- *Arheološko območje San Valentino*: gre za območje, ki obsega in obdaja ostanke cerkve in cerkve sv. Valentina, ki se nahaja na jugovzhodnem robu grebena Sabotina. Območje je široko 1600 m² in si ga delita italijansko in slovensko ozemlje.⁵⁷ V notranjosti območja niso dovoljene nobene gradnje, izkopavanja ali preoblikovanja, razen če so ta odobrena s strani pristojnih organov. Slovenski del je dostopen pešcem in javnosti ter se nahaja v dobrem splošnem stanju, medtem ko je italijanski del v zapuščenem stanju, obdan s staro kovinsko ograjo, ki je na več mestih poškodovana in zato nefunkcionalna.
- *Geološko območje "Paleokras gore Sabotin"*: območje z največjim geološkim interesom se nahaja vzdolž pasu zemljišča, ki se razteza med nadmorsko višino 350 m in 480 m, nad in pod vojaško cesto.⁵⁸ Referenčna točka geološkega območja se nahaja tik pod nadmorsko višino 478,3 m ob vojaški cesti, med petim in šestim ovinkom⁵⁹. V skladu z deželnim zakonom Furlanije Julijske krajine z dne 14. oktobra 2016, št. 15⁶⁰, zlasti člen št. 4 določa, da je javni dostop do geološkega območja prost (razen drugih bolj restriktivnih določb ali pravic lastnikov in tretjih oseb), vendar pa je prepovedano spreminjanje, uničevanje ali poškodovanje lokacije, njene morfologije, vodnega režima in značilnih elementov.
- *Park miru gore Sabotin*: je del čezmejnega muzeja na prostem, posvečenega sledi in dediščini iz prve svetovne vojne. Kar zadeva italijansko ozemlje, obsega pot, ki poteka po grebenu ob mejni črti, med nadmorsko višino 609 in ostanki cerkve sv. Valentina, ter vključuje številne zgodovinske dokaze. Nahaja se znotraj spomeniškega območja in biotopa. V zvezi s predori, utrdбами, strelskimi jarki, epigrafi, spomeniki in drugimi ostanki v zvezi z dediščino iz prve svetovne vojne, navedenimi v državnem zakonu št. 78 iz leta 2001 in/ali v zakoniku

⁵⁷ <https://www.archeocartafvg.it/portfolio-articoli/gorizia-monte-sabotino-e-monte-san-valentino/>.

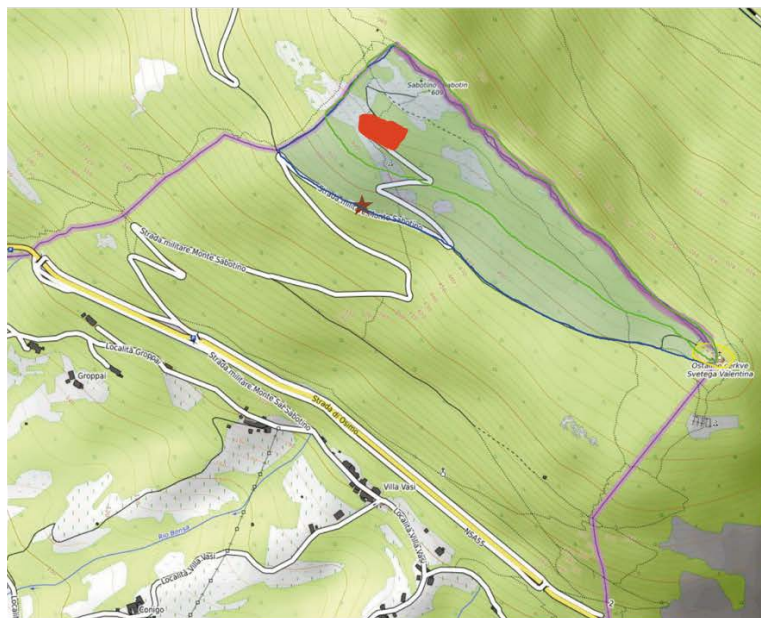
⁵⁸ Cucchi Franco, Finocchiaro Furio, Muscio Giuseppe (priretil), *Geološka območja Furlanije Julijske krajine*, Avtonomna dežela Furlanije Julijska krajina, Videm 2009 – 2010, str. 308-309.

⁵⁹ <https://eagle.fvg.regione.fvg.it/eagle/main.aspx?configuration=Guest&workspacename=5db98b96b6c3501ca84cea9c>.

Točka ustreza GPS koordinatam (WGS 84): 45,985758N, 13,63244E.

⁶⁰ <https://lexview-int.regione.fvg.it/fontinformative/xml/xmllex.aspx?anno=2016&legge=15>.

kulturne dediščine, veljajo zgoraj navedene varstvene določbe. Park miru na italijanskem ozemlju je prosto dostopen javnosti⁶¹.

Gora Sabotin, del italijanskega ozemlja: uradno opredeljena varstvena območja (30. 11. 2024)

Vojaško območje

Spomeniška cona

Biotop

Arheološko območje

Geološko območje

Park miru /
Parco della
Pace
(območje, ki
vključuje
italijanski del)

Zemljevid vzet iz: <https://opentopomap.org/>

⁶¹ <https://www.turismofvg.it/parco-della-pace-del-monte-sabotino>. Za nekatere vire Sabotina – Parka miru je obisk možen le ob predhodni rezervaciji v okviru vodenih ogledov. Center za obiskovalce in muzej sta na voljo za obisk v okviru delovnega časa.

Znotraj italijanskega dela gore Sabotin so naslednja mesta, artefakti, kraji, strukture, izredni dogodki zgodovinskega in krajinsko-okoljskega pomena (glejte priloge *tabelo 1* in *fotografsko prilogo 1*)⁶²:

- 1) Panoramski pogled na Gorico in Sočo (pri cerkvi sv. Mavra. GPS: 45,97554N, 13,62899E).
- 2) Spomenik v spomin na „Slavne volkove Toskane, ki so osvojili goro Sabotin“ (v bližini cerkve San Mauro. GPS: 45,97553N, 13,62913E).
- 3) Villa Vasi, sedež avstro-ogrskega poveljstva, odgovornega za sektor Južni Sabotin v letu 1916 do šeste soške bitke (GPS indikativna točka: 45,97837N, 13,63435E)⁶³.
- 4) Polk pionirskega inženirskega bataljona „Folgore“, letnik 1960, ki se nanaša na izgradnjo vojaške ceste (pri Villa Vasi. GPS: 45,98126N, 13,63104E)⁶⁴.
- 5) Slika 5. inženirskega polka, ki se nanaša na gradnjo vojaške ceste (v bližini Villa Vasi. GPS: 45,98135N, 13,63097E)⁶⁵.
- 6) Nadvoz na Osemski cesti, zanimivem kraju v zvezi z italijansko-jugoslovanskimi mejnimi spremembami po drugi svetovni vojni („Piattaforma“. GPS: 45,98312N, 13,62766E)⁶⁶.
- 7) Avstro-ogrška vojaška pot za mule na pobočju Sabotina. GPS: 45,98425N, 13,62551E)⁶⁷.
- 8) Verjetna italijanska strojnica v gradnji iz leta 1917 (pobočje Sabotina). GPS: 45,98470N, 13,62467E)⁶⁸.
- 9) Avstro-Ogrska sprehajalna pot iz let 1915-1916, ki jo je italijanska vojska ponovno uporabila kot oporo za barikado žičnate ograje, potisnjeno leta 1917 (pobočje Sabotina. GPS: 45,98500N, 13,62441E)⁶⁹.

⁶² Seznam zanimivih lokacij z ustrežno geolokacijo (WGS 84) je rezultat izvedništva na kraju samem območja, izvedenega med julijem in decembrom 2024, ter se nanaša na ključna zanimiva mesta, identificirana na terenu. Opozoriti je treba, da ostanki iz prve svetovne vojne, arheološke dobrine, kulturne dediščine ter naravoslovni, okoljski in krajinski elementi predstavljajo nujne primere varstva, ki jih urejajo zgoraj omenjeni predpisi.

⁶³ Cimmino Marco, *Osvajanje Sabotina. avgust 1916*, LEG, Gorica 2012, str. 56. Mantini Marco, *Spomeniška cona gore Sabotin, Zgodovina in spomini na izjemno trdnjavo na Soči*, Gaspari Editore, Videm 2021, str. 51.

⁶⁴ Badoglio Gianluca, Muto Mario, Olmi Walther, *Skrivne poti iz prve svetovne vojne na območju Gorice. Duša Sabotina*, Gaspari Editore, Videm 2013, str. 104.

⁶⁵ Badoglio Gianluca, Muto Mario, Olmi Walther, *Skrivne poti iz prve svetovne vojne na območju Gorice. Duša Sabotina*, Gaspari Editore, Videm 2013, str. 104.

⁶⁶ Badoglio Gianluca, Muto Mario, Olmi Walther, *Skrivne poti iz prve svetovne vojne na območju Gorice. Duša Sabotina*, Gaspari Editore, Videm 2013, str. 120-121.

⁶⁷ Ministrstvo za vojno, poveljstvo korpusa generalštaba – zgodovinski urad, *Italijanska vojska med prvo svetovno vojno (1915-1918), zvezek III, Operacije leta 1916, zvezek III*, knjigarna državnega poligrafskega inštituta, Rim, 1937 – leto XV, *Tabela 12: Avstrijski obrambni sistem goriškega mostišča, kot se je prikazal poveljstvu 3. armade 31. julija 1916, ter Tabela 15: Območje gore Sabotin. Nasprotni obrambni položaji v začetku avgusta 1916.*

⁶⁸ Različna grafična dokumentacija iz arhiva zgodovinskega urada generalštaba vojske v Rimu in Inštituta za zgodovino in kulturo rimskega inženirskega zbora, kopije v lasti urednika.

⁶⁹ Mantini Marco, *Spomeniško območje gore Sabotin, zgodovina in spomini na izjemno trdnjavo na Soči*, Gaspari Editore, Videm 2021, strani 52-53. Ministrstvo za vojno, Poveljstvo korpusa generalštaba – Zgodovinski urad, *Italijanska vojska med prvo svetovno vojno (1915-1918)*,

- 10) Vallone Casa Abete, znana topografska točka šeste soške bitke leta 1916 (pobočje Sabotina. GPS: 45,98541N, 13,62423E)⁷⁰.
- 11) Avstro-ogrska sprehajalna pot iz let 1915-1916, imenovana „Sabotino Süd-Weg« ali (po italijansko) „Siepone“ (stran Sabotina. GPS: 45,98504N, 13,62575E)⁷¹.
- 12) Ostanki italijanskih vojaških zaklonišč in naselij iz let 1916-1917 in funkcionalno povezani z bližnjo galerijo orožja „Baù“ (Vallone Casa Abete. GPS: 45,98576N, 13,62580E).
- 13) Italijanska galerija orožja „Baù“ s štirimi 105 mm težkimi poljskimi topovi, zgrajena jeseni 1916, okrašena z elegantnim kamnitim portalom s frizom in navedbo „18. Baterija 105“. Na portalu je tudi nekaj manj očitnih napisov jugoslovanskih mejašev, ki so ostali v času hladne vojne (Vallone Casa Abete, predor se nahaja na slovenskem ozemlju nekaj metrov od mejne črte. GPS: 45,98580N, 13,62561E)⁷².
- 14) Zgodovinski kamnolom apnenca (stran Sabotina). GPS: 45,98431N, 13,62874E).
- 15) Betonski artefakt verjetno zgrajen med prvo svetovno vojno (stran Sabotina). GPS: 45,98482N, 13,63309E).
- 16) Stičišče italijanske vojne ceste Podsenica – Sabotin – San Valentino, izjemno inženirsko in gradbeno delo, ki ga je delavska skupina Gavotti zgradila v šestnajstih dneh (oz. dvaindvajsetih dneh) med avgustom in septembrom 1916 (zgornje pobočje Sabotina. GPS: 45,98691N, 13,63007E)⁷³.
- 17) Izkop italijanske vojašnice iz let 1916-1917 (zgornje pobočje Sabotina. GPS: 45,98646N, 13,63094E).

Zvezek III, Dela iz leta 1916, Tome III, državnega poligrafskega inštituta, knjigarna Rim, 1937 – leto XV, Tabela 12 Avstrijski obrambni sistem goriškega mostišča, kakor je bil prikazan poveljstvu 3. armade 31. julija 1916. Različna grafična dokumentacija iz arhiva zgodovinskega urada generalštaba vojske v Rimu in Inštituta za zgodovino in kulturo inženirskega korpusa v Rimu, kopije v posesti urednika.

⁷⁰ Ministrstvo za vojno, poveljstvo korpusa generalštaba – zgodovinski urad, *Italijanska vojska v Veliki vojni (1915-1918), zvezek III, Dela iz leta 1916, zvezek III*, Državna tiskarna, knjigarna, Rim, 1937 – Leto XV, *Plošča 15 Območje gore Sabotin. Nasprotni obrambni položaji v začetku avgusta 1916.*

⁷¹ Mantini Marco, *Spomeniško območje gore Sabotin, zgodovina in spomini na izjemno trdnjavo na Soči*, Gaspari Editore, Videm 2021, str. 51. Ministrstvo za vojno, poveljstvo korpusa generalštaba – zgodovinski urad, *Italijanska vojska med prvo svetovno vojno (1915-1918), zvezek III, Dela iz leta 1916, zvezek III*, Državna tiskarna, knjigarna, Rim, 1937 – Leto XV, *Plošča 15 Območje gore Sabotin. Nasprotni obrambni položaji v začetku avgusta 1916.*

⁷² Posebnega pomena in zgodovinskega ter arhitekturno-vojaškega in umetniškega dela v zvezi s portalom. Opisano je tudi v Gavotti Nicolò, *Vojna moje skupine proti Avstriji, II. del – II. knjiga, Boleča vojna << Sabotin >>*, Rim 1931, str. 84 in nasl. Prim. med različnimi deli, ki to omenjajo: AA.VV., *Nad in pod Krasom – Spletna revija Centra za raziskovanje krasa "C. Seppenhofen" Aps – Gorica*, Posebna številka junij 2022, *Gora Sabotin, pozabljeni simbol Gorice*, str. 74-75 in Scrimali Antonio, Scrimali Furio, *Julijske Predalpe. Izleti in pričevanja po gorah iz prve svetovne vojne*, Založba Panorama, Trento 1997, str. 20 in 24. Epigrafi na portalu so navedeni na: <https://www.graffitidiguerra.it/graffiti/iscrizione-della-18-batteria-da-105-del-2-reggimento-artillery-pesante-campale-su-portale>.

⁷³ Gavotti Nicolò, *Vojna moje skupine proti Avstriji, II. del – II. knjiga, Boleča vojna << Sabotin>>*, Rim 1931, str. 35 in naslednje. Besedilo se nanaša na trajanje del 16 dni, vendar v dokumentu, izdelanem v isti knjigi na str. 45 govorimo o 22 dneh. Prim.: Mantini Marco, *Spomeniško območje gore Sabotin, zgodovina in spomin na izjemno trdnjavo na Soči*, Gaspari Editore, Videm 2021, str. 41-42 in različna grafična dokumentacija iz arhiva zgodovinskega urada generalštaba vojske v Rimu in Inštituta za zgodovino in kulturo inženirskega korpusa v Rimu, kopije v posesti urednika.

- 18) Terasa za italijansko vojašnico z ostanki obzidja iz let 1916-1917 (zgornje pobočje Sabotina. GPS: 45,98637N, 13,63078E).
- 19) Geološko območje „Paleokras gora Sabotin“ (zgornje pobočje Sabotina. GPS: 45,98576N, 13,6324E)⁷⁴.
- 20) Izkop za italijansko zaklonišče iz let 1916-1917 (zgornje pobočje Sabotina. GPS: 45,98565N, 13,63357E).
- 21) Spomeniški kamen „svete cone“ pred „spomeniško cono“, ki sega v obdobje 1919-1921 približno (zgornje pobočje Sabotina. GPS: 45,98517N, 13,63484E)⁷⁵.
- 22) Napis v cementu „Giuseppe Baldi“ iz časa utrjevanja in asfaltiranja Vojaške ceste, torej 1960 (zgornje pobočje Sabotina. GPS: 45,98512N, 13,63490E)⁷⁶.
- 23) Spomeniški kamen „spomeniške cone“, postavljene po Osimski pogodbi iz leta 1975 (območje vrh Sabotina. GPS.: 45,98615N, 13,63329E)⁷⁷.
- 24) Vstopne table v sedanjo „spomeniško cono“ (območje vrh Sabotina). GPS: 45,98627N, 13,63306E).
- 25) Monumentalni napis, pridobljen s postavitvijo kamnov na tla “W L’ITALIA” (ŽIVELA ITALIJA), ki sega v obdobje hladne vojne (območje vrh Sabotina). GPS osrednje točke zapisa: 45,98667N, 13,63327E)⁷⁸.
- 26) Pomembna panoramska točka nad Goriško kotlino in osrednja lokacija druge faze italijanske osvajalne akcije, ki je 6. avgusta 1916 privedla do zavzetja gore Sabotin (vrh Sabotina. GPS: 45,98690N, 13,63315E)⁷⁹.

-
- 27) Vojašnica Casermetta Militare di Quota 553 m, zgrajena v času hladne vojne (vojaška cona zaprta za javnost); iz Gorice vidna „svetla trobojnica“ (svetilke postavljene med koncem 60. in začetkom 70. let); znotraj vojaške cone blizu vojašnice Casermetta so različni spomeniški kamni, spomeniki, predstavitve in pomembni elementi, povezani s sveto cono 1919-1920,

⁷⁴<https://eaglefvg.regione.fvg.it/eagle/main.aspx?configuration=Guest&workspacename=5db98b96b6c3501ca84cea9c>. Točka ustreza GPS koordinatam (WGS 84): 45,985758N, 13,63244E.

⁷⁵ Mantini Marco, *Spomeniško območje gore Sabotin, zgodovina in spomin na izjemno trdnjavo na Soči*, Gaspari Editore, Videm 2021, str. 69.

⁷⁶ Prim.: Badoglio Gianluca, Muto Mario, Olmi Walther, *Skrivne poti iz prve svetovne vojne na območju Gorice. Duša Sabotina*, Gaspari Editore, Videm 2013, str. 104.

⁷⁷ Mantini Marco, *Spomeniško območje gore Sabotin, zgodovina in spomin na izjemno trdnjavo na Soči*, Gaspari Editore, Videm 2021,

str. 113. Ob robu spomeniške cone, kot je opredeljena v Osimski pogodbi iz leta 1975, se nahajajo številni drugi manjši spomeniki tega tipa (tukaj niso navedeni, saj so relativno manj pomembni za potrebe te študije).

⁷⁸ Prim.: Badoglio Gianluca, Muto Mario, Olmi Walther, *Skrivne poti iz prve svetovne vojne na območju Gorice. Duša Sabotina*, Gaspari Editore, Videm 2013, str. 107.

⁷⁹ Cimmino Marco, *Osvajanje Sabotina. avgust 1916*, LEG, Gorica 2012, str. 101-115 in 134-135. Mantini Marco, *Spomeniško območje gora Sabotin, Zgodovina in spomin na izjemno trdnjavo na Soči*, Gaspari Editore, Videm 2021, str. 54.

v kontekstu spomeniške cone in v obdobju hladne vojne (vršno območje Sabotina. GPS: 45,98735N, 13,63315E)⁸⁰.

28) Pomembni ostanki kazematov italijanskega topniškega orožja iz let 1916-1917 ter pomembne fosilne formacije na območju vrha Sabotina. GPS: 45,98688N, 13,63276E).

29) Ostanki kazematov italijanskega topniškega orožja iz let 1916-1917 (vrh Sabotina). GPS: 45,98731N, 13,63249E).

30) Osrednja točka območja, namenjenega okoljsko trajnostnim pašnikom, ki ga upravlja E.Wi.M.A. Aps (vrh Sabotina. GPS: 45,98789N, 13,63261E).

31) Prozorni kraterji, ki so nastali zaradi eksplozij granat med prvo svetovno vojno, na območju vrha Sabotina. GPS: 45,98823N, 13,63366E).

32) Italijanska vojaška nadzorna postaja (zahod) iz obdobja hladne vojne s številnimi sodobnimi napisi znotraj in zunaj (vrh Sabotina). GPS: 45,98842N, 13,63427E)⁸¹.

33) Kovinski drog za pritrditev tribarvne zastave iz obdobja hladne vojne (vrh Sabotina). GPS: 45,98832N, 13,63427E).

34) Ruševine italijanske stražarske postaje iz zgodnjih povojnih let, z betonskimi fragmenti, okrašenimi s sodobnimi grafiti, ki sta jih ustvarila vojaka Gino in Florio iz Paganije (vrh Sabotina). GPS: 45,98876N, 13,63376E)⁸².

35) Italijanska vojaška nadzorna straža (vzhod) iz obdobja hladne vojne, s sodobnimi napisi znotraj in zunaj (vršno območje Sabotina). GPS: 45,98818N, 13,63483E).

36) „Percorso dei cippi“ (pot spomeniških kamnov): zaporedje dveh glavnih mejnih znamenj in 40 sekundarnih mejnih znamenj vzdolž grebena, prvo postavljeno leta 1947 na osnovi Pariške pogodbe, drugo med letoma 1976 in 1977 na osnovi Osimske pogodbe iz leta 1975 med Italijo in Jugoslavijo (vršno območje Sabotina, pot čez italijansko-slovensko mejo). GPS zahodni konec: 45.98913N, 13.63356E – GPS vmesna točka: 45.98702N, 13.63646E – GPS vzhodni konec: 45,98265N, 13,64308E)⁸³.

37) Višina vrha 609 m, je točka izjemnega panoramskega pomena (vrh Sabotina, točka na italijansko-slovenski meji. GPS: 45,98844N, 13,63468E)⁸⁴.

⁸⁰ Prim.: Badoglio Gianluca, Muto Mario, Olmi Walther, *Skrivne poti iz prve svetovne vojne na območju Gorice. Duša Sabotina*, Gaspari Editore, Videm 2013, str. 104-108.

⁸¹ Prim.: AA.VV., *Nad in pod Krasom – Spletna revija Centra za raziskovanje krasa "C. Seppenhofer" Aps – Gorica*, Posebna številka junij 2022, *Gora Sabotin, pozabljeni simbol Gorice*, str. 59 in 60.

⁸² Prim.: Badoglio Gianluca, Muto Mario, Olmi Walther, *Skrivne poti iz prve svetovne vojne na območju Gorice. Duša Sabotina*, Gaspari Editore, Videm 2013, str. 103-104.

⁸³ Prim.: Badoglio Gianluca, Muto Mario, Olmi Walther, *Skrivne poti iz prve svetovne vojne na območju Gorice. Duša Sabotina*, Gaspari Editore, Videm 2013, str. 108-109. "Percorso dei cippi" (Pot spomeniški kamnov), v tem delu grebena je treba obravnavati kot izrazito krajinsko-kulturno dediščino, pa tudi kot svojevrsten zgodovinsko-kulturni element.

⁸⁴ Touring Club Italiano, *Na bojiščih. Srednje in spodnje Soče. Četrta izdaja*, Milan 1937-XV, str. 108.

- 38) Betonski podstavek zastave (jarbol, ki podpira italijansko državno zastavo med uradnimi proslavami, v okviru spomeniške cone) z spominskim epigrafiom »6. avgust 1916 – 1926«, ki obeležuje deseto obletnico italijanske osvojitve gore Sabotin (priložnost za postavitve objekta) (vršno območje Sabotina). GPS: 45,98839N, 13,63465E)⁸⁵.
- 39) Južno orientacijska plošča z epigrafiom „Južna plošča“, ki sega okoli leta 1926, zgrajena v okviru spomeniške cone (vrh Sabotina. GPS: 45,98832N, 13,63480E)⁸⁶.
- 40) Spomenik "Sabotin Q. 609 artilerijsko zaklonišče" iz obdobja 1916-1917 (vrh Sabotina. GPS: 45,98909N, 13,63360E)⁸⁷.
- 41) Umetni italijanski predor, ki je v precej dobro ohranjenem stanju (razen vhoda in osrednjega dela, ki ju v veliki meri ovirajo ruševine in podori), ima dva izhoda, od katerih ima enega kazemata. Predor je bil domnevno uporabljen kot observatorij v smeri Svete gore. Delo sega v čas prve svetovne vojne, natančneje v obdobje od sredine avgusta 1916 do poletja 1917. (vršno območje Sabotina; glavni vhod na italijansko ozemlje, izhodi na slovensko ozemlje). GPS vnos: 45,98850N, 13,63412E)⁸⁸.
- 42) Umetni italijanski predor je v dobrem stanju, čeprav sta vhod in prvi del dostopnega koridorja nekoliko zamašena z naplavinami. Predor ima tri izhode, opremljene z betonskimi kazemati, ki so bili uporabljeni kot opazovalnice v smeri Vodice-Sveta gora. Delo sega v čas prve svetovne vojne, natančneje v obdobje od sredine avgusta 1916 do poletja 1917. V notranjosti so še vedno vidni ostanki obzidja, postavljenega v času hladne vojne, z namenom preprečiti uporabo predora za mejne prehode. (vršno območje Sabotin; glavni vhod na italijansko ozemlje, izhodi na slovensko ozemlje). GPS vnos: 45,98843N, 13,63447E)⁸⁹.
- 43) Umetni italijanski predor je v dobrem stanju (razen večjega pasu ruševin, ki delno ovira vhod, prvi del dostopnega hodnika in kazemat observatorija v najvišjem nadstropju). Predor je zasnovan v dveh nadstropjih s spiralno postavitvijo in ima dva izhoda, opremljena s kazematom, ki se uporablja kot observatorij v smeri Svete gore – Sella Dol – San Gabriele. V bližini zgornjega kazemata, armiranega z betonom in zelo dobro ohranjenega (razen ruševin, nabranih v notranjosti), se nahajajo tri cementne tabele iz časa „Muzeja na prostem“.

⁸⁵ Vojaškogeografski inštitut, *Sveto območje gore Sabotin – Pregled italijanske mejne komisije SHS*, Geodetski kapitan Latini, 1926. Touring Club Italiano, *Na bojiščih. Srednje in spodnje Soče. Četrta izdaja*, Milan 1937-XV, str. 108.

⁸⁶ Vojaškogeografski inštitut, *Sveto območje gore Sabotin – Pregled italijanske mejne komisije SHS*, Geodetski kapitan Latini, 1926.

⁸⁷ Epigraf registriran na: <https://www.graffitidiguerra.it/graffiti/targa-di-quota-609-caposaldo-artillery-monte-sabotino>. Med publikacijami, v katerih se pojavlja, glejte: Scrimali Antonio, Scrimali Furio, *Graffiti in napisi iz prve svetovne vojne. Od Krasa do Julijskih – Karnijskr Alpr*, generalštab vojske, Zgodovinski urad, Rim 2007, str. 148 in Scrimali Antonio, Scrimali Furio, *Julijske Predalpe. Izleti in pričevanja po gorah iz prve svetovne vojne*, Založba Panorama, Trento 1997, strani 21 in 24.

⁸⁸ Prim.: AA.VV., *Nad in pod Krasom – Spletna revija Centra za raziskovanje krasa "C. Seppenhofner" Aps – Gorica*, Posebna številka junij 2022, *Gora Sabotin, pozabljeni simbol Gorice*, str. 58. Delo predstavlja pričevanje pomembnega zgodovinskega in arhitekturno-vojaškega pomena.

⁸⁹ Prim.: AA.VV., *Nad in pod Krasom – Spletna revija Centra za raziskovanje krasa "C. Seppenhof" Aps – Gorica*, Posebna številka junij 2022, *Gora Sabotin, pozabljeni simbol Gorice*, str. 61. Delo predstavlja pričevanje pomembnega zgodovinskega in arhitekturno-vojaškega pomena.

postavljena v povojnem obdobju v okviru svete cone in spomeniške cone; predor je zgradila kraljeva vojska med prvo svetovno vojno, zlasti v pomladnih in poletnih mesecih leta 1917. Verjetno bi lahko bila galerija »Gaffuri«, ki jo je izkopala skupina delavcev Gavotti⁹⁰. V notranjosti je mogoče prepoznati sledove notranjih obstrukcij, postavljenih v času hladne vojne (vršno območje Sabotina; glavni vhod na italijanskem ozemlju, izhodi na slovenskem ozemlju). GPS vnos: 45,98820N, 13,63489E⁹¹.

- 44) Italijanski umetni prehodni predor je v odličnem stanju ohranjenosti (razen skrajnega vzhodnega dela, ki je delno zasut z naplavinami, ki so prodrle iz jaška, ki vodi na greben). Značilnost predora je monumentalni betonski vhod s tremi izhodi, opremljenimi s kazemati, ki se uporabljajo kot opazovalnice v smeri Svete gore – Sella Dol – San Gabriele, ter navpični jašek z izhodom na greben (verjetno namenjen doseganju nadaljnje opazovalne točke in ne postavitvi fotoelektričnega sistema). Pri dveh zelo dobro ohranjenih betonskih oklepni kazemati se na tleh pojavljajo izvirni dekorativni elementi. Na tleh osrednjega kazemata je bil nedavno identificiran grafit, ki se nanaša na opazovalnico „8. divizije“. Predor je dokončala kraljeva vojska med prvo svetovno vojno, natančneje v spomladanskih in poletnih mesecih leta 1917. V notranjosti je mogoče prepoznati sledove notranjih obstrukcij, postavljenih v času hladne vojne (vršno območje Sabotina; glavni vhod na italijanskem ozemlju, izhodi na slovenskem ozemlju). GPS vnos: 45,98722N, 13,63566E⁹⁴.
- 45) Ostanke betonske kazematne postavitve italijanskega topniškega orožja, usmerjenega proti jugovzhodu, iz obdobja 1916–1917 (vršno območje Sabotina). GPS: 45,98722N, 13,63566E⁹⁵.
- 46) Umetni italijanski predor v dobrem stanju, z dvema izhodoma, ki sta verjetno nedokončana in se uporabljata kot opazovalnica (ali topniški položaj malega kalibra) v smeri Svete gore. Delo sega v čas prve svetovne vojne, natančneje v obdobje od sredine avgusta 1916 do poletja 1917. V notranjosti so še vedno vidne ovire, postavljene med vojno.

⁹⁰ Gavotti Nicolò, *Vojna moje skupine proti Avstriji, II. del – II. knjiga, Boleča vojna << Sabotin >>*, Rim 1931, str. 253; nekatere podrobnosti skice, ki jo je objavil Gavotti, se ne ujemajo, za razliko od geografske lege in namena, usmerjenega v opazovanje proti Sveti gori in San Gabriele.

⁹¹ Prim.: AA.VV., *Nad in pod Krasom – Spletna revija Centra za raziskovanje krasa "C. Seppenhof" Aps – Gorica*, Posebna številka junij 2022, *Gora Sabotin, pozabljeni simbol Gorice*, str. 64-65. Touring Club Italiano, *Na bojiščih. Srednje in spodnje Soče. Četrta izdaja*, Milan 1937-XV, str. 108-109. Delo predstavlja pričevanje, pomembnega zgodovinskega in arhitekturno-vojaškega pomena.

⁹² GPS lokacija izhoda na grebenu: 45,98737N, 13,63614E.

⁹³ Objekt registriran na: <https://www.graffitidiguerra.it/graffiti/iscrizione-dell-8-divisione-in-osservatorio-monte-sabotino>.

⁹⁴ Prim.: AA.VV., *Nad in pod Krasom – Spletna revija Centra za raziskovanje krasa "C. Seppenhof" Aps – Gorica*, Posebna številka junij 2022, *Gora Sabotin, pozabljeni simbol Gorice*, str. 69-72. Delo predstavlja opazno zgodovinsko pričevanje, absolutnega zgodovinskega in arhitekturno-vojaškega pomena: gre za najbolj zanimiv in dobro ohranjen predor med tistimi iz prve svetovne vojne, ki jih najdemo na italijanskem ozemlju gore Sabotin.

⁹⁵ Prim.: AA.VV., *Nad in pod Krasom – Spletna revija Centra za raziskovanje krasa "C. Seppenhof" Aps – Gorica*, Posebna številka junij 2022, *Gora Sabotin, pozabljeni simbol Gorice*, str. 72.

Hladno (vršno območje Sabotina; glavni vhod na italijansko ozemlje, izhodi na slovensko ozemlje. GPS vnos: 45,98788N, 13,63536E)⁹⁶.

- 47) Umetni italijanski predor v dobrem stanju z dvema iztokoma, ki sta verjetno nepopolna in se uporabljata kot opazovalnica (ali topniški položaj malega kalibra) v smeri Svete gore; dostopni koridor do zahodnega iztoka je popolnoma oviran. Delo sega v čas prve svetovne vojne, natančneje v obdobje od sredine avgusta 1916 do poletja 1917. V notranjosti so prepoznavni suhozidi, postavljeni v času hladne vojne (vrh Sabotina; glavni vhod na ozemlju Italije, izhodi na ozemlju Slovenije). GPS vnos: 45,98785N, 13,63540E)⁹⁷.
- 48) Velik prehod z jarki⁹⁸, opremljen s številnimi zavetnimi jamami in povezan z različnimi položaji, topovskimi in opazovalnimi rovi, ki segajo v prvo svetovno vojno (gradnjo so v mesecih po sredini avgusta 1916 izvedli oddelki kraljeve vojske, s posebnim poudarkom na delavski skupini Gavotti, izkopali pa so jo na južni strani grebena. Tu upoštevamo odsek na italijanskem ozemlju, dolžine več kot 1 km, okvirno med območjem Quota 609 in ruševinami cerkve in sv. Valentinom (Sabotin – vršni greben sv. Valentina). GPS zahodna – vzhodna skrajnost znotraj italijanskega ozemlja: 45.98899N, 13.63330 – 45.98296N, 13.64269E. GPS vmesne točke: 45,98828N, 13,63439E – 45.98524N, 13.63900E – 45.98406N, 13.64043E)⁹⁹.
- 49) Italijansko jamsko zavetišče iz časa po avgustu 1916 (vršni greben Sabotin – San Valentino. GPS: 45,98662N, 13,63672E).
- 50) Italijanska galerija, opremljena s kazematom, verjetno uporabljena kot observatorij, iz zadnjih mesecev leta 1916 ali verjetneje iz prvih štirih mesecev leta 1917, delno zasuta in slabo ohranjena (vršni greben Sabotin – glavni vhod v San Valentino na ozemlju Italije, izhod na ozemlju Slovenije). GPS: vnos: 45,98613N, 13,63809E).
- 51) Ostanki kazemata italijanskega observatorija iz zadnjih mesecev leta 1916 ali bolj verjetno iz prvih štirih mesecev leta 1917 (vršni greben Sabotin – San Valentino. GPS: 45,98589N, 13,63828E).

⁹⁶ Prim.: AA.VV., *Nad in pod Krasom – Spletna revija Centra za raziskovanje krasa "C. Seppenhof" Aps – Gorica*, Posebna številka junij 2022, *Gora Sabotin, pozabljeni simbol Gorice*, str. 66. Delo predstavlja pričevanje pomembnega zgodovinskega in arhitekturno-vojaškega pomena.

⁹⁷ Prim.: AA.VV., *Nad in pod Krasom – Spletna revija Centra za raziskovanje krasa "C. Seppenhof" Aps – Gorica*, Posebna številka junij 2022, *Gora Sabotin, pozabljeni simbol Gorice*, str. 67. Delo predstavlja pričevanje pomembnega zgodovinskega in arhitekturno-vojaškega pomena.

⁹⁸ Zato se imenuje tudi "prehodna pot".

⁹⁹ Gavotti Nicolò, *Vojna moje skupine proti Avstriji, II. del – II. knjiga, Boleča vojna << Sabotin >>*, Rim 1931, str. 60 in nasl. Različna grafična dokumentacija iz arhiva zgodovinskega urada generalštaba vojske v Rimu in Inštituta za zgodovino in kulturo inženirskega korpusa v Rimu, kopije v posesti urednika. AA.VV., *Nad in pod Krasom – Spletna revija Centra za raziskovanje krasa "C. Seppenhof" Aps – Gorica*, Posebna številka junij 2022, *Gora Sabotin, pozabljeni simbol Gorice*, strani 62-63. Touring Club Italiano, *Na bojiščih. Srednje in spodnje Soče. Četrta izdaja*, Milan 1937-XV, str. 108-109. Zadevni prehod po rovu je treba obravnavati kot pričevanje pomembnega zgodovinskega pomena.

- 52) Mitralješki položaj z luneto ob rovu, iz obdobja po avgustu 1916 (vršni greben Sabotina – San Valentino). GPS: 45,98554N, 13,63851E).
- 53) Ostanke italijanskega topniškega orožja v betonskem kazematu s sosednjo rezervo v jami, ki segajo v zadnje mesece leta 1916 ali verjetneje v prve štiri mesece leta 1917 (vršni greben Sabotina – San Valentino; ostanke rezerve in večji del kazemata se nahajajo na italijanskem ozemlju, ostanke strelne vpadnice pa na slovenskem ozemlju). GPS: 45,98541N, 13,63884E).
- 54) Italijanska topovska galerija, opremljena s topniškim kazematom za top iz zadnjih mesecev leta 1916 ali verjetneje iz prvih štirih mesecev leta 1917 (vršni greben Sabotina – San Valentino; glavni vhod na ozemlju Italije, izhodi na ozemlju Slovenije). GPS: 45,98530N, 13,63890E).
- 55) Kratka, a dobro ohranjena italijanska galerija z dvema opazovalnicama v kazematu, iz zadnjih mesecev leta 1916 ali verjetneje iz prvih štirih mesecev leta 1917 (vršni greben Sabotin – San Valentino; glavni vhod na italijanskem ozemlju, izstop na slovenskem ozemlju). GPS: 45,98517N, 13,63946E).
- 56) Ostanke obsežnih italijanskih vojašnic iz časa po avgustu 1916 (vršni greben Sabotin – San Valentino). GPS: 45,98487N, 13,63958E).
- 57) Obsežna galerija italijanskega orožja, opremljena z dvema topniškima kazematoma za poljsko orožje, kazemat, verjetno namenjen postavitvi gorskega topa manjšega kalibra, izhod, ki je verjetno služil kot opazovalnica, ter dva glavna vhoda, ki segata v zadnje mesece leta 1916 ali verjetneje v prve štiri mesece leta 1917. Zgodovinska znamenitost (vršni greben Sabotin – San Valentino; glavni vhod na ozemlje Italije, izstop na ozemlje Slovenije). GPS: 45,98429N, 13,64045E).
- 58) Italijanska galerija za dve opazovalnici v kazematu, ki sega v zadnje mesece leta 1916 ali verjetneje v prve štiri mesece leta 1917, in je bila verjetno uporabljena kot opazovalnica za obstreljevalno baterijo, razporejeno v neposredni bližini.¹⁰⁰ Zgodovinsko zanimiv kraj (San Valentino; glavni vhod na italijansko ozemlje, izhod na slovensko ozemlje). GPS: 45,98395N, 13,64087E).
- 59) V skalo vgraviran friz 133. bombardne baterije 240L, tam nameščen avgusta 1917 med 11. Soško bitko¹⁰¹; osrednja točka baterijskega naselja, od katerega je vseh 8 postavišč sorodnega orožja mogoče prepoznati ob sprehajalni poti. Pričevanje in mesto pomembnega zgodovinskega pomena (San Valentino). GPS: 45,98342N, 13,64204E)¹⁰².

¹⁰⁰ Glejte naslednjo točko.

¹⁰¹ Montù Carlo, *Zgodovina italijanske artilerije, IV. del, XIV. zvezek, Bombardniki v vojni 1915-18*, Artillery Library, Rim 1951, str. 425.

¹⁰² <https://www.graffitidiguerra.it/graffiti/fregio-della-133-batteria-bombarde-monte-sabotino>.

- 60) Arheološki ostanki cerkve sv. Valentina (San Valentino, na slovenskem ozemlju. GPS: 45,98274N, 13,64313E)¹⁰³.
- 61) Ostanki poznosrednjeveškega cerkve/samostana San Valentino, v okviru istoimenskega arheološkega območja (San Valentino, na italijanskem ozemlju. GPS: 45,98271N, 13,64285E)¹⁰⁴.
- 62) Italijanska galerija-observatorij San Valentino "Marolla", ki jo je spomladi leta 1917 zgradila delavska skupina Gavotti (San Valentino, na slovenskem ozemlju¹⁰⁵. GPS: 45,98271N, 13,64285E)¹⁰⁶.
- 63) Najdišče z bledimi sledovi monumentalnega napisa, ki so ga ustvarili Jugoslovani z razporeditvijo kamnov na tleh „NAŠ TITO“, iz obdobja hladne vojne in pred podpisom Osimske pogodbe leta 1975 (vršno območje Sabotina. GPS: 45,98524N, 13,63661E)¹⁰⁷.
- 64) Ostanki italijanskega topniškega naselja, morda opazovalnica, obrnjena proti Goriškemu polju in Svetemu Marku, opremljena z jamo, barakami in opazovalnicami (zgornje pobočje Sabotina. GPS: 45,98238N, 13,63761E).
- 65) Napis iz časa velike vojne „21. R. d'A,, ali „21. B. d'A,, (z možnim pomenom 21. oblegovalna skupina ali 21a oblegovalna baterija – artilerijski kontingent kraljeve vojske) (zgornje pobočje Sabotina). GPS: 45,98235N, 13,63745E)¹⁰⁸.
- 66) Ostanki verjetne opazovalnice z zavetno jamo (zgornje pobočje Sabotina). GPS: 45,98234N, 13,63738E).
- 67) Ostanki verjetne opazovalnice z zavetno jamo (zgornje pobočje Sabotina). GPS: 45,98253N, 13,63738E).
- 68) Zavetna jama, verjetno italijanska, zgrajena po avgustu leta 1916 (zgornje pobočje Sabotina. GPS: 45,98189N, 13,63827E).
- 69) Jugoslovanska opazovalnica iz obdobja hladne vojne pred spremembo začasne mejne poti, ki je potekala v skladu z Osimsko pogodbo (1975)¹⁰⁹ (visoko pobočje Sabotina. GPS: 45,98144N, 13,63886E).

¹⁰³ Badoglio Gianluca, Muto Mario, Olmi Walther, *Skrivne poti iz prve svetovne vojne na območju Gorice. Duša Sabotina*, Gaspari Editore, Videm 2013, str. 28-43.

¹⁰⁴ Badoglio Gianluca, Muto Mario, Olmi Walther, *Skrivne poti iz prve svetovne vojne na območju Gorice. Duša Sabotina*, Gaspari Editore, Videm 2013, str. 28-43.

¹⁰⁵ Vhod se nahaja dva metra od mejnega kamna.

¹⁰⁶ Gavotti Nicolò, *Vojna moje skupine proti Avstriji, II. del – II. knjiga, Boleča vojna << Sabotin>>*, Rim 1931, plošča II.

¹⁰⁷ Badoglio Gianluca, Muto Mario, Olmi Walther, *Skrivne poti iz prve svetovne vojne na območju Gorice. Duša Sabotina*, Gaspari Editore, Videm 2013, str. 107. Po popravku mejne črte, doseženem s sporazumi, vključenimi v Osimsko pogodbo, so bili balvani, ki so sestavljali napis, prestavljeni na pobočje pod San Valentinom, ki je ostalo pod jugoslovansko suverenostjo.

¹⁰⁸ Raziskan na <https://www.graffitidiguerra.it/graffiti/iscrizione-21-rdao-21-bda-monte-sabotino>.

¹⁰⁹ Badoglio Gianluca, Muto Mario, Olmi Walther, *Skrivne poti iz prve svetovne vojne na območju Gorice. Duša Sabotina*, Gaspari Editore, Videm 2013, str. 103.

- 70) Ostanke avstro-ogrske strojnice iz prve svetovne vojne (julij 1916) (zgornje pobočje Sabotina. GPS: 45,981425N, 13,63874E)¹¹⁰.
- 71) Galerija z ruševinami oklepne kazemate, avstro-ogrske strojnice iz prve svetovne vojne (julij 1916), ki so jo Italijani po avgustu leta 1917 domnevno okrepili kot opazovalnico. Zgodovinsko zanimivo delo (zgornje pobočje Sabotina. GPS vnos: 45.98135N, 13.63913E – GPS ostanki kazemate: 45,98126N, 13,63890E)¹¹¹.
- 72) Ostanke zaklonišč in barak iz prve svetovne vojne, verjetno avstro-ogrskega izvora (zgornje pobočje Sabotina. GPS 45,98129N, 13,63928E).
- 73) Geološke nesreče površnega krasa, krajinska zanimivost (zgornje pobočje Sabotina. 45,98118N, 13,63905E).
- 74) Italijanski jarek iz časa prve svetovne vojne, ki ga je zgradila kraljeva vojska v mesecih po sredini avgusta leta 1916, del obrambnega sistema, dokončanega za obrambo vzhodnega konca gore Sabotin in prižnice San Valentino (zgornje pobočje Sabotina. GPS zahodni konec – osrednja točka – vzhodni konec odseka znotraj italijanskega ozemlja: 45,980946N, 13,638904E – 45,98070N, 13,63942E – 45,98025N, 13,64025E)¹¹².
- 75) Zaklonišče in mitralješki položaj ob omenjenem rovu (zgornje pobočje Sabotina. GPS: 45,98067N, 13,63967E).
- 76) Mitralješki položaj in opazovalna panoramska točka ob omenjenem rovu (zgornje pobočje Sabotina. GPS: 45,98088N, 13,63887E).
- 77) Zgodovinski kamnolom rdečih apnenčastih kosmičev, ki je bil v uporabi do sredine 20. stoletja (stran Sabotina). GPS: 45,98042N, 13,63773E)¹¹³.
- 78) Italijanska vojna cesta iz let 1916–17, verjetno razširjena iz prejšnje poti za mule, ki so jo v mirnem času uporabljali tudi za kamnolome. GPS: 45,98108N, 13,63639E)¹¹⁴.

¹¹⁰ Ministrstvo za vojno, poveljstvo korpusa generalštaba – zgodovinski urad, *Italijanska vojska v Veliki vojni (1915-1918), zvezek III, Dela iz leta 1916, zvezek III*, Državna tiskarna, knjigarna, Rim, 1937 – Leto XV, *Plošča 15 Območje gore Sabotin. Nasprotni obrambni položaji v začetku avgusta 1916*.

¹¹¹ Ministrstvo za vojno, poveljstvo korpusa generalštaba – zgodovinski urad, *Italijanska vojska v Veliki vojni (1915-1918), zvezek III, Dela iz leta 1916, zvezek III*, Državna tiskarna, knjigarna, Rim, 1937 – Leto XV, *Plošča 15 Območje gore Sabotin. Nasprotni obrambni položaji v začetku avgusta 1916*.

¹¹² Mantini Marco, *Spomeniško območje gore Sabotin, zgodovina in spomin na izjemno trdnjavo na Soči*, Gaspari Editore, Videm 2021, str. 41. Različna grafična dokumentacija iz arhiva zgodovinskega urada generalštaba vojske v Rimu in Inštituta za zgodovino in kulturo inženirskega korpusa v Rimu, kopije v posesti urednika. Rov je treba obravnavati kot pričevanje velikega zgodovinskega pomena.

¹¹³ Cucchi Franco, Finocchiario Furio, Muscio Giuseppe (priređil), *Geološka območja Furlanije Julijske krajine*, Avtonomna dežela Furlanija Julijska krajina, Videm 2009 – 2010, str. 308-309.

¹¹⁴ Mantini Marco, *Spomeniško območje gore Sabotin, zgodovina in spomin na izjemno trdnjavo na Soči*, Gaspari Editore, Videm 2021, str. 41 in 53. Različna grafična dokumentacija iz arhiva zgodovinskega urada generalštaba vojske v Rimu in Inštituta za zgodovino in kulturo inženirskega korpusa v Rimu, kopije v posesti urednika.

- 79) Zgodovinski kamnolom rdečih apnenčastih kosmičev, ki je bil v uporabi do sredine 20. stoletja (stran Sabotina). GPS: 45,98185N, 13,63522E)¹¹⁵.
- 80) Nedavno obnovljena kapelica, posvečena Brezmadežni Mariji (pobočje Sabotina. GPS: 45,98037N, 13,63488E).
- 81) Naravna votlina „Jama San Mauro“ (vodonosnik Sabotina. GPS: 45,97906N, 13,63751E)¹¹⁶.
- 82) Ostanke italijanskega topniškega orožja v betonskem kazematu s sosednjo rezervo v jami, ki segajo v zadnje mesece leta 1916 ali verjetneje v prve štiri mesece leta 1917 (vršni greben Sabotina – San Valentino; ostanke rezerve in večji del kazemata se nahajajo na italijanskem ozemlju, ostanke strelne vpadnice pa na slovenskem ozemlju). GPS: 45,98449N, 13,64029E).
- 83) Ostanke italijanskega topniškega položaja v betonskem kazematu iz zadnjih mesecev leta 1916 oziroma verjetneje iz prvih štirih mesecev leta 1917 (vršni greben Sabotin – San Valentino; ostanke pretežnega dela kazemata na italijanskem ozemlju, ostanke strelne vpadnice pa na slovenskem ozemlju. GPS: 45,98476N, 13,64001E).
- 84) Italijanska galerija za dve opazovalni mesti v kazematu, iz zadnjih mesecev leta 1916 ali bolj verjetno iz prvih štirih mesecev 1917, zelo dobro ohranjena. Zgodovinsko zanimiv kraj (San Valentino; glavni vhod na italijansko ozemlje, izhod na slovensko ozemlje. GPS: 45,98479N, 13,63983E).
- 85) Ostanke italijanskega topniškega orožja v betonskem kazematu s sosednjo rezervo v jami, ki segajo v zadnje mesece leta 1916 ali verjetneje v prve štiri mesece leta 1917 (vršni greben Sabotina – San Valentino; ostanke rezerve in večji del kazemata se nahajajo na italijanskem ozemlju, ostanke strelne vpadnice pa na slovenskem ozemlju). GPS: 45,98498N, 13,63986E).
- 86) Obsežna italijanska topniška galerija, razporejena v več nivojih, vključuje dva glavna vhoda – enega, ki je skoraj v celoti porušen, in drugega, ki je ohranjen v odličnem stanju. V notranjosti se nahajata dva zelo dobro ohranjena topniška kazemata, vsak namenjen namestitvi enega kosa težkega topništva. Poleg njiju pa sta še dva popolnoma porušena kazemata, ki sta bila verjetno namenjena lažjemu topništvu manjšega kalibra. Severozahodno krilo hipogeja je odlično ohranjeno, medtem ko je jugovzhodno krilo v veliki meri zasuto ali porušeno. Delo sega v zadnje mesece leta 1916 oziroma verjetneje v prve štiri mesece leta 1917. Zgodovinska znamenitost (vršni greben Sabotin – San Valentino; glavni vhod na ozemlje Italije, izstop na ozemlje Slovenije. GPS: Uporaben vhod 45.98613N, 13.63809E – blokiran vhod 45.98604N, 13.63817E).

¹¹⁵ Cucchi Franco, Finocchiaro Furio, Muscio Giuseppe (priredil), *Geološka območja Furlanije Julijske krajine*, Avtonomna dežela Furlanija Julijska krajina, Videm 2009 – 2010, str. 308-309.

¹¹⁶ Edina naravna jama v občini Gorica, ki je vpisana v Regijski jamarski register. Glejte: https://catastogrotte.regione.fvg.it/scheda/7300-Grotta_1_di_San_Mauro.

- 87) Kratka, a zelo dobro ohranjena italijanska galerija, zgrajena kot kazematno strelišče, sega v zadnje mesece leta 1916 oziroma, še verjetneje, v prvo tretjino leta 1917. V njem so obstruktivni zidovi iz časa hladne vojne. Zgodovinsko zanimivo območje (vršni greben Sabotin – San Valentino; glavni vhod na italijansko ozemlje, izhod na slovensko ozemlje). GPS: 45,98638N, 13,63767E).
- 88) Pomembna pravokotna jasa, v skalo vkopana na vršnem grebenu Sabotina pri San Valentinu, je bila verjetno namenjena kot zavetišče ali skladišče. GPS: 45,98637N, 13,63742E).
- 89) Obročasti jarek, ki je služil kot opazovališče v smeri jugovzhoda (Goriška kotlina – Panovizza – San Marco), je dostopen po kavernozi poti, utrjeni z armiranim betonom. Najdišče pomembnega zgodovinskega pomena (Sabotin – vršni greben San Valentino. GPS: 45,98640N, 13,63711E).
- 90) Ostanki betonske kazematne postavitve za italijansko topniško orožje, usmerjeno proti jugovzhodu, iz leta 1916-1917 (vršni greben Sabotin – San Valentino. GPS: 45,98646N, 13,63709E).
- 91) Kratka, a zelo dobro ohranjena italijanska galerija, zgrajena kot kazematno strelišče, sega v zadnje mesece leta 1916 oziroma, še verjetneje, v prvo tretjino leta 1917. V njem so ostanki obstrukcijskih zidov iz časa hladne vojne. Zgodovinsko zanimivo območje (vršni greben Sabotin – San Valentino; glavni vhod na italijansko ozemlje, izhod na slovensko ozemlje). GPS: 45,98658N, 13,63709E).
- 92) Ostanki betonske kazematne postavitve za italijansko topniško orožje, usmerjeno proti jugovzhodu, iz leta 1916-1917 (vršni greben Sabotin – San Valentino. GPS: 45,98676N, 13,63663E).
- 93) Obsežna in zelo dobro ohranjena italijanska topniška galerija, zgrajena s premišljeno razporeditvijo, vključuje dva glavna vhoda, dva topniška kazemata za vsak kos topništva ter opazovalni kazemat z dvema strelniškama iz armiranega betona. Delo sega v zadnje mesece leta 1916 oziroma verjetneje v prve štiri mesece leta 1917. Zgodovinsko zanimivo območje (vršni greben Sabotin – San Valentino; glavni vhodi na italijansko ozemlje, izstopi na slovensko ozemlje. GPS: glavni vhod: 45,98679N, 13,63664E).
- 94) Kapela, prvotno zgrajena za namestitev lesenega kipca svetega Ludvika, ki so jo zgradili vojaki tovarne baterije kraljeve italijanske vojske decembra leta 1916 (vršni greben Sabotin – San Valentino. GPS: 45,98681N, 13,63663E)¹¹⁷.
- 95) Avstrijski napis iz leta 1875 »K.K. F.S. 1875“ – domnevna trigonometrična točka, umeščena na vršni greben Sabotina pri San Valentinu. Objekt se nahaja tik ob mejni črti, na slovenskem ozemlju, manj kot meter od meje. GPS: 45,98685N, 13,63665E).

¹¹⁷ Dodatne zgodovinske informacije o dokumentaciji iz zasebnega arhiva Marca Mantinija.

- 96) Ostanki betonske kazematne postavitve za italijansko topniško orožje, usmerjeno proti jugovzhodu, iz leta 1916-1917 (vršni greben Sabotin – San Valentino. GPS: 45,98727N, 13,63608E).

Nazadnje velja poudariti, da je območje gore Sabotin danes nadvse primerno za različne oblike rekreacije in doživljanja narave. Posebno priložnost ponuja za pohodništvo – zlasti z zgodovinskega, naravoslovnega in krajinskega vidika – pa tudi za gorski tek (trail running), speleološke raziskave, z osredotočenostjo na umetne votline, ter za oblike naravnega dobrega počutja, kot so meditacija v naravnem okolju in meditativni pohodi. Deloma je območje primerno tudi za jadralno letenje, pri čemer je ena od možnosti dostop po slovenski strani. Kadar je območje odprto in dostopno za javno kolesarjenje, ponuja odlične možnosti za kolesarjenje in razvoj kolesarskega turizma, zlasti z električnimi kolesi, ki omogočajo lažji dostop tudi do bolj zahtevnih predelov. Območje, ki ustreza biotopu, je primerno za pastirske dejavnosti, ki se izvajajo v skladu s predpisi, ki urejajo zavarovano območje.

¹¹⁸Prim.: <https://www.cai-fvg.it/sentieri-cai-fvg/sentieri-cai-fvg-settore-0-carso/s0-097/>;
<https://www.thewalkofpeace.com/it/map/>. <https://www.turismofvg.it/parco-della-pace-del-monte-sabotino>.
<https://visitsabotin.si/it/>.

¹¹⁹ Prim.: AA.VV., *Nad in pod Krasom – Spletna revija Centra za raziskovanje krasa "C. Seppenhofers" Aps – Gorica*, Posebna številka junij 2022, *Gora Sabotin, pozabljeni simbol Gorice*.

3. DEL

Valorizacija italijanskega dela gore Sabotin: koncept in kriteriji projektne ideje

Ta študija si prizadeva opredeliti koncept, metode, intervencije, sinergije, merila in ustrezne hipoteze o stroških, ki oblikujejo projektno idejo za izboljšanje italijanskega dela gore Sabotin na področju turizma, kulture, okolja, pohodništva in kolesarjenja. Poseben poudarek bo namenjen promociji zgodovinske dediščine iz prve svetovne vojne ter pomembnih dogodkov dvajsetega stoletja.

Prvi korak je opredelitev učinkovitega in uspešnega modela vodenja projekta, ki bo zajemal tako fazo izvedbe kot tudi nadaljnje faze upravljanja, vzdrževanja in razvoja nastale poti, oziroma tematskega parka. Zato študija določa potrebne posege, kot so čiščenje, sanacija, obnova in preureditev obstoječe zgodovinsko-kulturne dediščine, ki je do danes v veliki meri zanemarjena. Sklicuje se na pričevanja iz prve svetovne vojne, kot tudi na tiste iz hladne vojne, ter na ključne arheološko-zgodovinske dogodke, ki zajemajo različna obdobja, prav tako pa vključuje pomembna geološka in okoljska nahajališča.

Primarnega pomena je temeljito čiščenje, reorganizacija in zavarovanje znamenitega jarka ter izjemnih umetnih podzemnih kompleksov iz časa prve svetovne vojne, ki se nahajajo v bližini grebena med 609 m nadmorske višine (Quota 609) in San Valentinom, prav tako pa na jugozahodni strani tega kraja. Enako visoko prioriteto ima obnova epigrafske dediščine, povezane s prvo svetovno vojno, spomeniškega kompleksa iz prvega povojnega obdobja ter, glede na najpomembnejše elemente, tudi dediščino iz obdobja hladne vojne. Obnova, sanacija in materialna ureditev lokacij, objektov in struktur morata potekati v skladu s komunikacijo in/ali dovoljenjem, ki ga izdajo naslednji organi: lastniki ustreznih zemljišč; organi Ministrstva za kulturo (zlasti Nadzorništvo za arheologijo, likovno umetnost in krajino Furlanije Julijske krajine), pristojni za kulturno dediščino in predmete kulturne vrednosti v skladu z zakonodajo; Ministrstvo za obrambo (zlasti Urad za varstvo kulture in spomina na obrambo ter upravljanje vojaškega pokopališča v Sredipolju) v povezavi z posegi znotraj spomeniškega območja; Avtonomna dežela Furlanija Julijska krajina (Služba za biotsko raznovrstnost in Regionalni gozdarski korpus) v zvezi s posegi v biotope in obsežno sečnjo vegetacije; Avtonomna dežela Furlanija Julijska krajina (Geološka služba) za vprašanja v zvezi z geološkimi območji) na splošno, vsaj na komunikacijski ravni. Občina Gorica (Tehnični urad), GECT Go / EZTS Go ter drugi organi in strukture, povezani z Avtonomno deželo Furlanijo Julijsko krajino, kot so Centralni direktorat za kulturo in šport ter PromoturismoFVG.

Naslednje strani vsebujejo informacije o pohodniških, pešpoteh in kolesarskih poteh, ki jih je potrebno vzdrževati, ponovno oživiti ali vzpostaviti na novo. Sprejeta perspektiva se nagiba k konstrukciji

¹²⁰ Reorganizacija območja, obnova in varnost zadevne zgodovinske in arhitekturno-vojaške dediščine so pričakovani in motivirani v *Projektu za izboljšanje gore Sabotin*, objavljeno na AA.VV., *Nad in pod Krasom – Spletna revija Centra za raziskovanje krasa "C. Seppenhof" Aps – Gorica*, Posebna številka junij 2022, *Gora Sabotin, pozabljeni simbol Gorice*, str. 49 in ss.

krogov, namenjenih predvsem pohodništvu ter zgodovinskemu, kulturnemu, okoljskemu in krajinskemu „peš turizmu“, ki vključuje kolesarjenje, kolesarski turizem in športne dejavnosti, ki sobivajo z obstoječimi kmetijskimi, gozdarskimi in pašniškimi dejavnostmi¹²¹, ter z vsemi drugimi trajnostnimi, združljivimi in spoštljivimi pobudami kraja¹²². Pri tem upoštevajo omejitve in potrebe, povezane s prisotnostjo vojaške cone.

Kot osnovno merilo velja, da stalno sodelovanje z vojaško oblastjo predstavlja ključni pristop za doseg zadostnega uspeha projekta. Prav tako je treba načrtovati sinergije in odnose z vsemi subjekti, ki sodelujejo pri lastništvu, upravljanju, nadzoru in varovanju lokalnega ozemlja, ter razviti oblike interakcije z upravljavci Sabotina – slovenskega Parka miru, kot tudi s potmi, ki vodijo iz slovenskega ozemlja v Italijo.

Področja, kjer lahko sodelovanje med italijanskimi in slovenskimi subjekti, ki upravljajo ozemlja in poti na gori Sabotin, prinese pomembne rezultate, vključujejo: dokončno ureditev arheološke cone San Valentino in lokalne galerije-observatorija, prenovo, obnovo ter skupno promocijo galerije „Galleria Baù“, okrašenega portala in okoliških vojnih pričevarj (1916–1917), torej kompleksa, ki ima velik zgodovinski, arhitekturni in vojaški pomen, a ga „prereže“ mejna črta¹²³. Poleg tega gre za sistematično usklajevanje znakov, tematskih plakatov ter širjenje informacij tudi na IT platformah, ki temeljijo na eni čezmejni „destinaciji gore Sabotin“ velike vrednosti. Prav tako je pomembna skupna organizacija dogodkov, vodenih izletov in izobraževalnih programov za turistične in kulturne delavce.

Sabotin razumemo kot edinstveno in dragoceno čezmejno kulturno-turistično destinacijo, ki jo sestavlja sinergija slovenskega in italijanskega dela. Namenjena je različnim kategorijam obiskovalcev in uporabnikov, kot so ljubitelji zgodovine, še posebej vojaške zgodovine prve svetovne vojne, pohodniki, kolesarski turisti, splošni turisti, družine, šolske skupine, ljubitelji narave, raziskovalci, vojaška društva, veterani iz obdobja hladne vojne, ljubitelji fotografije, gorskega teka, turistične skupine ter domačini. Ta cilj je dosežen z dosledno integracijo poti,

¹²¹ To se nanaša predvsem na trajnostno pastirsko dejavnost (s posledičnim okoljevarstvenim vplivom na kraške resave), ki jo izvaja E.Wi.MA. Aps.

¹²² V tem smislu je poleg upoštevanja predpisov za varstvo zgoraj opredeljenih območij pomembno opozoriti, da je soobstoje trajnostnih projektov za obnovo pašništva ali živinoreje v več zgodovinskih območjih privedel do opaznih rezultatov pri upravljanju velikih in poraščenih območij z zgodovinsko vrednostjo. Primeri vključujejo območje doline Dolina dei Cinquecento na gori Sei Busi v občinah Ronchi in Fogliano Redipuglia, nedokončano nemško kostnico Col Pion v občini Pinzano al Tagliamento ter grad San Pietro v občini Ragogna.

¹²³ Priložnost za prenovo in izboljšanje galerije „Galleria Baù“ se pojavi v okviru *Projekta za izboljšanje gore Sabotin*, objavljenega na AA.VV., *Nad in pod Krasom – Spletna revija Centra za raziskovanje krasa “C. Seppenhofen” Aps – Gorica*, Posebna številka junij 2022, *Gora Sabotin, pozabljeni simbol Gorice*, str. 74.

¹²⁴ Do danes (30. 11. 2024) je precej razvita v smislu tematskih izletov in turistično-kulturnih namestitev.

¹²⁵ Z današnjim dnem (30.11.2024) nujni posegi in razvojni programi.

cestno omrežje, tematska zanimiva področja in logistična infrastruktura (kot so parkirišča, zatočišča, muzeji itd.) bodo podprta z mehanizmi za javno obveščanje ter postavitvijo ustreznih prometnih znakov, ki bodo omogočili lažji dostop do območja z avtocestne osi in mejnega prehoda Rožna Dolina.

Cilj je torej označiti italijanski del gore Sabotin kot nenadomestljiv del, instrument in organ turistično-kulturne destinacije „gore Sabotin“ kot celote, poudariti vrednost spomina, ki ga spomeniško območje ohranja, in predlagati možnost vzpostavitve neposredne povezave (peš in kolesarska pot, tematsko pot) med njim, bližnjim svetiščem Oslavja in vojno-monumentalnim scenarijem gore Pod gora / Calvario¹²⁶.

Izhodišče krožnih poti, posvečenih italijanskemu sektorju gore Sabotin, predstavlja „Piattaforma“ s pogledom na Osimsko cesto, ki naj bi se preoblikovala v prvi sprejemni in srečevalni prostor za pohodnike ter kolesarske turiste. Ta prostor bo opremljen z ustreznim zunanjim pohištvom, tematskimi oznakami, stojali, postajališčem za popravilo koles, vodnjakom in drugimi potrebščinami, ki bodo obiskovalcem omogočili udobno in prijetno izkušnjo.

V bližini se pričakuje, da bodo z izkoriščanjem dvignjenih cest, ki potekajo vzporedno z Osimsko cesto (NSA55bis) in pripadajočimi nadvozi, pridobljeni ustrezni parkirni prostori za motorna vozila (motorna kolesa, osebna vozila in kombiji, brez večjih vozil). Za doseg tega cilja bodo izvedeni nujni posegi, kot so čiščenje invazivne vegetacije, delna preureditev cestišča ter uvedba enosmernega prometa, ki bodo omogočili boljšo dostopnost in funkcionalnost parkirišč. Ta element ima nesporno osrednjo vlogo, saj zaradi precejšnjega pomanjkanja parkirišč v spodnjih krajih, kot sta Villa Vasi in San Mauro, postane prisotnost ustreznega parkirišča na izhodišču vsake turistično-izletniške poti ključnega pomena. Prav tako bo zadostilo potrebam lokalne skupnosti po usklajenem sobivanju z obiskovalci, še posebej v zvezi z zagotavljanjem ustreznih parkirnih mest za avtomobile.

Dve tematski poti (lahka turistična/pohodniška in pohodniška) se začneta na predelu „Piattaforma“, ki je namenjena predvsem pešcem. Vključno z različicami in odcepnimi potmi, te poti vodijo do glavnih zanimivosti v italijanskem delu gore Sabotin. Obiskovalci bodo dosegli utrdbe, ključna pričevanja iz prve svetovne vojne in hladne vojne, panoramski greben, vrh Quota 609, „pot mejnih kamnov“, spomeniško območje, biotop, geološko območje, arheološko območje San Valentino ter druge pomembne točke, ki jih kraj ponuja. Obe vezni poti sledita že obstoječi poti z oznako CAI 097, vojaški cesti, gozdnim cestam in nekaterim neformalnim odsekom poti, hkrati pa se razvijata tudi vzdolž segmentov, ki so bili odprti za dostop do določenih zanimivih točk. Vodita do različnih stičišč z označenimi potmi po slovenskem ozemlju, pri čemer je posebej pomembno upoštevati interakcijo s Potjo miru / Walk of Peace / Sentiero della Pace ter z muzejskim, tematskim in nastanitvenim kompleksom Sabotin – Park miru, ki se nahaja malo zahodno od meje in je zlahka dostopen z vojaške ceste,

¹²⁶ Predlaga se, da se ta povezava vključi kot integracija poti Poti miru / Pot Miru / Sentiero della Pace.

udobno urejenimi makadamskimi cestami, pa tudi s pohodniškimi potmi po grebenu in drugih odcepih poti.

Dirkalnike spremljajo večjezične tematske table (italijanščina, slovenščina, angleščina, nemščina), izdelane v treh standardiziranih velikostih (velika, srednja, majhna), ki so vsaj delno opremljene z digitalnimi tehnologijami, kot je »QR koda«, ki vodi do spletne strani, namenjene posebej tej poti. Tematska signalizacija je zasnovana za usmerjanje obiskovalcev ob prehodu pohodniškega obročja ter za predstavitev ključnih elementov zanimivih območij. Tematsko označevanje mora biti postavljeno logično ob zasnovani poti, ki se začne na območju „Piattaforma“ (izhodišču poti) in se razteza do ključnih lokacij, ob upoštevanju kriterijev bistvenosti, estetske privlačnosti ter odpornosti na zunanje dejavnike, kot so veter, sonce in drugi vplivi. Poleg tematskih tabel so postavljene tudi usmerjevalne table, ki obiskovalcem pomagajo pri orientaciji, zlasti ob razcepah in razpotjih, ter posebne oznake, namenjene označevanju poti. Primerno je, da „postavitev“ in slog znakov spominjata na tiste, ki so jih uporabljali na tematskih poteh prve svetovne vojne v Furlaniji Julijski krajini, na Poti miru in v Parku miru. V vsakem primeru se je treba izogibati nepotrebnemu povečanju števila instalacij. Nasprotno, cilj naj bo zmanjšanje signalizacije na tisto, kar je dejansko uporabno, s poudarkom na viziji, ki temelji na bistvenosti in zmanjšuje vpliv na krajinski in estetski vidik. Prav tako je pomembno spodbujati komplementarno dejavnost spremljevalnih strokovnjakov¹²⁷.

Infrastrukturni temelj trase predstavlja vojaška cesta. Na tej lokaciji je predvidena uporaba poti za pešce in pohodnike¹²⁸ ter kolesarsko-turistična pot.¹²⁹ Za ta namen je potrebno preveriti popolno dostopnost pešpoti in kolesarske steze za javnost, pri čemer je v sinergiji in dogovoru z vojaško oblastjo potrebno odpraviti morebitne zakonske prepovedi v tem smislu¹³⁰. Ob posebnih dogodkih, dogovorjenih z vojaško oblastjo, je predvideno, da bo vojaška cesta odprta za motorna vozila, in sicer za izmenične prevoze ali podobne namene. V ta namen je treba preveriti skladnost značilnosti ceste s sektorskimi predpisi in ustrezno ukrepati. V vsakem primeru pa bo vsak tranzit motornih vozil po cesti še vedno zahteval posebno dovoljenje vojaške oblasti.

Kar zadeva vojašnico Quota 553, je najprej pomembno poudariti, da spada v aktivno vojaško cono, zato njeno neregulirano odprtje za javnost ni mogoče. Vendar pa je mogoče doseči sporazume z vojaško oblastjo, da bi ga lahko promovirali

¹²⁷ Zdi se, da je odločitev o omejitvi postavitve znakov v skladu s ciljem spodbujanja delovanja vodnikov in zgodovinskih strokovnjakov, s čimer se hkrati krepi gospodarstvo, ki ga ustvarjajo ti turistični in kulturni strokovnjaki.

¹²⁸ Trenutno (30. 11. 2024) je izvedba praktično mogoča brez večjih težav ali tveganj, kot pri lahki pohodniški poti.

¹²⁹ Uporaba kolesarske/kolesarsko-turistične poti je pogojena s prilagoditvijo vojaške ceste, vključno z namestitvijo varovalnih ograj, izboljšanjem cestišča, čiščenjem invazivne vegetacije in upoštevanjem splošnih varnostnih določil, ki jih zahtevajo sektorski predpisi.

¹³⁰ Zdi se, da na to prepoved opozarjajo zgoraj omenjeni znaki, ki se nahajajo tik za Villa Vasi. Potrebno je preveriti dejansko veljavnost te prepovedi ter, ko je ugotovljeno, da ni več veljavna ali da je bil njen preklic dogovorjen, javnost ustrezno obvestiti z dodatno namensko signalizacijo.

sinergijsko organizacijo dogodkov, ki upoštevajo zgodovinsko-okoljski in vojaški kontekst. Brez poseganja v pooblastila in sodelovanje vojaške oblasti želimo opozoriti na potrebo po obnovi mejnikov, frizov, epigrafov in napisov, ki se nanašajo na zgodovinske dogodke dvajsetega stoletja in so ohranjeni v vojaški coni, ki vključuje vojašnico Casermetta. Prav tako je treba zagotoviti varnost ter preureditev nekaterih notranjih prostorov (kopalnice, prazna glavna soba) in zunanje terase, da bodo lahko sprejeli pooblaščen obiskovalce. Predlagamo tudi postavitve sodobnega in sintetičnega razstavno-izobraževalnega itinerarija v določenem razpoložljivem prostoru, ki bo obravnaval vojaško zgodovino in naravoslovne vrednote gore Sabotin¹³¹.

Velik pomen imajo napovedi glede modela upravljanja in vzdrževanja itinerarja, ki jih je treba sprejeti med izvajanjem posegov in še posebej ob njihovem zaključku, ob upoštevanju kriterija kontinuitete. Srednjeročno in dolgoročno načrtovanje vzdrževanja po zaključku projekta je ključnega pomena, pri čemer je pomembna pravočasna identifikacija nosilca upravljanja, načrtovanje drugih možnih izvajalcev ter določitev kanalov financiranja za vzdrževalne dejavnosti.¹³²

Menimo, da je smiselno vsaj v osnovi orisati strukturo sredstev za širitev zgodovinsko-pohodniškega itinerarija gore Sabotin, prav tako pa raziskati možnosti za organizacijo dogodkov in dejavnosti (koncerti, tekmovanja, vodeni izleti, predstavitve, pobratenja, komemoracije itd.), ki bodo služile kot priprava na promocijo kraja.

Končno, glede na kompleksnost problematike lastništva, služnosti in katastrske strukture, ki je značilna za zemljišča italijanskega sektorja gore Sabotin, bo analiza tehnično in administrativno najprimernejših ukrepov (razdelitev, razlastitev, prodaja, dogovor z zasebnimi lastniki itd.) prepuščena uradam za načrtovanje. Ti ukrepi bodo potrebni kot uvod v izvedbo spodaj opredeljenih materialnih posegov.

¹³¹ Ob ustreznem upoštevanju izkušenj, pridobljenih v letih 2009-2010. Prim.: Badoglio Gianluca, Muto Mario, Olmi Walther, *Skrivnosti poti iz prve svetovne vojne na goriškem območju. Duša Sabotina*, Gaspari Editore, Videm 2013, str. 114-116.

¹³² Načrtovanje vzdrževanja in upravljanja po zaključku projekta je ključen vidik, ki ga je treba upoštevati že v fazi načrtovanja trase in zasnove posameznih posegov. Cilj izogibanja situacijam, ki so pogosto povezane s teritorialno degradacijo in neučinkovitostjo, značilnima za tematske parke in pohodniške poti, ki so skozi čas ostale brez ustreznega vzdrževanja in upravljanja, je treba obravnavati kot prednostno nalogo.

Imena, logotip, vodilni subjekt in model upravljanja

Primarni element je dodelitev ustreznega imena projektu, ki bo oblikoval pot/tematski park, s ciljem povečati obseg italijanskega ozemlja gore Sabotin, hkrati pa še posebej poudariti pomen same poti/tematskega parka. Ko so ta imena identificirana, potrjena in razkrita javnosti, se sčasoma stalno utrdijo, kar omogoča, da najbolj učinkovito opravljajo nalogo prepoznavnosti projekta in načrta poti.

Kot ime projekta predlagamo: „Razčlenitev zgodovinsko-okoljske poti gore Sabotin“ ali „Razčlenitev zgodovinsko-naravoslovnega parka gore Sabotin“.

Kot ime za pot/tematski park predlagamo: **“Zgodovinsko-okoljska pot po gori Sabotino”¹³³** ali **“Zgodovinsko-naravoslovni park gore Sabotin”¹³⁴**.

Za spremljavo imena poti/tematskega parka se predlaga sprejetje logotipa¹³⁵ in spremljevalnega¹³⁶ slogana.

Temeljni element za upravljanje tako faze izvajanja projekta kot faze vzdrževanja, razvoja in razširjanja zgodovinsko-okoljske poti gore Sabotin je **identifikacija vodilnega upravljavskega subjekta**. Njegova naloga vključuje pripravo projektne pobude, izvajanje koordinacijskih in administrativnih aktivnosti, iskanje sredstev ter dodeljevanje nalog izvajalcem posegov (strokovnjakom, podjetjem, zaposlenim, prostovoljcem itd.). Prav tako skrbi za spremljanje napredka projekta in sprejemanje potrebnih upravljavskih odločitev.

Izbira identitete vodilnega partnerja ni odgovornost pripravljavca te študije izvedljivosti, vendar je pomembno opozoriti, da vodilni partner mora izkazovati: pomembno ekonomsko-administrativno zmogljivost, sposobnost pridobivanja javnih in zasebnih sredstev, lastno funkcionalno usposobljenost za izvedbo naloge, ki je dodeljena. Bolje je, da se identificira javno ali javno nadzorovana/financirana vodilna upravljavska enota. Kot hipotezo predlagamo, da bi bila učinkovita in primerna prevzemna vloga dodeljena občinski upravi mesta Gorica, namesto javnemu gospodarskemu subjektu Promoturismo FVG iz Furlanije Julijske Krajine ali celo morebitnemu subjektu, ki bi ga ustanovila dežela Furlanija Julijska Krajina.

¹³³ Od zdaj naprej se to ime uporablja za označevanje celotne poti obiska (ki je sestavljena iz dveh poti, kot je opisano spodaj), ki vključuje zgodovinske, naravoslovne, okoljske, krajinske in kulturne vsebine ter zajema italijanski sektor gore Sabotin.

¹³⁴ Takšna imena so lahko predmet sprememb, ki jih vodi projekt šteje za primerne. Pomembno je poudariti, da ime poti/parka po končni odobritvi, predvsem pa po razkritju javnosti, ne bi smelo biti spreminjano, saj postane prepoznavna „blagovna znamka“ destinacije.

¹³⁵ Pri logotipu so predlagana naslednja merila: preprostost, estetska privlačnost, enostavna prepoznavnost in krepitev identitete kraja. Kot zgolj primer bi logotip lahko bil predstavljen v pravokotnem okvirju, ki spominja na režo observatorija ali stražarnice, s stilizirano upodobitvijo mejnega kamna (podobnega obliki Q. 609), na katerem so v velikih tiskanih črkah zapisane besede SABOTINO. Okvir bi bil „podprt“ z upodobitvijo italijanske trobojnice, ki spominja na tribarvno luč, uporabljeno v vojašnici Casermetta, ter namiguje na logotip „Io sono Friuli Venezia Giulia“. Mejni kamen bi vključeval tudi stilizirano risbo gada, nenavadne avtohtone živali, ki je prisotna na tem območju, ter spominja na naravno okolje gore Sabotin in lahko pritegne pozornost javnosti.

¹³⁶ Samo kot primer naslova: „Zgodovina in narava s pogledom na Sočo“.

posebej za upravljanje pomembne zgodovinske dediščine, povezane s prvo svetovno vojno in dogodki dvajsetega stoletja, prisotni na regionalnem območju¹³⁷.

Vodilni subjekt obvešča o svojih posegih v komunikacijo, sinergijo in, kjer to zahteva zakon, na zahtevo pridobiva potrebna pooblastila v zvezi z zasebnimi in javnimi subjekti, ki so pristojni kot imetniki stvarnih pravic, ter z nadzornimi organi območij z omejenim dostopom/blaga, ki vplivajo na goro Sabotin. Prav tako se usklajuje z organi, ki imajo različna pooblastila za izdajo dovoljenj, kot so lastniki zemljišč, Vojaška uprava, Ministrstvo za kulturo, Avtonomna dežela Furlanija Julijska Krajina, Deželni gozdarski zbor, Občinska uprava itd. Pomembno je ohraniti kanale komunikacije in sodelovanja z lokalnimi skupnostmi, z vključenimi združenji (CAI, Raziskovalni center Krasi "C. Seppenhof" Aps, E.Wi.M.A. Aps ipd.), vključno s strokovnjaki (vodniki, upravljavci nastanitvenih objektov, restavracije ipd.) ter s sosednjimi subjekti, ki upravljajo tematski park in zgodovinsko-okoljsko dediščino, ki je prisotna v slovenskem delu gore Sabotin. Nadaljnja strateška naloga nosilca je osredotočena na pridobivanje finančnih sredstev, ki bodo črpana v več fazah. To vključuje vlaganje lastnih sredstev, oddajo vlog za prispevke, sklenitev pogodb o sodelovanju z različnimi javnimi in zasebnimi subjekti ter sodelovanje v srednje velikih projektih, ki jih podpira država in/ali Evropska unija. Poudarjen je potencial vključevanja prostovoljnih združenj, zlasti v fazah načrtovanja in vzdrževanja zgodovinsko-okoljske poti gore Sabotin. Ta vključitev lahko prinese pomembne koristi tako pri dejavnostih spremljanja, čiščenja in manjših popravil, kot tudi pri globlji integraciji projekta v lokalno skupnost¹³⁸.

Končno je naloga vodilnega subjekta, da identificira učinkovit in uspešen model upravljanja, ki bo uporabljen v vseh fazah projekta. Priporočljivo je, da so bistveni elementi tega modela načrtovani že v začetni fazi aktivnosti

¹³⁷ Pri tem mislimo na nepremično zgodovinsko dediščino, prisotno na terenu, kot so utrdbe, bojišča, strelski jarki, bunkerji, epigrafi, spomeniki itd., ne pa na zgodovinsko dediščino muzejev ali arhivov, za katere so značilni drugačni načini upravljanja in posebne potrebe. Kot primer je navedena slovenska ustanova „Fundacija Poti miru v Posočju“.

¹³⁸ Opozoriti je treba, da v Furlaniji Julijski krajini številne zgodovinske poti in tematski parki, posvečeni prvi svetovni vojni, delujejo zahvaljujoč modelu, v katerem prostovoljstvo igra ključno vlogo, podprto s strani lokalnih uprav. Oglejte si primere zgodovinske poti gore Ragogna, doline dei Cinquecento gore Sei Busi, tematskega parka „Bombaschgraben“ Pontebba, tematskega parka Val Saisera itd.

Tematska signalizacija, usmerjevalne table in spletna stran

Zgodovinsko-okoljska pot gore Sabotin zahteva vzpostavitev sistema usklajenih tematskih in usmerjevalnih tabel, ki uporabnike usmerjajo pri dostopu do izhodišča, sledenju turistično-izletniškim potem ter ogledu zanimivosti. Tabele morajo na kratko ponazarjati razširjenost poti, ključna mesta in najboljše načine potovanja po poti. Prav tako naj opisujejo glavne zgodovinske, kulturne, okoljske in geografske značilnosti, povezane z zanimivimi kraji, ter posredujejo bistven okvir zgodovinskih dogodkov, ki so se zgodili na Sabotinu, s posebnim poudarkom na prvi svetovni vojni in hladni vojni. Tabele naj prav tako izpostavijo najpomembnejše okoljske, geološke, naravoslovne, krajinske in kulturne vrednote tega območja.

Pri tematskem označevanju je pomembno, da se sprejmejo instalacije s ploščami v treh različnih velikostih:

- velike (približne mere 150 cm x 100 cm)
- srednje (približne mere 40 x 70 cm)
- majhne (približne mere 10 x 10 cm)

Velike instalacije morajo biti postavljene le na izhodiščni točki, na območju „Piattaforma“. Skupna pričakovana količina: 1 namestitev/znak.

Na najpomembnejših lokacijah (izven ograje vojašnice, ki vključuje vojašnico Casermetta, znotraj vršnega jarko-hodišča, znotraj vzhodne vršne stražnice, vhod v največji predor z opazovalnimi kazemati itd.) naj bodo postavljene srednje velike naprave, v skladu z navodili, opisanimi na naslednjih straneh. Skupna pričakovana količina: 19 instalacij/znakov.

Instalacije manjšega obsega naj bodo postavljene na določenih lokacijah ali na srednje pomembnih strukturah, ki jih je treba označiti (kot so mejni kamen „Caposaldo Artiglieria Quota 609“, observatorij okroglega jarka, zgodovinski kamnolom itd.), v skladu z navodili, opisanimi na naslednjih straneh. Skupna pričakovana količina: 23.

Instalacije in njihovi nosilci morajo biti izdelani iz materialov, odpornih na atmosferske vplive (sonce, veter, led itd.), obenem pa morajo biti estetsko privlačni, komunikacijsko učinkoviti in slogovno usklajeni s signalizacijo na Poti miru ter z modernimi zasnovami v zabaviščnih parkih, posvečenih prvi svetovni vojni v regiji. Rešitev, ki se je učinkovito izkazala v primeru gore Ragogna in jo je mogoče aplicirati tudi tukaj, vključuje postavitve kovinskih plošč, pritrjenih na masivne lesene oglasne deske. Prav tako je treba skrbno izbrati mesta za namestitev in orientacijo znakov, da jih kar najboljše zaščitimo pred vplivi vetra in sonca. V ta namen je priporočljivo upoštevati notranje ali vsaj zaščitene prostore stražarnic, jam in drugih struktur, ob tem pa ohraniti avtentičnost kraja in zgodovinskih ostankov.

V vseh treh vrstah postavitve je predvidena uporaba reprodukcije logotipa poti, tematskih vsebin, ilustracij, zemljevidov in ustreznih napisov. Besedilne vsebine so izražene v štirih jezikih (italijanščina, angleščina, slovenščina, nemščina). Predvidena je uporaba QR kod ali podobnih orodij, ki so vgrajena v instalacijo, da bi

obiskovalcem omogočili dostop do vsebin in vpogledov neposredno s svojega „pametnega telefona“, da ne bi pretirano obremenjevali organizacije.

besedilo in grafika znaka. Vsebine in vpogledi morajo torej najti prostor na namenski spletni strani, na katero se QR koda nanaša; spletno stran mora vzpostaviti vodilni subjekt in, če je ustrezno organizirana, lahko predstavlja tudi pomemben vir za razširjanje poti.

Kar zadeva signalne znake, je predvidena postavitve dveh vrst:

- Cestne smerne table
- Pohodniške smerne table

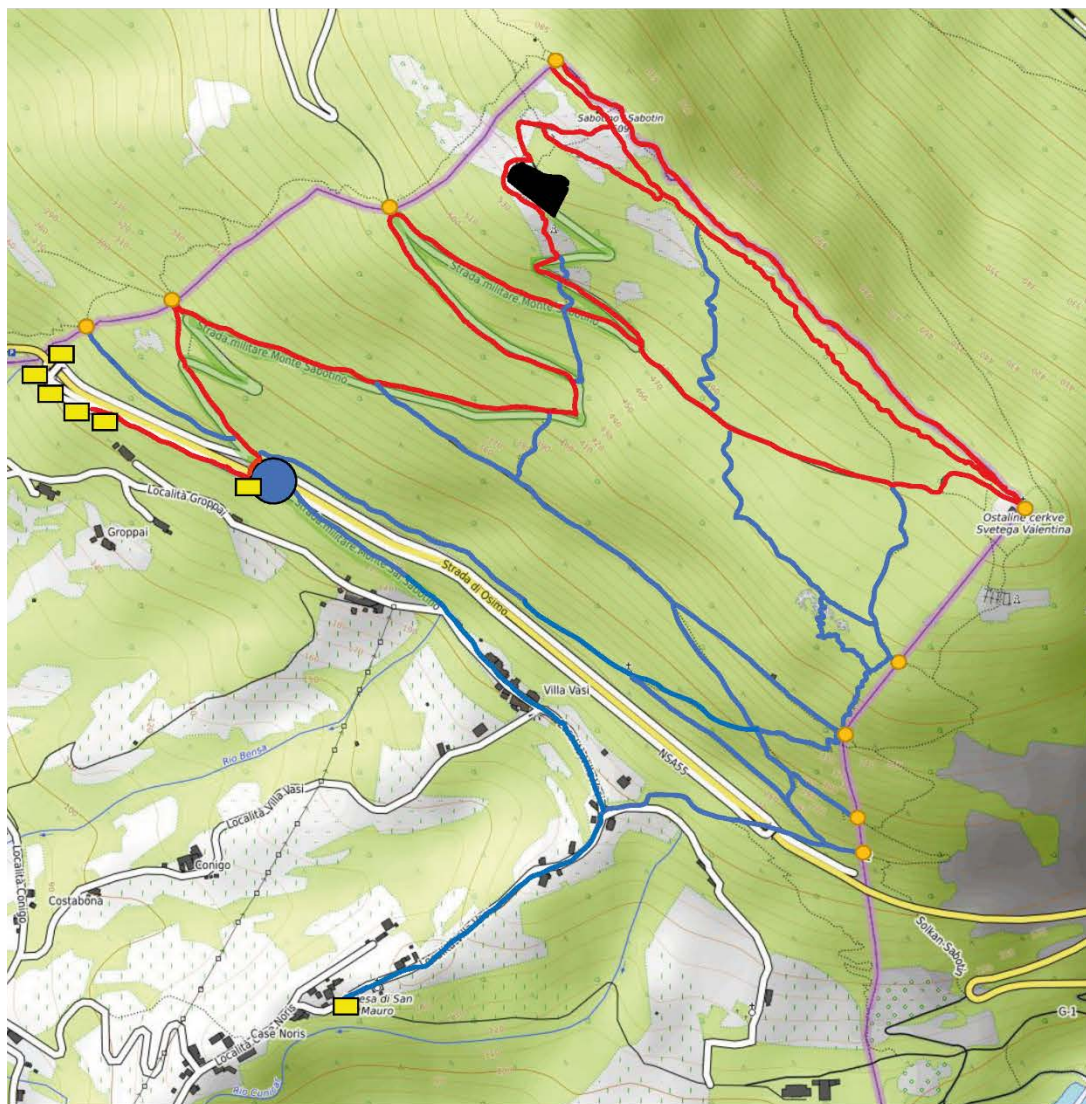
Usmerjevalni znaki morajo biti oblikovani v skladu z veljavno zakonodajo in zato jasni, jedrnati, izraženi v italijanskem in slovenskem jeziku. Njihova primarna naloga je, da vodijo uporabnika od avtocestnega križišča v Sv. Andreja, od regionalne ceste št. 56 med Ločnikom in Gorico ter od križišča Rožne Doline do parkirnih mest, ki se nahajajo na območju „Piattaforma“ nad Osimsko cesto (izhodišče poti). Skupna pričakovana količina: 21 usmerjevalnih tabel.

Usmerjevalne table za pohodništvo, oblikovane kot kvadratni znak velikosti 4" x 4" (slogovno podobne tistim, ki jih uporabljajo oznake na Poti miru), bodo nameščene na križiščih poti in drugih potrebnih lokacijah vzdolž poti. Skupna pričakovana količina: 90 tabel s pohodno smerno puščico.

Krogi načrta poti, vključno z variantami in odcepi, morajo biti označeni s posebnimi oznakami. Predlog za označevanje bi lahko predlagal zeleno-belo-rdeče barve italijanske trobojnice, po izbiri, sprejeti v drugih spomeniških conah (kot sta Pasubio in Ortigara).

Na velikih tablah, ki bodo nameščene na območju „Piattaforma“, na stebrih, ki podpirajo pohodniške usmerjevalne table, in na splošno na začetku odsekov poti je prikazano, da je primerno namestiti opozorilo in zavrnitev odgovornosti s strani vodilnega upravljavca (hipoteza besedila: „ATTENZIONE, PERCORSO ESCURSIONISTICO!“ (POZOR POHODNIŠKA POT) Za uporabo zgodovinsko-okoljske poti gore Sabotin in obisk jarkov, utrdb, stražarnic, predorov, votlin, ostankov in zanimivih krajev, ki so prisotni vzdolž poti, so odgovorni izključno tisti, ki potujejo po njej.

„Zgodovinsko-okoljske poti gore Sabotin”: načrtovani krogi

Osnovni kartografski prikaz členitve načrtovanih krogov. Podrobno poročilo je priloženo *tabeli 2*.

„Piazzaforma” (izhodišče)

Parkirna mesta

Vojašnica/Casermetta

Vojaška cesta

Glavni krog (lahka turistična/pohodniška pot)

Pohodni krog in variante

Stičišča s potmi po slovenskem ozemlju

Zemljevid vzet iz: <https://opentopomap.org/>

Pot predstavlja rezultat posegov, opredeljenih v tej študiji izvedljivosti, ki jih je treba izvesti v okviru same študije in zato do danes (30. 11. 2024) še niso bili izvedeni¹³⁹.

Pot temelji na dveh krožnih trasah, ki se razlikujeta po zahtevnosti in stopnji pohodniških sposobnosti, ki jih uporabniki potrebujejo za premagovanje poti:

- a. glavni krog (lahka turistična/pohodniška pot);
- b. pohodniški krog in njegove variante (zahtevnejša pohodniška pot, dostopi do posameznih zanimivosti ter povezovalne poti).

Predvideni krogi:

- 1) so razviti v skladu z zgornjim kartografskim prikazom in podrobno v priloženi *tabeli 2*;
- 2) vključujejo večino lokacij in zanimivih območij, ki se nahajajo na delu italijanskega ozemlja na gori Sabotin, ter kot celota predstavljajo kompleksno pot, ki je izjemnega kulturnega, zgodovinskega, okoljskega in krajinskega pomena¹⁴⁰;
- 3) izboljšujejo kraje, pričevanja, ključne zgodovinsko-kulturno-okoljske ostanke in zavarovana območja ter jih naredijo dostopne obiskovalcem, ob tem pa zagotavljajo sprejemljivo raven tveganja za pohodnike;
- 4) spodbujajo varstvo, ohranjanje in ustrezno rabo zgodovinske, kulturne, okoljske in krajinske dediščine;
- 5) omogočajo ponovno odkrivanje kulturnih vrednot, ki so bile prej spregledane, s posebnim poudarkom na pričevanjih, povezanih s prvo svetovno vojno in hladno vojno;
- 6) oblikujejo načrt poti, ki je zasnovan za različne ciljne skupine: tako za obiskovalce z manj izkušenj in/ali manjšo fizično pripravljenostjo¹⁴¹, kot tudi za pohodnike z zmernimi atletskimi sposobnostmi in večjim zanimanjem za pohodništvo;
- 7) omogočiti dostop do ključnih delov poti tudi turistom z zelo omejenimi športnimi sposobnostmi in/ali manjšo nagnjenostjo k pohodništvu¹⁴²;
- 8) ob upoštevanju posebnega dovoljenja vojaške oblasti¹⁴³ omogočiti dostop do pomembnih lokacij (ki se nahajajo v bližini vojaške ceste) tudi invalidom.

¹³⁹ To predstavlja stanje projekta, ki se torej razlikuje od dejanskega stanja na dan 30. 11. 2024.

¹⁴⁰ Glejte priloženo *tabelo 2*.

¹⁴¹ Vključno z družinami, šolskimi skupinami in starejšimi osebami v dobrem fizičnem stanju.

¹⁴² Razmislite na primer o možnosti, da do izjemne galerije „Galleria Baù“ pridete v približno 15 minutah hoje po vojaški cesti, nato pa še nekaj deset metrov lahke ravninske poti, pri čemer skupaj premagate okoli 70 metrov višinske razlike.

¹⁴³ Potrebno je izvesti prevoz z motornimi vozili po vojaški cesti.

- 9) omogočiti kolesarjenje po delu poti (vojaška cesta, gozdne ceste oziroma gozdne poti, ki vodijo proti San Valentino in cesta, ki se vzpenja po slovenski strani¹⁴⁴);
- 10) v sodelovanju z vojaškimi oblastmi se razmišlja o organizaciji prireditev in demonstracij, vključno z razstavami, znotraj vojašnice Casermetta di Quota 553;
- 11) ponujajo več povezav s cesto, tematskim parkom in mrežo poti, ki je prisotna na slovenskem ozemlju Sabotina¹⁴⁵, z vidika, namenjenega promociji gore Sabotin kot edinstvene čezmejne destinacije;
- 12) so sestavljeni iz ene same primarne izhodiščne točke („Piattaforma“), ki je identificirana in opremljena, do katere je mogoče dostopati po ustreznih znakih vzdolž asfaltne ceste. Ta cesta je dostopna pešcem, kolesarjem, motoristom, avtomobilom ter manjšim in srednje velikim kombijem (ne pa avtobusom ali velikim minibusom);
- 13) imajo dovolj označenih parkirnih mest, ki se nahajajo nedaleč od izhodiščne točke;
- 14) uporabljajo nabor tematskih znakov in usklajenih, večjezičnih pohodniških navodil, ki so povezana z obsežno spletno podporo.

Glavni krog (lahka turistična/pohodniška pot) je zasnovan tako, da se običajno izvaja v smeri urinega kazalca, začenši z izhodiščno točko „Piattaforma“¹⁴⁶, proti vojašnici Casermetta, vrhu in San Valentino, kjer se zanka zapre na šestem ovinku vojaške ceste in se po isti cesti nazaj do izhodiščne točke „Piattaforma“¹⁴⁷. Začenši s tem krogom, si uporabnik peš zaporedoma ogleda: sprehajalno pot "Siepone", območje galerije „Galleria Baù", zanimivosti v bližini vojaške ceste ter tiste pod vojašnico Quota 553 (vstop v biotop, geološko območje in spomeniško območje), vrh in panoramski greben z opazno zgodovinsko-vojaško dediščino, raztreseno v okolici (kjer se lahko sprehodi po grebenu ali jarku spodaj ter prehaja med prvim in drugim območjem), in arheološko območje San Valentino. Celoten krog predstavlja pohodniške izzive, ki so večinoma lažje narave (T/E)¹⁴⁸, vendar pa je možno tudi dokončanje daljših odsekov poti, ki vključujejo zgodovinski, kulturni, okoljski in krajinski pomen, pri čemer so težavnosti večinoma omejene na turistično raven (T).¹⁴⁹

Pohodni krog (najzahtevnejša pot) je zasnovan v nasprotni smeri urinega kazalca, kar pomeni, da se uporabnik najprej sooči z najstrmejšim, kamnitim in neravnim odsekom, ki se vzpenja vzdolž poti,

¹⁴⁴ Ki na eni strani vodi na območje Sabotin – Park Miru / Sabotino – Parco della Pace, na drugi pa proti Šmartnemu in na območje Collio (Brda), ki omogoča popolno prečkanje gore Sabotin.

¹⁴⁵ Predvsem z območjem Sabotin – Park Miru / Sabotin – Parco della Pace in s Potjo miru / Walk of Peace / Sentiero della Pace.

¹⁴⁶ Ustrezno povezan z bližnjimi parkirišči.

¹⁴⁷ Glejte kartografski prikaz zgoraj in priloženo *tabelo 2*. Pot lahko speljemo tudi v nasprotni smeri urinega kazalca, ne da bi to vplivalo na njeno vrednost in pohodniško dostopnost.

¹⁴⁸ Sklincevanje na težavnostno lestvico, ki jo je sprejel italijanski alpski klub. Prim.: <https://caipordenone.it/attivita/escursionismo/scala-difficolta/>.

¹⁴⁹ Sklincevanje na težavnostno lestvico, ki jo je sprejel italijanski alpski klub. Prim.: <https://caipordenone.it/attivita/escursionismo/scala-difficolta/>.

vzpon na San Valentino zlasti med 250 in 450 metri)¹⁵⁰. Na grebenu in v zahodnem delu pohodniški krog sovpada z glavnim, kar omogoča tistim, ki sledijo prvemu, da obišejo vse zanimivosti, označene vzdolž drugega kroga. V primerjavi z glavnim pohodniškim krogom ta pot uporabniku omogoča obisk pomembnih utrdb iz prve svetovne vojne (italijanskih in avstro-ogrskih), ki so ohranjene jugozahodno od lokacije San Valentino (med plastnicami 430 in 460 metrov nadmorske višine), ter več ključnih zgodovinskih dogodkov iz obdobja hladne vojne. Poleg tega vključuje zgodovinske kamnolome rdeče skale in območja z velikim krajinskim in geološkim pomenom. Če sledite variantam in povezovalnim potem, lahko skrajšate pot z izbiro različnih možnosti, se bolj neposredno premikate med posameznimi zanimivostmi, obiščete druge pomembne lokacije ter se povežete s parkiriščem in spomenikom „Toskanski volkovi“, ki se nahaja v bližini cerkve San Mauro. Celoten pohodniški krog predstavlja pohodniške izzive (E)¹⁵¹, ki zahtevajo določeno vzdržljivost pri napredovanju po poti, predvsem med vzponom na lokaciji San Valentino in raziskovalni poti do utrdb, ki se nahajajo med 430 in 460 metri nadmorske višine.

Zgodovinsko-okoljska pot Sabotina obsega devet povezovalnih točk z obstoječimi potmi na slovenskem ozemlju, pri čemer ena od teh poti poteka po makadamu in vodi do asfaltne ceste, ki prihaja iz Šmartnega ter se nadaljuje proti Sabotinu – Parku Miru Sabotino

– Parco della Pace¹⁵²; ena ima značaj povezave poti na Sabotin – Park Miru / Sabotino

– Parco della Pace¹⁵³; šest, ki imajo značaj povezave poti s potjo Pot miru / Pot Miru / Sentiero della Pace¹⁵⁴.

Krogi poti potekajo po asfaltirani cesti (vojaška cesta), makadamski poti, že označeni poti CAI 097¹⁵⁵, poti, ki je vključena v Pot miru / Walk of Peace / Sentiero della Pace, novo odprta pot in so v celoti so označeni z oznakami zgodovinsko-okoljske poti gore Sabotin. Ogled obnovljenih umetnih votlin ne zahteva jamarskega znanja, vendar pa je potrebna previdnost, zato se priporoča uporaba zaščitne čelade. Priporočena oprema za obisk poti vključuje standardno pohodniško opremo, kot so pohodni čevlji, športna oblačila, zaščita pred vremenskimi vplivi glede na letni čas, nahrbtnik, voda in hrana. Edini posebni pripomočki so zaščitna čelada in električna svetilka, ki sta potrebna zgolj pri obisku zavarovane vojaške hipogeje.

Aktivna višinska razlika glavnega pohodniškega kroga je približno 450 metrov (vključno z vzponi, spusti in obvodnimi potmi za obisk pričevanj) na razdalji 6,5 km.

¹⁵⁰ Glejte kartografski prikaz zgoraj in priloženo *tabelo 2*. Pot lahko se lahko opravi tudi v nasprotni smeri urinega kazalca tako izkušeni pohodniki kot tudi trdno in fizično dobro pripravljeni ljudje.

¹⁵¹ Sklicevanje na težavnostno lestvico, ki jo je sprejel italijanski alpski klub. Prim.: <https://caipordenone.it/attivita/escursionismo/scala-difficolta/>.

¹⁵² Križišče v bližini petega ovinka vojaške ceste, na nadmorski višini 477 m.

¹⁵³ Na grebenu, tik zahodno od vrha, na nadmorski višini 607 m.

¹⁵⁴ Zgoraj omenjeno; na grebenu, v bližini arheološkega območja San Valentino; jugozahodno od lokacije San Valentino.

¹⁵⁵ V tej študiji izvedljivosti je zelo priporočljivo, da CAI razširi svoje označevanje na celoten predlagani načrt poti, kot je podrobneje opisano spodaj.

Če vključimo tudi dodatne pohodniške poti, kot so obisk spomenika „Toskanskim volkovom“ pri cerkvi San Mauro ter različne variante, ki omogočajo dostop do sicer nedostopnih območij, višinska razlika doseže 600 metrov, dolžina poti pa se podaljša na približno 11 km. Glavni krog v povprečju traja približno štiri ure, razen kakršnih koli posebnih metod izvajanja¹⁵⁶; dodajte vsaj dve uri za čas, potreben za dokončanje pohodniškega kroga in variant¹⁵⁷.

Uporaba glavnega kroga je primerna za vse osebe, ki nimajo telesnih omejitev, patologij ali težav, ki bi ovirale pohodništvo. Pot je dostopna ljudem, starim od 6 do 75/80 let, z običajnimi motoričnimi sposobnostmi. Morda je primeren tudi za osebe, starejše od te starostne skupine, če so nagnjene k pohodništvu in/ali imajo ustrezno telesno pripravljenost za tovrstne aktivnosti. Uporaba pohodniškega kroga zahteva srednjo stopnjo fizične pripravljenosti, ki je za pohodniške standarde označena kot zmerna. Na splošno sta oba kroga izjemno primerna za vodenje organiziranih skupin.

Ustrezno urejena Vojaška cesta, makadamske poti, ki vodijo do lokacije San Valentino, ter Slovenska asfaltna cesta so idealne za kolesarski turizem. Pri vzponu se vojaška cesta izkaže kot primerna za športno kolesarjenje. Odsek poti v načrtu velja za neprimeren za „gorsko kolesarjenje“¹⁵⁸ in absolutno prepovedan za motokros ali podobne dejavnosti, ki uporabljajo motorizirana vozila¹⁵⁹.

¹⁵⁶ Pomislite na način „gorske dirke“, ne pa na izlet, usmerjen v specifično zgodovinsko raziskovanje: v prvem primeru se časi precej skrajšajo, v drugem pa bistveno podaljšajo.

¹⁵⁷ Takšni časi in dolžine so zgolj okvirni, saj so močno odvisni od hitrosti uporabnikove hoje ter odločitev, ki jih sprejme glede obiska zanimivih točk na poti.

¹⁵⁸ Z regulativnega vidika bi to bilo izvedljivo. Vendar pa se ta športna dejavnost šteje za manj primerna za pot, ki je predvsem namenjena kulturnemu, zgodovinskemu, okoljskemu in krajinskemu obisku območij ter dediščine, ohranjene na tem ozemlju. Še posebej v omejenih kontekstih, kot sta spomeniško območje in biotop, kjer je pomembno zmanjšati tveganje morebitnih nesreč in težav med gorskimi kolesarji in pohodniki, ob hkratnem povečanju obiska in izletniških tokov.

¹⁵⁹ Ta dejavnost ni skladna z določbami, ki urejajo spomeniško območje in biotop. Poleg tega je na območjih, izpostavljenih hidrogeološkemu tveganju, prepovedana. Če bi bila izvedena, bi lahko ogrozila pogoje za ohranitev in uporabnost omrežja poti ter povzročila škodo na tem občutljivem okolju.

Materialni posegi na terenu

Za strukturiranje krogov zgodovinsko-okoljske poti gore Sabotin, da bodo optimalni, zanimivi, dostopni in privlačni za javno uporabo, ter za obnovo, zaščito in izboljšanje zgodovinske, kulturne in okoljske dediščine ob poti, je načrtovana izvedba materialnih posegov, ki so podrobneje opisani v nadaljevanju.

1) Prometni znaki za dostop do izhodiščne točke „Piattaforma“

Priporoča se postavitve potrebnih prometnih znakov tako, da bo začetna točka načrta poti („Piattaforma“) jasno dosegljiva z avtocestnega križišča na A34 pri Sv. Andreju, z Rotonda Divisione Gorizia na cesti SR56 in s križišča Rožna Dolina. Predvidena je postavitve 21 prometnih znakov z napisom „Monte Sabotino (gora Sabotin) / Sabotin“, natančna mesta namestitve pa bodo prepuščena izvedbenemu projektu.

Odstranite znak za prepoved vstopa (za vozila in pešce)¹⁶⁰ nahaja se tik za lokacijo Villa Vasi na začetku v ojaške ceste (GPS: 45,98138N, 13,63103E).

znak za prepoved je treba odstraniti.

Znak za prepoved je treba odstraniti.

Pridobite potrebna dovoljenja v zvezi s cestnimi odseki, ki so v vaši pristojnosti, od Občine Gorica, ANAS, Regionalne agencije za decentralizacijo, FVG Strade, Ministrstva za obrambo/italijanske vojske.

Referenca zemljevida na naslednji strani:

Glavne dostopne ceste

Točka za namestitev puščice prometnega znaka (okvirno)

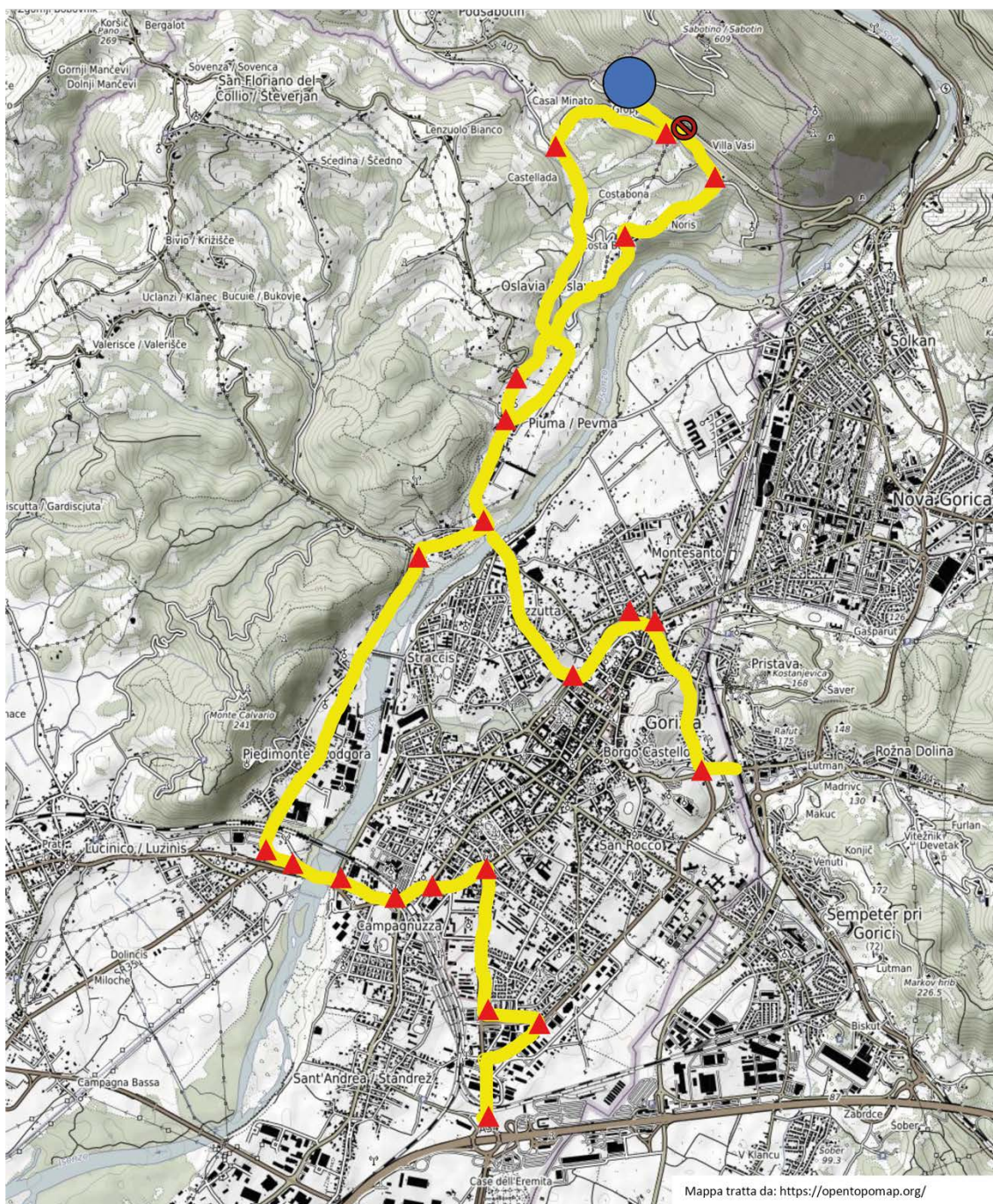

Začetna točka načrta poti („Piattaforma“)

Znak za prepoved se odstrani

¹⁶⁰ Očitno je poleg zgoraj poudarjene odstranitve znaka nujna razveljavitev morebitnega obstoječega ukrepa prepoved

Parkirne površine

Potrebno je urediti, označiti in prilagoditi ustrezna parkirna območja, namenjena obiskovalcem poti. Na parkiriščih morajo biti zagotovljena parkirna mesta za osebna vozila, prostori za kombije, motorna kolesa in kolesa (z možnostjo pritrditve kolesa na protivlomno stojalo), prav tako pa naj bodo na voljo tudi mesta za invalide.

Vzpostaviti je treba parkirna mesta na naslednjih mestih:

- za avtomobile: vzdolž južnega nasipa vzporedno s Sabotinsko cesto (in v bližini odstavnega pasu vzdolž severnega nasipa) zahodno od izhodiščne točke „Piattaforma“, pri čemer se uporabljajo veliki odprti prostori, ki že obstajajo, da se prilagodijo potrebam (NSA55bis – GPS: 45.98306N, 13.62740E; še posebej 45.98401N, 13.62431E – 45.98452N, 13.62301E – 45.98485N, 13.62317E); preostali del v obstoječem prostoru v bližini cerkve San Mauro (Castel San Mauro – GPS: 45,97550N, 13,62896E);
- za invalide (avtomobili): vzdolž južne dvignjene ceste vzporedno s Sabotinsko cesto, ob sami cesti ob izhodiščni točki „Piattaforma“ (NSA55bis – GPS: 45,98306N, 13,62740E);
- za kombije: vzdolž južne dvignjene ceste, vzporedne s Sabotinsko cesto, jugozahodno od izhodiščne točke „Piattaforma“, v bližini velikih obstoječih prostorov, ki jih je treba prilagoditi potrebam (NSA55bis – GPS: 45,98394N, 13,62454E);
- za motorna kolesa: vzdolž južne dvignjene ceste, vzporedne s Sabotinsko cesto, v prostoru, ki meji jugozahodno na izhodiščni točki „Piattaforma“ (GPS: 45,98302E, 13,62758E);
- za kolesa: na severnem delu izhodiščne točke „Piattaforma“, s parkirnimi mesti približno pol metra od stene, okrašene s poslikavami (GPS: 45.98322N, 13.62769E); na vzhodnem delu iste, s stojnicami prislonjenimi na zaščitno mrežo (GPS: 45,98312N, 13,62773E);

Za pridobitev optimalnih parkirnih površin bo potrebno izvesti različne posege, kot so odstranitev vegetacije, prilagoditev in izravnava tlakov parkirnih površin (ki bodo na nekaterih območjih ostale makadamske ali travnate), razmejitev prostorov, postavitve ustrezne signalizacije, odstranitev segmentov kovinskih varovalnih ograj ter namestitve prečk in opornikov za pritrditev koles na namensko mesto.

Vzpostavite in označite enosmerni prometni tok motornih vozil v smeri urinega kazalca od izhodiščne točke „Piattaforma“, ki usmerja promet proti zahodu po južni vzporedni dvignjeni cesti do območja z največjo koncentracijo parkirnih mest. Nato prečkajte Sabotinsko cesto preko skrajnega zahodnega nadvoza in se po severni vzporedni dvignjeni cesti vrnite na izhodiščno točko „Piattaforma“, pri čemer ohranite enosmerni prometni tok.

Pridobite potrebna pooblastila v zvezi s cestnimi odseki v vaši pristojnosti od Občine Gorica, ANAS, Ministrstva za obrambo / italijanske vojske.

Kartografska referenca glede organizacije parkirnih površin

Začetna točka načrta poti („Piattaforma”)

Parkirišče za avtomobile

Parkirišče za invalide

Parkirišče za kombije

Parkirišče za motorna kolesa

Parkirišče za kolesa

Enosmerni promet (za avtomobile, kombije in motorna kolesa)

Izmenični promet

Zemljevid vzet iz: <https://www.google.it/maps/>

2) *Prilagoditev izhodiščne točke „Piattaforma”*

„Piattaforma” nad Sabotinsko cesto (GPS: 45.98317N, 13.62757E) predstavlja opremljeno izhodišče poti. Predvideni so naslednji posegi:

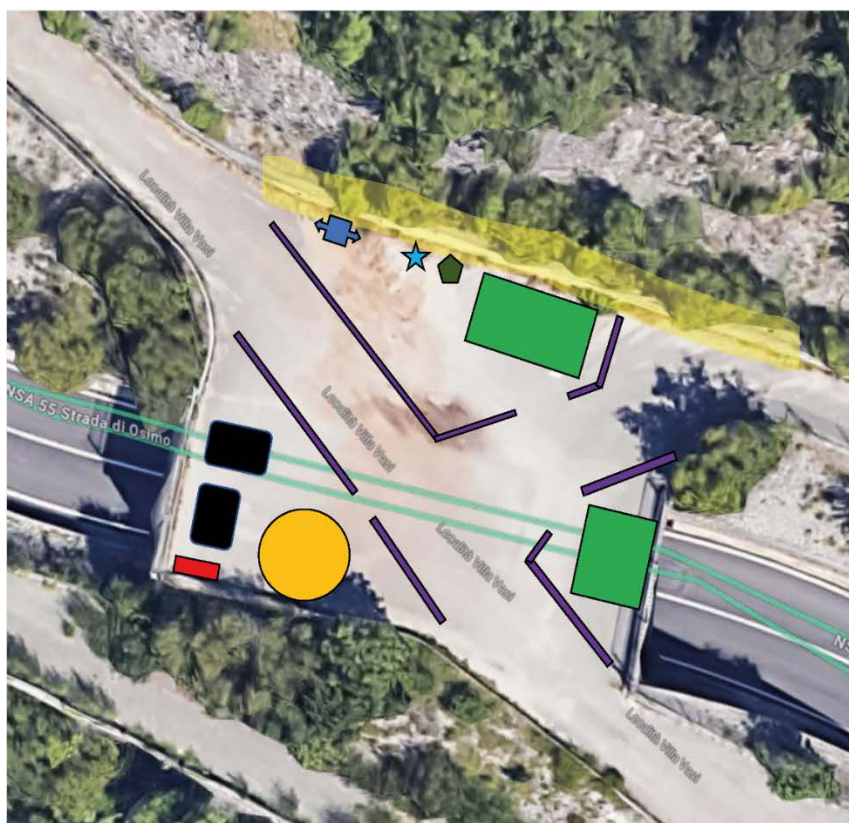
- Preurediti celotno območje, očistiti odtočne kanale in okolico, odstraniti odpadke in naplavine, posekati invazivno vegetacijo, vzdrževati obstoječe objekte, odstraniti grafito ter prebarvati zaščitne mreže in varovalne ograje.
- Okrasiti veliko steno, ki meji na izhodiščno točko „Piattaforma” na severu (GPS: 45.98325N, 13.62762E), z velikimi freskami, ki umetniško ponazarjajo zgodovinske, kulturne, naravoslovne, krajinske in športne vrednosti gore Sabotin.
- Določiti prostore in postaviti varnostne podpore/palice za parkiranje koles v severnem in vzhodnem sektorju izhodiščne točke „Piattaforma”, kot je opisano zgoraj (GPS: 45.98312N, 13.62773E – GPS: 45,98312N, 13,62773E).
- Namestiti steber za vzdrževanje koles v severnem sektorju izhodiščne točke „Piattaforma” (GPS: 45,98325N, 13,62758E).
- V okolici namestiti polnilno postajo za električna kolesa v severnem delu izhodiščne točke „Piattaforma” (GPS: 45,98324N, 13,627609E).
- Aktivirati fontano/vodno točko (oceniti namestitev vodovoda na kraju samem) v severnem delu izhodiščne točke „Piattaforma” (GPS: 45,98326N, 13,62754E).
- Namestiti razgledni stolp na jugozahodnem delu izhodiščne točke „Piattaforma” (GPS: 45.98311N, 13.62751E), katerega dimenzije in materiali bodo združljivi z pogosto prisotnostjo vetra ter bodo ustrezali regulativnim smernicam in zagotovili varnost prevoza vozil na spodnji „Sabotinski cesti” in sami izhodiščni točki „Piattaforma”.
- Namestiti tematsko označevalno tablo velike velikosti, posvečeno uvodu in splošni ilustraciji zgodovinsko-okoljske poti gore Sabotin v jugozahodnem delu izhodiščne točke „Piattaforma”.(GPS: 45.98311N, 13.62741E); oglasno desko postavite tako, da besedila in slike ostanejo čim bolj v senci in tako zmanjšate učinek bledenja, ki ga povzročajo sončni žarki.
- Namestiti fiksne "piknik" klopi in mize na zahodnem delu „Piattaforma” (GPS: 45,98318N, 13,62744E).
- Postaviti estetsko dovršene zaščitne ovire med prometnimi območji in tistimi, ki so namenjena turistični rabi (pešci in kolesarji), ob tem pa ohraniti priročne dostopne poti do slednjih.

¹⁶¹ To se nanaša na tranzit avtomobilov, ki se vračajo s parkirnih prostorov na dvignjeni cesti vzporedno s „Sabotinsko cesto“ in na tranzit vozil, ki smejo voziti po Vojaški cesti. Namestitev kupole sledi skrbni oceni varnosti in skladnosti s predpisi.

¹⁶² Oglejte si zgoraj navedene značilnosti tematskih znakov velike velikosti.

- Namestiti nadzorne kamere in s tem povezane informativne znake na območju.

Nenazadnje je potrebno pridobiti vsa potrebna dovoljenja v zvezi s cestnimi odseki v pristojnosti ANAS in Ministrstva za obrambo/italijanske vojske

Stojnice za kolesa z varnostnimi prečkami

Panoramski stolp

Fiksna miza za piknik in klopi

Zaščitne pregrade

Stolpec za vzdrževanje koles

Polnilna postaja za električna kolesa

Oglasna deska z velikimi tematskimi znaki

Vodnjak/vodna točka (neobvezno)

Freske

Zemljevid vzet iz: <https://www.google.it/maps/>

3) *Adaptacija vojaške ceste*

Vojaško cesto naj bi razdelili na dva odseka: prvi je med lokacijo Villa Vasi in točko povezave severne dvignjene ceste, vzporedne s Sabotinsko cesto (NSA55bis) tik nad izhodiščno točko „Piattaforma”¹⁶³; drugi odsek pa sega od tega stičišča do vojaške cone v bližini vojašnice Casermetta di Quota 553164.¹⁶⁴

V dogovoru z vojaškimi oblastmi se pričakuje, da:

- prvi del omogoča tranzit vozil (avtomobili, manjši kombiji, motorna kolesa, ki se odpravijo na parkirišča v bližini izhodiščne točke „Piattaforma” in izstopajo iz istih parkirišč), tranzit koles in dostop pešcev;
- drugi odsek ne dovoljuje tranzita z vozili (razen za manjša vozila, ki se uporabljajo med prireditvami, ki jih odobri vojaška uprava), dovoljuje pa prost tranzit za kolesa in dostop pešcev.

V skladu s tem konceptom so potrebne intervencije, ki jih je treba izvesti, opredeljene v naslednjem seznamu:

PRVI DEL (Villa Vasi – „Piattaforma”)

- Odstranite znak za prepoved prometa za vozila in pešce, ki se nahaja tik za lokacijo Villa Vasi na začetku vojaške ceste (GPS: 45,98138N, 13,63103E)¹⁶⁵.
- Aktivirati je treba vodnjak/vodno točko blizu začetka odseka, na robu lokacije Villa Vasi (združljivo s prisotnostjo vodovodnih cevi).
- Preverite stanje cestišča in odbojnih ograj ter po potrebi ukrepajte za prilagoditev cestnega odseka v skladu s predpisi.

DRUGI ODDELEK („Piattaforma” – vojaško območje v bližini vojašnice Casermetta di Quota 553)

- Postavitev prometnih znakov, ki označujejo dostopnost za pešce in kolesarje vzdolž odseka (postaviti na začetku odseka, z uporabo droga, ki podpira prepoved tranzita v skladu z regionalno zakonodajo¹⁶⁶) (GPS: 45,98348N, 13,62712E).
- Namestitev posebnih varovalnih ograj v bližini ovinkov in nekaterih drugih posebej kritičnih točk (namenjenih predvsem zagotavljanju ustrezne varnostne pregrade za kolesarski promet navzdol).

¹⁶³ Odsek, ki je v lasti in upravljanju Občine Gorica.

¹⁶⁴ Oddelek za vojaško pristojnost, ki ga neposredno vodi Ministrstvo za obrambo.

¹⁶⁵ Poseg, ki je že opisan zgoraj v odstavku, posvečenem prometnim znakom.

¹⁶⁶ Prepoved tranzita vozil, ki jo je treba ohraniti in po možnosti okrepiti s sklicevanjem na nadaljnje predpise v zvezi z vojaško uporabo Vojaške ceste.

- Košnja invazivne vegetacije, ki „zmanjša” širino vozišča.
- Vzdrževanje asfaltne površine v povezavi z močno poškodovanimi območji.
- Zagotavljanje parkirnih mest za kolesa, opremljenih s protivlomnimi ovirami, na koncu vojaške ceste (blizu vojašnice Casermetta)¹⁶⁷.

V zvezi z južnimi in severnimi dvignjenimi cestami, vzporednimi s Sabotinsko cesto in nadvozi, ki prečkajo Sabotinsko cesto (NSA55bis), omejenimi na dele, ki se nahajajo zahodno od izhodiščne točke „Piattaforma”, je predvideno naslednje:

- odprtje za promet vozil, vključno z avtomobili, motornimi kolesi, majhnimi kombiji in kolesi v enosmernem prometu;
- prost dostop pešcev;
- preverjanje in prilagajanje cestišča veljavnim varnostnim predpisom.

V zvezi s posegi na vojaški cesti¹⁶⁸ in na vzporednih dvignjenih cestah je potrebno pridobiti potrebna dovoljenja, ki se nanašajo na cestne odseke, ki so v pristojnosti Občine Gorica, ANAS ter Ministrstva za obrambo/italijanske vojske.

Kartografska referenca je na naslednji strani.

¹⁶⁷ Ta določba je v korist kolesarjem in kolesarskim turistom, saj jim omogoča, da na zgornjem koncu ceste varno parkirajo svoja kolesa ter nadaljujejo pot peš po poteh, ki vodijo do vrha in zgodovinsko-naravoslovne poti.

¹⁶⁸ Predvsem v zvezi z vojaško cesto se šteje, da je primerno ugotoviti/pridobiti lastninsko pravico in katastrsko evidenco o nepremičninah in drugih stvarnih pravicah, ki na njej obstaja

Zemljevid vzet iz: <https://opentopomap.org/>

- Prvi odsek vojaške ceste, drugi odsek vojaške ceste
- Odsek vzporednih dvignjenih cest (NSA55bis), odprtih za enosmerni promet vozil
- Začetna točka načrta poti („Piaattaforma“)
- Vodnjak/vodna točka (neobvezno)
- Parkirna mesta za kolesa s protivlomno prečko

Adaptacija vojašnice Casermetta Militare di Quota 553 in pripadajočih objektov

V sodelovanju z vojaško oblastjo je predvidena izvedba prilagoditvenih in obnovitvenih posegov v vojašnici Casermetta in njenih pripadajočih prostorih, s ciljem omogočiti javni dostop do določenih območij, ki bodo namenjena kulturnim, turistično-kulturnim, spominskim in športnim prireditvam, organiziranim v sodelovanju z vojaško oblastjo ali ob njenem soglasju. V nobenem primeru pa posegi ne bodo izvajani, če niso skladni z izvajanjem vojaških funkcij v vojašnici Casermetta in sosednjem vojaškem območju.

Seznam predvidenih posegov:

- Čiščenje, redno vzdrževanje in poudarjanje spomenikov, spominskih kamnov, epigrafov, vojaških predstavitev, povezanih s prvo svetovno vojno, prvotno sveto cono, monumentalno cono in hladno vojno, prisotnih v vojašnici Casermetta in njenih dodatkov, vključenih v vojaško cono¹⁶⁹.
- Čiščenje, preplastitev, popravilo talnih oblog zunanje terase in notranjih prostorov.
- Aktivacija funkcionalnih sanitarij.
- Postavitev stenske razstavne poti, posvečene zgodovinsko-vojaškimi dogodkom in naravoslovnim vrednotam gore Sabotin, ki bo urejena v največji sobi vojašnice Casermetta (ali v drugi sobi, ki jo navede vojaška oblast).
- Redno vzdrževanje sten, okenskih okvirjev, streh, vrat, oken itd.
- Redno vzdrževanje ograje vojaškega območja.
- Košnja vegetacije, ki obkroža vojašnico Casermetta, nad vojaško cono.

Omenjeni posegi se izvajajo v okviru sinergije med vodilnim upravljavcem in vojaško upravo, ki neposredno sodeluje s svojimi službami pri izvedbi del.

¹⁶⁹ Poseg je podrobneje opisan v odstavku, posvečenem restavratorskim posegom na epigrafskih predmetih; glejte spodaj.

4) *Otvoritev in adaptacija odsekov poti*

Krogi zgodovinsko-okoljske poti gore Sabotin uporabljajo tako novo ustvarjene odseke poti kot že obstoječe odseke (na označenih poteh CAI, poti, ki so vključene v Pot miru / Walk of Peace / Sentiero della Pace in neformalne neoznačene poti), kot tudi odseke na že obstoječih vojaških cestah ali gozdnih poteh.

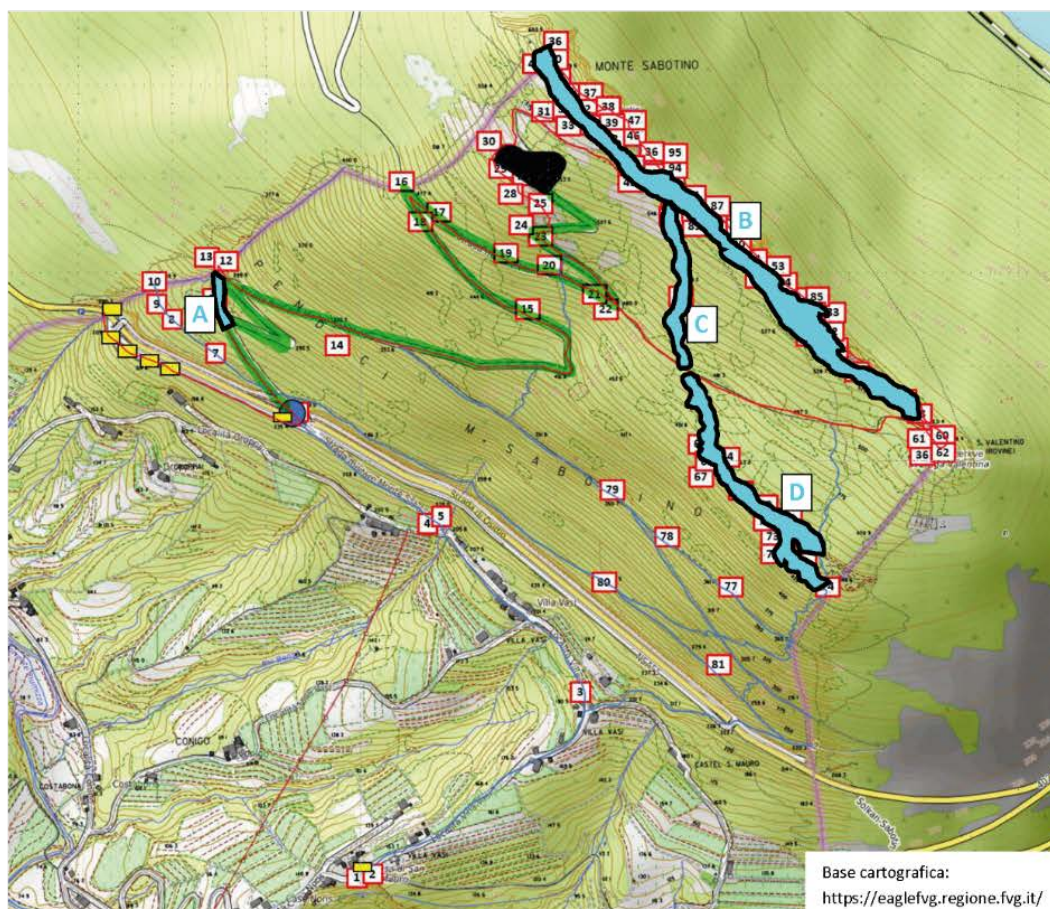
V spodnji predlagani kartografiji ločimo naslednje:

Odseke poti je treba slediti od začetka;

Že obstoječi odseki poti, na vojaški cesti ali že obstoječi makadamski cesti.

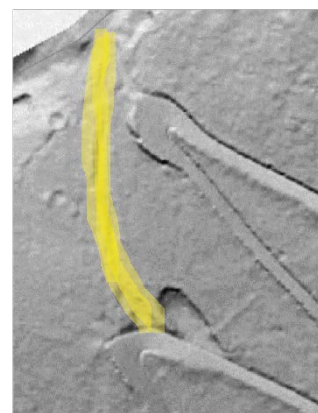

Za namene pohodništva na že obstoječih odsekih poti, vključno z odseki na vojaški cesti in tistimi na že obstoječih makadamskih cestah, niso potrebni nobeni večji posegi, razen postavitve označevalnih oznak in usmerjevalnih tabel, ki določajo kroge poti. Poleg tega je potrebna redna kontrola za identifikacijo morebitnih omejenih prehodov, ki lahko zahtevajo izvedbo lokaliziranih vzdrževalnih del, kot so podiranje dreves zaradi vetrov ali premikanje podrhtih skal.

Glede na odseke poti, ki jih je potrebno trasirati od začetka, so predvideni naslednji posegi, razvrščeni posamezno po odsekih.

- *Odsek A: sovpada s pešpotjo »Siepone«, zanimivost 11), ki se razvije iz prvega ovinka Vojaške ceste v bližini zanimivosti 12)¹⁷⁰ e 13) in na državni meji. Izvedite košnjo grmičaste vegetacije, ki ovira napredovanje sprehajalne poti na območju označenem na sliki ob strani (GPS: 45,98485N, 13,62577E – 45,98563N, 13,62563E).*

Pooblastila/mnenja je treba pridobiti od zasebnih lastnikov zemljišč in Zavoda za gozdarstvo Furlanije Julijske krajine.

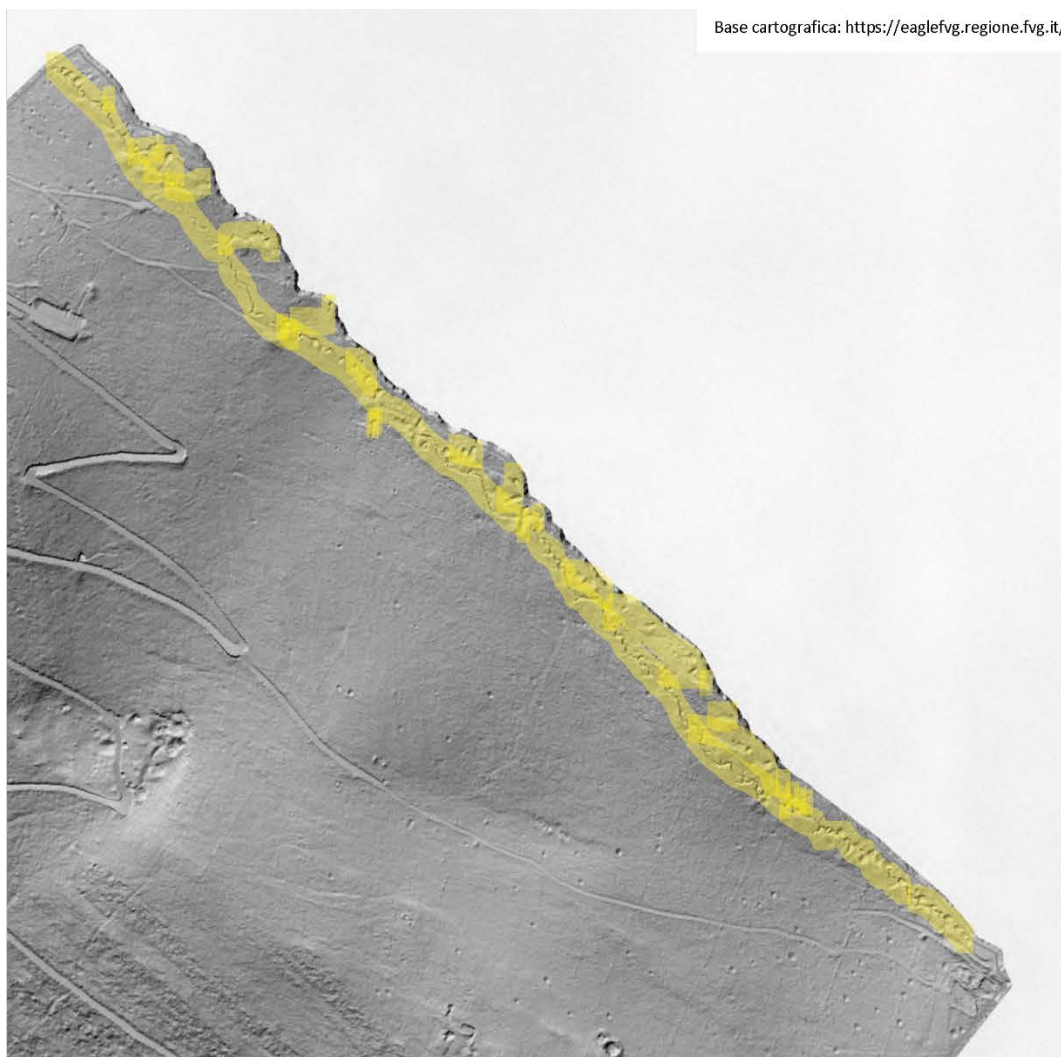
Kartografska osnova: <https://eaglefvg.regione.fvg.it/>

- *Odsek B: sovpada z obsežno vkopano pešpotjo (interesna točka 48), ki se razteza od križišča omenjene poti z državno mejo severozahodno od vrha Quota 609 do križišča pešpoti z državno mejo na območju San Valentino (pri ostankih cerkve). Pot vključuje tudi nekaj odsekov zunaj glavne sprehajalne poti, namenjenih ogledu zanimivosti, ki večinoma vodijo proti robu grebena. Med interesnimi točkami so 48, 40, 34, 41, 32 in 33. 35), 42), 43), 44), 46), 49), 50), 51), 52), 53), 54), 55), 56), 57), 58), 59), 82), 83), 84), 85), 86), 87), 88), 89), 90), 91), 92), 93), 94). Izvesti košnjo grmičaste vegetacije ter posameznih drevesnih debel, ki ovirajo napredovanje po sprehajalni poti in zunanjih odsekih poti. Urediti dno poti, ki se razvije znotraj vkopane pešpoti, ter odstraniti balvane in biomaso, ki ovirata prehod. Stabilizirati nestabilne balvane, ki ležijo na parapetni plošči*

¹⁷⁰ Tam in spodaj se pri omenjanju zanimivih območij sklicuje na seznam območij, opredeljenih v absolutnem številčnem vrstnem redu, ki je na voljo na strani 28 in v nadaljevanju

ali zadnjem naklonu prehoda. Prizadeto območje je označeno na spodnji sliki (GPS: 45.98899N, 13.63329E – 45.98295N, 13.64274E).

Pridobiti pooblastila in mnenja zasebnih lastnikov zemljišč, Ministrstva za kulturo (zlasti Nadzorništva za arheologijo, likovno umetnost in krajino za Furlanijo Julijsko krajino)¹⁷¹, Ministrstva za obrambo (zlasti Urad za varstvo kulture in spomina na obrambo ter upravljanje vojaškega pokopališča v Sredipolju)¹⁷² ter Avtonomne dežele Furlanije Julijske Krajine (Služba za biotsko raznovrstnost in Regionalni gozdarski zbor)¹⁷³.

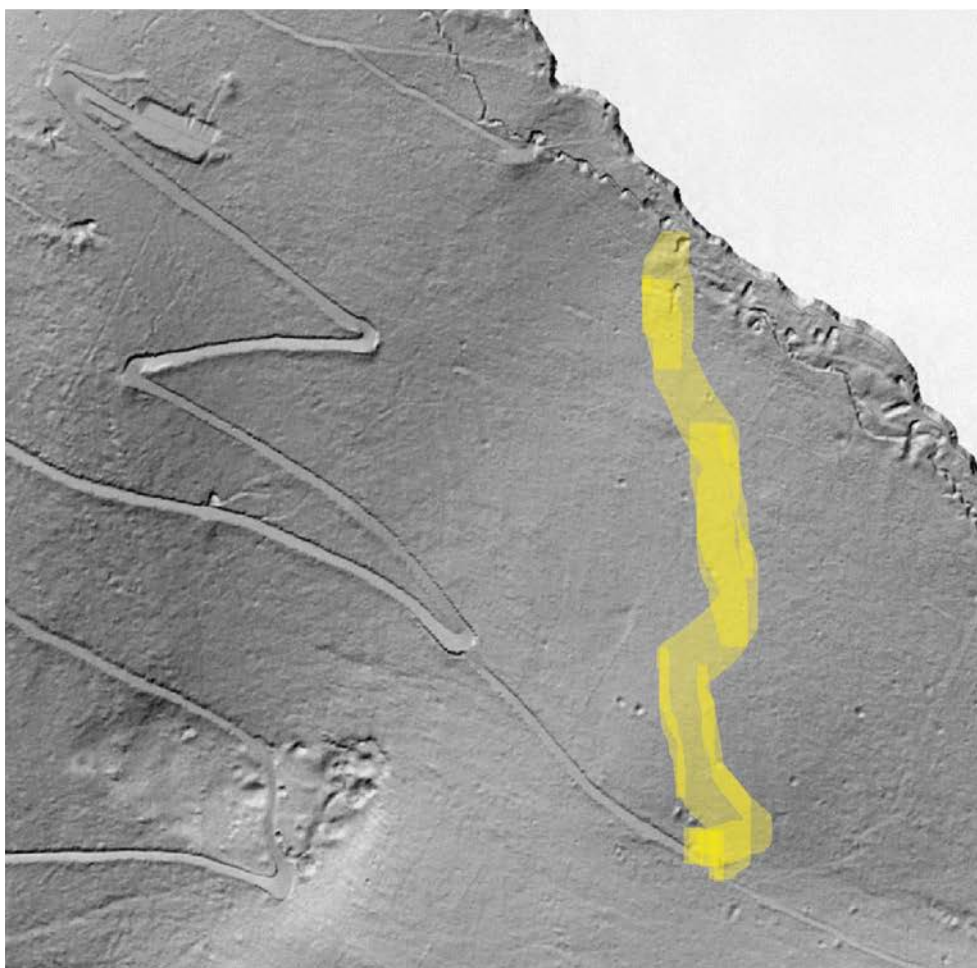
¹⁷¹ Ker poseg poteka znotraj spomeniške cone in vključuje dobrine, ki imajo izjemen zgodovinsko-kulturni pomen, povezane s prvo svetovno vojno.

¹⁷² Ker poseg poteka znotraj monumentalne cone.

¹⁷³ Ker poseg poteka znotraj biotopa.

- *Odsek C: trasa večinoma po kraškem zemljišču, ki se odpre med veliko pešpotjo z jarki ponekod in makadamsko cesto, ki vodi od šestega ovinka Vojaške ceste do lokacije San Valentino, z izbrano usmeritvijo, da se dotika zanimivih lokacij 49) in 63). Izvedite zmerno košnjo grmičaste vegetacije in uredite dno poti na posameznih odsekih ob trasi, ki jo odpirate. Območje zanimanja je označeno na spodnji sliki (GPS: 45.98691N, 13.63637E – 45.98397N, 13.63686E).*

Pridobiti pooblastila in mnenja zasebnih lastnikov zemljišč, Ministrstva za obrambo (zlasti Urada za varstvo kulture in spomina na obrambo ter upravljanje vojaškega pokopališča v Sredipolju), ter Avtonomne dežele Furlanije Julijske krajine (Služba za biotsko raznovrstnost in Regionalni gozdarski zbor).¹⁷⁵.

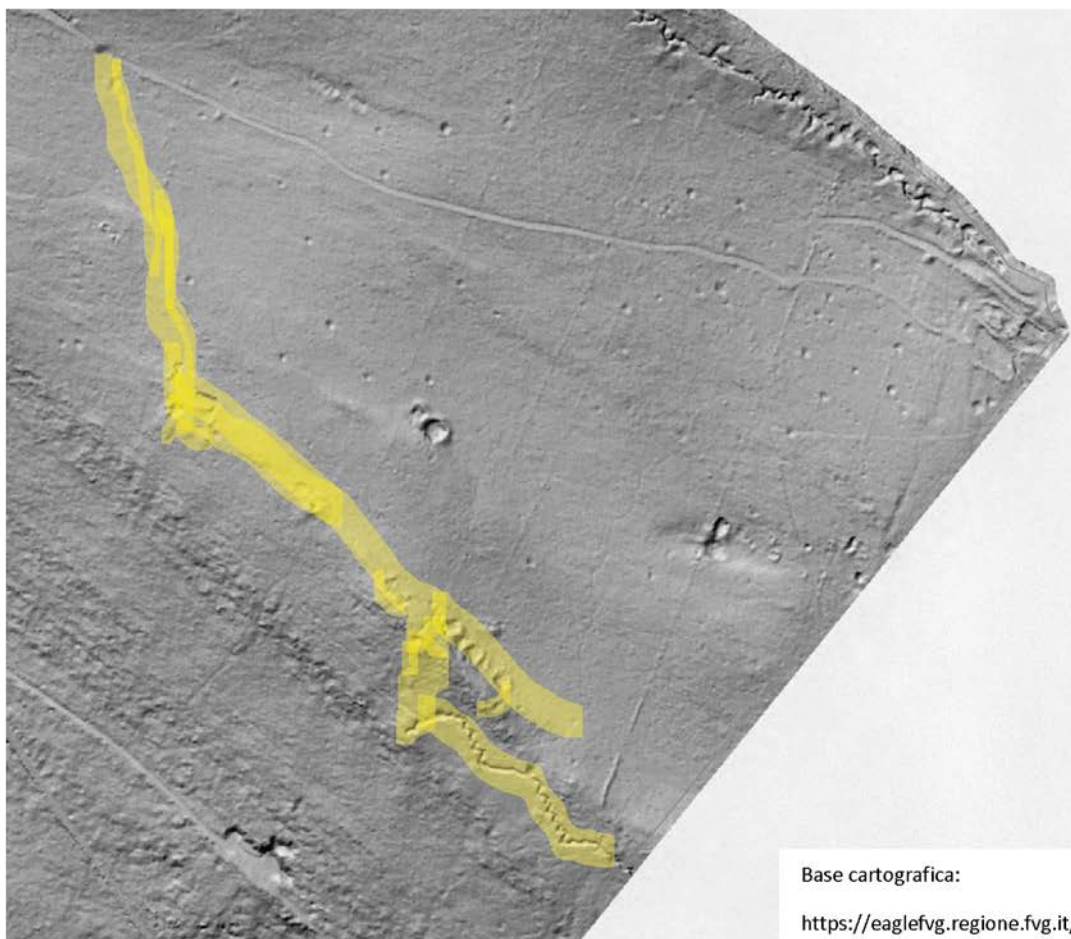
Kartografska osnova: <https://eaglefvg.regione.fvg.it/>

¹⁷⁴ Ker poseg poteka znotraj monumentalne cone.

¹⁷⁵ Ker poseg poteka znotraj biotopa.

- *Oddelek D: delno sovпада z jarkom, zanimivost 74, ki se razteza od makadamske ceste, ki od šestega ovinka vojaške ceste vodi proti lokaciji San Valentino, do križišča med omenjenim jarkom in potjo CAI 097, ki se spušča od lokacije San Valentina do San Maura, prav tako z uporabo sledov že obstoječe vojaške poti na višini strmega pobočja s kamnitimi ruševinami; zanimive stične točke 64), 65), 66), 67), 68), 69), 70), 71), 72), 73), 74), 75), 76).* Izvedite košnjo grmičaste vegetacije in posameznih drevesnih debel, ki ovirajo napredovanje v rovu in ob zunanjih odsekih poti. Uredite dno poti, ki se razvija znotraj jarka, pri čemer odstranite balvane in biomaso, ki ovirajo prehod. Pri ponovnem aktiviranju vojaške poti, ki se vzpenja po strmeh pobočju kamnitih ruševin med zanimivostmi 71, 73 in 76, uredite dno poti in stabilizirajte naravne „stopnice“, oblikovane iz balvanov in kamenčkov, ki so prisotni na tem območju. Zavarujte posamezne nestabilne balvane, ki se naslanjajo na omenjeni prekop in strmo ruševno pobočje. Območje zanimanja je označeno na spodnji sliki (GPS: 45.98392N, 13.63684E – 45.98029N, 13.64015E).

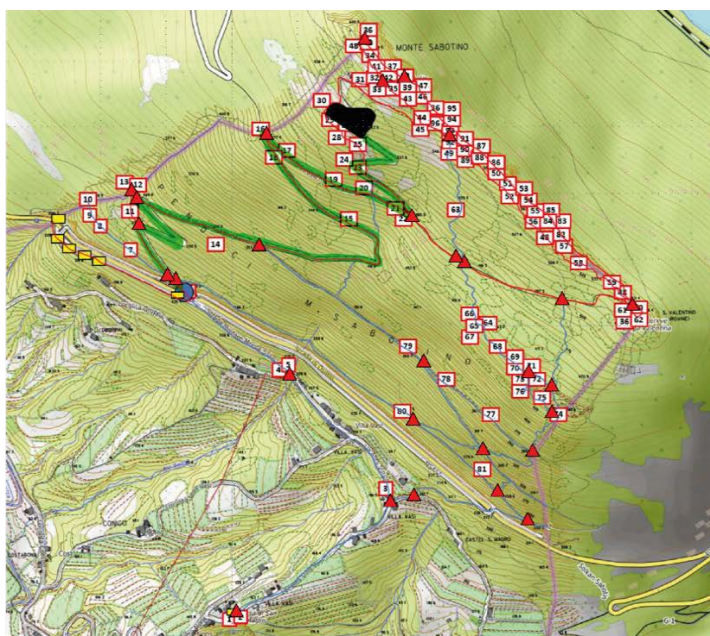
Pooblastila in mnenja, ki jih je potrebno pridobiti od zasebnih lastnikov zemljišč, Zavoda za gozdarstvo dežele Furlanije Julijske krajine ter Ministrstva za kulturo (zlasti Nadzorništva za arheologijo, likovno umetnost in krajino Furlanije Julijske krajine).¹⁷⁶.

¹⁷⁶ Ker poseg vključuje dobrine, ki imajo izjemen zgodovinski in kulturni pomen, povezane s prvo svetovno vojno.

Vsak odsek krogov poti (ki jih je treba trasirati na novo, že obstoječe poti¹⁷⁷, vojaške ceste ali že obstoječi gozdni kolovozi) je potrebno označiti z barvnim žigom, ki bo prikazoval barve zgodovinsko-okoljske poti gore Sabotin.

Krogi načrta poti so opremljeni z namensko postavljenimi smerokazi, ki vključujejo „puščice“ na majhnih znakih, ki kažejo smer ter okvirno časovnico poti.¹⁷⁸ Postavljeni naj bodo na razpotjih in drugih ključnih točkah poti, kjer je potrebna pomoč pohodniku pri orientaciji. Načrtovana je namestitev približno 90 „puščic“ za usmerjanje pohodništva, ki bodo postavljene na ključne točke poti. ▲, ki so predvidene v naslednji kartografiji¹⁷⁹

¹⁷⁷ Vključno z že označenimi odseki poti CAI 097, označevanje zgodovinsko-okoljske poti gore Sabotin je avtonomno in se razlikuje od označevanja poti CAI in mora vključevati kroge celotne poti, tudi poleg drugih predhodnih oznak.

¹⁷⁸ Prim. Model smerne puščice za pohodništvo, sprejet na Poti miru / Walk of Peace / Sentiero della Pace.

¹⁷⁹ Upoštevajte, da je na mnogih mestih na enem podpornem stebru nameščenih več usmerjevalnih „puščic“. Kvantitativna vsota 90 „puščic“ je okvirna in jo je treba preveriti v fazi izvedbenega načrtovanja. Ta številka se nanaša na oznake, ki predstavljajo „puščice“, medtem ko označene točke na zemljevidu ustrezajo mestom, kjer naj bi bile postavljene, torej tudi stebrom.

5) Čiščenje, vzdrževanje, restavriranje epigrafskih in spomeniških dobrin, povezanih s prvo in hladno vojno.

Delovati je treba na naslednjih epigrafskih in spomeniških dobrinah pomembnega zgodovinskega pomena (kartografska referenca v tabeli 1)¹⁸⁰:

- 2) Spomenik v spomin na "Slavne volkove Toskane, ki so osvojili goro Sabotin" (v bližini cerkve San Mauro. GPS: 45,97553N, 13,62913E). Čiščenje okolice spomenika, adaptacija starih in estetsko neuglednih belo-rdečih lesenih ovir okoli njega, obnova reliefne bronaste črke „M.“ ter „M. Sabotino“, ter čiščenje spominske plošče z odstranitvijo oksidacije, ki je kapljala z bronastih elementov. Zaposilo za pooblastila in mnenja: na Občini Gorica¹⁸¹ ter na Ministrstvu za kulturo (predvsem Nadzorništvu za arheologijo, likovno umetnost in krajino Furlanije Julijske krajine).
- 4) Polk pionirskega inženirskega bataljona »Folgore«, leta 1960, v zvezi z gradnjo vojaške ceste (pri Villa Vasi. GPS: 45.98126N, 13.63104E). Čiščenje in konzervativno vzdrževanje objekta. Zaposilo za pooblastila in mnenja: na Občini Gorica¹⁸² ter na Ministrstvu za kulturo (predvsem Nadzorništvu za arheologijo, likovno umetnost in krajino Furlanije Julijske krajine).
- 5) Slika 5. inženirskega polka, v zvezi z gradnjo vojaške ceste leta 1960 (pri lokaciji Villa Vasi. GPS: 45,98135N, 13,63097E). Čiščenje in konzervativno vzdrževanje objekta. Zaposilo za pooblastila in mnenja: na Občini Gorica¹⁸³ ter na Ministrstvu za kulturo (predvsem Nadzorništvu za arheologijo, likovno umetnost in krajino Furlanije Julijske krajine).
- 13) Eleganten kamnit portal italijanske galerije orožja „Baù“ s frizom označbo 18. baterije 105. Na portalu je tudi nekaj manj očitnih napisov jugoslovanskih mejašev, ki so ostali v času hladne vojne (Vallone Casa Abete, predor se nahaja na slovenskem ozemlju nekaj metrov od mejne črte. GPS: 45,98580N, 13,62561E). Konzervativni vzdrževalni poseg na objektu. Zahteva za dovoljenja in mnenja: zasebni lastniki ter slovenski organi, vključno s slovensko občinsko upravo, pristojno za območje: Občina Brda.
- 21) Mejni kamen, ki označuje meje „svete cone“ pred spomeniško cono, med leti 1919-1921 (zgornje pobočje Sabotina). GPS: 45,98517N, 13,63484E).

¹⁸⁰ Številčni vrstni red, ki se uporablja za identifikacijo vsake posamezne nepremičnine, se nanaša na seznam zanimivih območij, ki je predlagan na strani 28 in sledi, v tabeli 1, v tabeli 2 in fotografski prilogi 1.

¹⁸¹ Predvideva se, da se nahaja na občinski posesti; potrebno je preveriti obstoj stvarnih pravic v lasti drugega subjekta.

¹⁸² Nahaja se na prvem odseku vojaške ceste, ki je občinska last.

¹⁸³ Nahaja se na prvem odseku vojaške ceste, ki je občinska last.

Čiščenje in konzervativno vzdrževanje objekta. Zahteva za pooblastila in mnenja: pri Ministrstvu za obrambo/Italijanski vojski¹⁸⁴ ter Ministrstvu za kulturo (predvsem Nadzorništvo za arheologijo, likovno umetnost in krajino Furlanije Julijske krajine).

- 22) *Napis v cementu „Giuseppe Baldi“ iz obdobja utrjevanja in asfaltiranja vojaške ceste, torej leta 1960 (zgornje pobočje Sabotina). GPS: 45,98512N, 13,63490E). Čiščenje predmeta. Zahteva za pooblastila/mnenja: pri Ministrstvu za obrambo/Italijanska vojska¹⁸⁵.*
- 23) *Mejna oznaka „spomeniške cone“, postavljene po Osimski pogodbi iz leta 1975 (območje vrha Sabotina. GPS.: 45,98615N, 13,63329E). Košnja okoli objekta z namenom poudarjanja njegove prepoznavnosti. Zaposilo za pooblastila in mnenja: na Ministrstvu za obrambo (zlasti Uradu za varstvo kulture in spomina na obrambo ter upravljanje vojaškega pokopališča v Sredipolju¹⁸⁶) ter na oddelkih, ki upravljajo vojaško cesto italijanske vojske.*
- 24) *Vstopne table v sedanjo „monumentalno cono“ (območje vrha Sabotina). GPS: 45,98627N, 13,63306E). Košnja okoli objekta z namenom poudarjanja njegove prepoznavnosti. Zaposilo za pooblastila in mnenja: na Ministrstvu za obrambo (zlasti Uradu za varstvo kulture in spomina na obrambo ter upravljanje vojaškega pokopališča v Sredipolju¹⁸⁷) ter na oddelkih, ki upravljajo vojaško cesto italijanske vojske.*
- 25) *Monumentalna pisava, pridobljena s polaganjem kamnov na tla „W L'ITALIA“ (ŽIVELA ITALIJA), iz obdobja hladne vojne (območje vrha Sabotina). GPS osrednje točke zapisa: 45,98667N, 13,63327E). Čiščenje rastlinja na območju, kjer je vklesan veliki kamniti napis, ter premikanje razsutih kamnov vzdolž črkovnih tirov. Opis mesta z uporabo srednje velikih tematskih znakov¹⁸⁸, ki naj bodo postavljeni blizu ograje vojaške cone zgoraj, z namenom sintetične zgodovinske ilustracije posesti in reprodukcije podobe monumentalnega napisa z višine. Zaposilo za pooblastila in mnenja na Ministrstvu za obrambo (zlasti pri Uradu za varstvo kulture in spomina na obrambo ter pri upravljanju vojaškega pokopališča v Sredipolju¹⁸⁹), na upravnih oddelkih bližnje vojaške cone italijanske vojske, ter na Ministrstvu za kulturo (posebej pri Nadzorništvo za arheologijo, likovno umetnost in krajino v Furlaniji-Julijski krajini)*

¹⁸⁴ Vztraja na vojaški cesti, izven spomeniške cone.

¹⁸⁵ Vztraja na vojaški cesti, izven spomeniške cone.

¹⁸⁶ Ker poseg poteka znotraj spomeniške cone.

¹⁸⁷ Ker poseg poteka znotraj spomeniške cone.

¹⁸⁸ Glejte zgoraj glede značilnosti srednje velikih tematskih znakov.

¹⁸⁹ Ker poseg poteka znotraj spomeniške cone.

- 27) *Mejniki, spomeniki in epigrafi, ki se nanašajo na sveto cono iz leta 1919-1920, na kontekst spomeniške cone in na obdobje hladne vojne, prisotni v vojaški coni in vojašnici Quota 553 (območje vrha Sabotina. GPS: 45,98735N, 13,63315E). Čiščenje in redno vzdrževanje omenjene dediščine znotraj vojaške cone, vključno s trobarvno svetilko. Označitev lokacije s srednje velikimi tematskimi tablami, ki vsebujejo kratke zgodovinske prikaze sredstev in vojašnice Casermetta, nameščenimi ob ograji vojašnice. Zaposilo za pooblastila in mnenja na Ministrstvu za obrambo (posebej pri Uradu za varstvo kulture in spomina na obrambo ter pri upravljanju vojaškega pokopališča v Sredipolju¹⁹⁰), na upravnih oddelkih vojaške cone italijanske vojske ter na Ministrstvu za kulturo (zlasti pri Nadzorništvu za arheologijo, likovno umetnost in krajino v Furlaniji-Juljski krajini).*
- 32) *Napisi znotraj in zunaj italijanske vojaške nadzorne postojanke (zahod), ki segajo v obdobje hladne vojne (območje vrha Sabotina. GPS: 45,98842N, 13,63427E). Čiščenje napisov. Prošnje za pooblastila in mnenja na Ministrstvu za obrambo (zlasti pri Uradu za varstvo kulture in spomina na obrambo ter pri upravljanju vojaškega pokopališča v Sredipolju¹⁹¹) ter na upravnih oddelkih vojaške cone italijanske vojske.*
- 34) *Napisi znotraj in zunaj italijanske vojaške nadzorne postojanke (vzhod) iz obdobja hladne vojne (območje vrha Sabotina. GPS: 45,98818N, 13,63483E). Čiščenje napisov. Prošnje za pooblastila in mnenja na Ministrstvu za obrambo (zlasti pri Uradu za varstvo kulture in spomina na obrambo ter pri upravljanju vojaškega pokopališča v Sredipolju¹⁹²) ter na upravnih oddelkih vojaške cone italijanske vojske.*
- 35) *Grafiti, ki so jih pustili Paganijevi vojaki Gina in Floria iz časa hladne vojne, na ruševinah italijanske stražarske postojanke iz zgodnjih let druge svetovne vojne (območje vrha Sabotina). GPS: 45,98876N, 13,63376E). Intervencija za pritrditev nosilca, na katerem grafit počiva, na tla. Poročanje o mestu z uporabo majhnih¹⁹³ tematskih znakov, ki služijo kot sintetična zgodovinska ponazoritev lastnine. Prošnje za pooblastila in mnenja na Ministrstvu za obrambo (zlasti pri Uradu za varstvo kulture in spomina na obrambo ter pri upravljanju vojaškega pokopališča v Sredipolju¹⁹⁴) ter na upravnih oddelkih vojaške cone italijanske vojske.*

¹⁹⁰ Ker poseg poteka znotraj spomeniške cone.

¹⁹¹ Ker poseg poteka znotraj spomeniške cone.

¹⁹² Ker poseg poteka znotraj spomeniške cone.

¹⁹³ Glejte zgoraj o značilnostih tematskih znakov majhne velikosti.

¹⁹⁴ Ker poseg poteka znotraj spomeniške cone.

- 38) *Betonsko podnožje „Zastavne antene“ s spominskim epigrafiom „6. avgusta 1916 – 1926“ (6. avgust 1916 – 1926) (na vrhu Sabotina). GPS: 45,98839N, 13,63465E). Čiščenje in redno vzdrževanje objekta, s posebnim poudarkom na registrski tablici. Zaposilo za pooblastila in mnenja na Ministrstvu za obrambo (posebej pri Uradu za varstvo kulture in spomina na obrambo ter pri upravljanju vojaškega pokopališča v Sredipolju¹⁹⁵), na upravnih oddelkih vojaške cone italijanske vojske ter na Ministrstvu za kulturo (zlasti pri Nadzorništvu za arheologijo, likovno umetnost in krajino v Furlaniji-Juljski krajini).*
- 39) *Južno orientacijska plošča z epigrafiom „Piastra Sud“ (Južna plošča), iz okoli leta 1926 (vrh Sabotina). GPS: 45,98832N, 13,63480E). Čiščenje in redno vzdrževanje objekta, s posebnim poudarkom na registrski tablici. Zaposilo za pooblastila in mnenja na Ministrstvu za obrambo (posebej pri Uradu za varstvo kulture in spomina na obrambo ter pri upravljanju vojaškega pokopališča v Sredipolju¹⁹⁶), na upravnih oddelkih vojaške cone italijanske vojske ter na Ministrstvu za kulturo (zlasti pri Nadzorništvu za arheologijo, likovno umetnost in krajino v Furlaniji-Juljski krajini).*
- 40) *Spominski kamen „Sabotino Q. 609 Caposaldo Tiro d'Artiglieria“ (Sabotin Q.609 artilerijsko zaklonišče) z obdobja 1916-1917 (vrh Sabotina). GPS: 45,98909N, 13,63360E). Čiščenje, redno vzdrževanje in obnova objekta bodo obsegali celovite ukrepe za zagotovitev ohranjanja njegovega stanja, s posebnim poudarkom na ureditvi in rekonstrukciji zahodne baze spomeniškega kamna, ki je zaradi poškodbe v slabšem stanju. Posebno pozornost bomo namenili tudi cementnemu epigrafu, ki je zaznamovan z mnogimi razpokami. Poročanje o lokaciji bo izvedeno z uporabo tematskih znakov majhne velikosti, ki bodo vsebovali kratko zgodovinsko predstavitev nepremičnine. Zaposilo za pooblastila in mnenja na Ministrstvu za obrambo (posebej pri Uradu za varstvo kulture in spomina na obrambo ter pri upravljanju vojaškega pokopališča v Sredipolju¹⁹⁷), na upravnih oddelkih vojaške cone italijanske vojske ter na Ministrstvu za kulturo (zlasti pri Nadzorništvu za arheologijo, likovno umetnost in krajino v Furlaniji-Juljski krajini).*
- 43) *Cementne mize iz časa »Muzeja na prostem«, ki je bil postavljen v povojnem obdobju v okviru svete cone in spomeniške cone, znotraj delno zaprte galerije observatorija, z napisi „Tabela podatkov o streljanju“ („Tabella Dati Tiro“), „Telefonski aparat“ („Apparecchio Telefonico“), „Teleskop“ („Cannocchiale“) (vršno območje Sabotina). GPS vnos: 45,98820N, 13,63489E). Praznjenje prodov in kamenčkov, ki prihajajo izven notranjih prostorov jamskega observatorija, kjer so nameščene tri mize, bo izvedeno skrbno in natančno. Poleg tega bo za ohranitev originalnih barv, ki so še delno prisotne na mizah, uporabljena sredstva za impregnacijo, ki bo zagotovila njihovo zaščito in trajnost. Zaposilo za pooblastila in mnenja bo poslano na Ministrstvo za*

¹⁹⁵ Ker poseg poteka znotraj spomeniške cone.

¹⁹⁶ Ker poseg poteka znotraj spomeniške cone.

¹⁹⁷ Ker poseg poteka znotraj spomeniške cone.

obrambo, predvsem na Urad za zaščito kulture in spomina na obrambo ter za upravljanje vojaškega pokopališča v Sredipolju¹⁹⁸, kot tudi na upravne oddelke vojaške cone italijanske vojske. Prav tako bo zahtevano mnenje na Ministrstvu za kulturo, zlasti pri Nadzorništvu za arheologijo, likovno umetnost in krajino za Furlanijo-Juljski krajino.

- 44) *Napis, ki se nanaša na observatorij „8. divizije“ kraljeve italijanske vojske, ki se nahaja na okrašenih tleh kazemata v predoru iz leta 1917 (vrh Sabotina. GPS vnos: 45,98722N, 13,63566E).* Obnova napisa bo vključila nanos prozorne plastične ploščice ali zaščitnega laka, ki bosta preprečila obrabo zaradi hoje obiskovalcev po njem. Poročanje o lokaciji bo izvedeno z uporabo tematskih znakov majhne velikosti, ki bodo vsebovali kratko zgodovinsko predstavitev nepremičnine. Zaposilo za pooblastila in mnenja na Ministrstvu za obrambo (posebej pri Uradu za varstvo kulture in spomina na obrambo ter pri upravljanju vojaškega pokopališča v Sredipolju¹⁹⁹), na upravnih oddelkih vojaške cone italijanske vojske ter na Ministrstvu za kulturo (zlasti pri Nadzorništvu za arheologijo, likovno umetnost in krajino v Furlaniji-Juljski krajini).
- *Friz, vgraviran v skalo 133a 240 L, pripada bombardni bateriji, ki je bila tam razporejena avgusta leta 1917 med 11. bitko pri Soči (San Valentino). GPS: 45,98342N, 13,64204E).* Čiščenje in redno vzdrževanje napisa. Poročanje o lokaciji bo izvedeno z uporabo tematskih znakov majhne velikosti, ki bodo vsebovali kratko zgodovinsko predstavitev nepremičnine. Zaposilo za pooblastila in mnenja na Ministrstvu za obrambo (posebej pri Uradu za varstvo kulture in spomina na obrambo ter pri upravljanju vojaškega pokopališča v Sredipolju²⁰⁰), na upravnih oddelkih vojaške cone italijanske vojske ter na Ministrstvu za kulturo (zlasti pri Nadzorništvu za arheologijo, likovno umetnost in krajino v Furlaniji-Juljski krajini).
- 63) *Najdišče z bledimi sledovi monumentalnega napisa, ki so ga ustvarili Jugoslovani z razporeditvijo kamnov na tleh in glasnim sporočilom "NAŠ TITO", sega v obdobje hladne vojne. Po podpisu Osimske pogodbe leta 1975 se je ta napis premaknil proti vzhodu, na vrh Sabotina. GPS: 45,98524N, 13,63661E).* Najdišče bo označeno s srednje velikimi tematskimi tablami, ki prikazujejo zgodovinsko podobo spomeniškega napisa ter pripovedujejo zgodbo o tem napisu in začasni meji, ki je obstajala med letoma 1947 in 1975. Prošnje za pooblastila in mnenja na Ministrstvu za obrambo (zlasti pri Uradu za varstvo kulture in spomina na obrambo ter pri upravljanju vojaškega pokopališča v Sredipolju²⁰¹) ter na upravnih oddelkih vojaške cone italijanske vojske.

¹⁹⁸ Ker poseg poteka znotraj spomeniške cone.

¹⁹⁹ Ker poseg poteka znotraj spomeniške cone.

²⁰⁰ Ker poseg poteka znotraj spomeniške cone.

²⁰¹ Ker poseg poteka znotraj spomeniške cone.

- 65) *Napis iz časa prve svetovne vojne »21. R. d'A,, ali „21. B. d'A,, (z možnim pomenom 21. oblegovalna skupina ali 21a oblegovalna baterija – artilerijski kontingent kraljeve vojske) (zgornje pobočje Sabotina). GPS: 45,98235N, 13,63745E). Obnova napisa. Prošnja za pooblastila in mnenjabosta naslovljeni na lastnika zemljišča ter na Ministrstvo za kulturo, predvsem na Nadzorništvo za arheologijo, likovno umetnost in krajino za Furlanijo-Julijsko krajino.*
- 80) *Kapela, posvečena Brezmadežni Mariji, nedavno obnovljena (pobočje Sabotina. GPS: 45,98037N, 13,63488E). Ne zahteva posredovanja.*
- 94) *Kapela, posvečena postavitvi lesenega kipca svetega Ludvika, je bila zgrajena decembra leta 1916 s strani vojakov tovarne baterije italijanske kraljeve vojske. Nahaja se na vršnem grebenu Sabotina – San Valentino. GPS: 45,98681N, 13,63663E). Čiščenje in morebitna vzdrževalna dela artefakta. Prošnja za pooblastila in mnenja bosta naslovljeni na lastnika zemljišča ter na Ministrstvo za kulturo, predvsem na Nadzorništvo za arheologijo, likovno umetnost in krajino za Furlanijo-Julijsko krajino. Poročanje o artefaktu z uporabo manjših informativnih tabel.*
- 95) *Avstrijski napis iz leta 1875 »K.K. F.S. 1875“ – domnevna trigonometrična točka, umeščena na vršni greben Sabotina pri San Valentinu. Objekt se nahaja tik ob mejni črti, na slovenskem ozemlju, manj kot meter od meje. GPS: 45,98685N, 13,63665E). Ne zahteva posredovanja.*

6) *Obnova, ureditev in čiščenje zgodovinskih infrastruktur, umetnih votlin, čezmejnih območij ter drugih zanimivosti.*

Poleg spomeniško-epigrafskih sredstev je treba ukrepati tudi na naslednjih zgodovinskih infrastrukturah, umetnih votlinah in območjih (za kartografsko referenco glejte:). *tabelo 1*)²⁰².

- *Uredite odsek pešpoti »Siepone« (interesna točka 11), obsežno izkopano pešpot, ki je približno vzporedna z vršnim grebenom (interesna točka 48), ter italijanski jarek na pobočju med San Maurom in San Valentinom (interesna točka 74), da bo dostopen za pohodništvo. Poleg tega očistite invazivno vegetacijo na teh območjih, kot je navedeno v odstavku, ki se nanaša na odprtje in prilagoditev odsekov poti²⁰³, na katerega se sklicuje. Na tej stopnji ni predvidena zgodovinsko naravnana obnova obsežnih vojaških infrastruktur (z izkopavanji, namenjenimi doseganju prvotnega dna ali rekonstrukcijskimi posegi), temveč je cilj izvesti ukrepe z konservatorskega vidika, in sicer: a) skrbno čiščenje grmovne in drevesne vegetacije²⁰⁴, omejeno na tiste elemente, ki ovirajo napredovanje pohoda znotraj pešpoti in jarkov; b) odstranjevanje balvanov, štorov in drugih nevarnosti, zaradi katerih je hoja po pešpoti ali jarku nevarna in otežena; c) stabilizacijo kamnitih elementov ali manjših zemeljskih plazov, tudi tistih, ki prihajajo iz parapetne plošče in ogrožajo varnost poti znotraj prehoda ali jarka; d) namestitev srednje velikih tematskih znakov znotraj vsake od treh zanimivih stez/jarkov, ki ponazarjajo zgodovinsko-vojaški pomen teh vojaških infrastruktur. Pridobiti pooblastila in mnenja zasebnih lastnikov zemljišč, Ministrstva za kulturo (zlasti Nadzorništva za arheologijo, likovno umetnost in krajino za Furlanijo Julijsko krajino)²⁰⁵, Ministrstva za obrambo (zlasti Urad za varstvo kulture in spomina na obrambo ter upravljanje vojaškega pokopališča v Sredipolju)²⁰⁶ ter Avtonomne dežele Furlanije Julijske Krajine (Služba za biotsko raznovrstnost in Regionalni gozdarski zbor)²⁰⁷.*

²⁰² Številčni vrstni red, ki se uporablja za identifikacijo vsake posamezne nepremičnine, se nanaša na seznam zanimivih območij, ki je predlagan na strani 28 in sledi, v *tabeli 1*, v *tabeli 2* in *fotografski prilogi 1*.

²⁰³ str. 62, 63, 65.

²⁰⁴ Treba se je izogibati nepotrebnemu sekanju dreves ali posegom, ki bi ogrozili naravno vrednost kraja.

²⁰⁵ Ker poseg poteka znotraj spomeniške cone in vključuje dobrine, ki imajo izjemen zgodovinsko-kulturni pomen, povezane s prvo svetovno vojno.

²⁰⁶ Ker poseg poteka znotraj spomeniške cone.

²⁰⁷ Ker poseg poteka znotraj biotopa.

- *Obnova in prilagoditev čezmejnega območja, ki vključuje italijanski topovski predor galerije „Galleria Baù“ (interesne točke 13) – GPS: 45.98580N, 13.62561E) in ostanki bližnjih italijanskih vojaških zaklonišč in naselij iz časa prve svetovne vojne (12) – GPS: 45.98576N, 13.62580E) pri Vallone Casa Abete. To zgodovinsko izjemno zanimivo območje prečka mejna črta, ki ga deli natanko na polovico: galerija „Galleria Baù“ se nahaja na slovenskem ozemlju, medtem ko so ostanki zaklonišč in naselij topniške baterije, ki jo je vodila, na italijanskem delu. Glede na arhitekturno-vojaški pomen spektakularne večnadstropne orožniške galerije, njen splošni zgodovinski pomen, prisotnost omenjene epigrafske dediščine na samem arhitravu galerije ter enostaven javni dostop do tega mesta, se šteje, da je smiselno načrtovati celovit obnovitveni poseg. Ta bi se lahko izvedel s sporazumom o sodelovanju med italijanskim vodilnim organom upravljanja in pristojnimi slovenskimi organi, kot so Občina Brda in slovenska društva, ki se ukvarjajo z valorizacijo dediščine iz obdobja prve svetovne vojne. Natančneje, potrebno je nadaljevati s košnjo grmičaste vegetacije, ki delno zajema območje, prizadeto z ostanki vojaške infrastrukture. Poleg tega je treba z ograjo zaščititi stopnišče v predoru ter očistiti notranje naplavine, ki ovirajo ogled tega izjemnega umetnega hipogea. Prav tako je potrebno na tem mestu postaviti srednje velike tematske table, ki ponazarjajo zgodovinski pomen lokacije. Pridobiti pooblastila in mnenja od zasebnih lastnikov zemljišč (tako italijanskih kot slovenskih), Ministrstva za kulturo (predvsem Nadzorništva za arheologijo, likovno umetnost in krajino za Furlanijo-Julijsko krajino)²⁰⁸, pristojnega slovenskega organa, Deželnega gozdarskega zbora Furlanije-Julijske krajine ter drugih pristojnih slovenskih organov.*
- *Reorganizacija in prilagoditev čezmejnega arheološkega in zgodovinskega območja San Valentino, ki vključuje arheološke ostanke cerkve (interesna točka 60) – GPS: 45.98274N, 13.64313E), od ostankov poznosrednjeveškega eremitaža/samostana (61) – 45.98271N, 13.64285E in galerije-observatorija „Marolla“ (62) – GPS: 45,98271N, 13,64285E). Območje, ki ima pomemben arheološki, zgodovinski in krajinski pomen, prečka mejna črta: ostanki cerkve in galerije-observatorija „Marolla“ se nahajajo na slovenskem ozemlju, medtem ko so ostanki poznosrednjeveškega eremitaža/samostana na italijanskem ozemlju, obdanem z že poškodovano, estetsko neugledno in zgodovinsko obremenjeno ograjo. Zaradi splošne pomembnosti najdišča in njegove lege, ki je povezana s številnimi označenimi potmi,*

²⁰⁸ Ker poseg poteka znotraj spomeniške cone in vključuje dobrine, ki imajo izjemen zgodovinsko-kulturni pomen, povezane s prvo svetovno vojno.

je smiselno predvideti celovit obnovitveni poseg, ki bi ga bilo mogoče izvesti na podlagi sporazuma o sodelovanju med vodilnim italijanskim upravnim organom in pristojnimi slovenskimi organi na tem področju. To vključuje Mestno občino Nova Gorica, slovenska društva, ki se ukvarjajo z valorizacijo dediščine prve svetovne vojne, ter pristojne organe za arheološke zadeve. Natančneje, potrebno je nadaljevati s košnjo grmičaste vegetacije, ki prodira v arheološko območje eremitaža/samostana, ter prilagoditi okolico z odstranitvijo neuporabne kovinske mreže in stare opreme za izkopavanje, ki je bila zapuščena na terenu. Na slovenskem ozemlju je smiselno predvideti obnovo galerije-observatorija »Marolla«, ki se nahaja pod ostanki cerkve, ob tem pa ohraniti še vedno precej dobro ohranjene strukture, razen ruševin, ki ovirajo dostop in jih je treba odstraniti. Prav tako je treba poskrbeti za osvetlitev napisa „K.K. F.S. 1875“²⁰⁹. Predvidena je postavitve posebnih srednje velikih tematskih tabel, ki bodo prikazovale zgodovinske, arheološke in okoljske vidike najdišča. Cilj posega je preoblikovati celotno območje San Valentina v območje, ki bo v celoti dostopno obiskovalcem, tako na italijanski kot na slovenski strani. Pridobiti pooblastila in mnenja lastnikov zemljišč (tako italijanskih kot slovenskih), Ministrstva za kulturo (predvsem Nadzorništva za arheologijo, likovno umetnost in krajino za Furlanijo-Julijsko krajino)²¹⁰, ustreznega slovenskega organa, Ministrstva za obrambo (predvsem Urada za varstvo kulture in spomina na obrambo ter Direktorata vojaškega pokopališča v Sredipolju)²¹¹ pri Avtonomni deželi Furlaniji-Julijski krajini (Služba za biotsko raznovrstnost in Regionalni gozdarski zbor).

- *Obnova in vzdrževanje naslednjih umetnih votlin iz prve svetovne vojne*²¹³:

- *42): Italijanski umetni predor v dobrem stanju (razen naplavin na vhodu in v prvem delu dostopnega koridorja), z vsakim od treh izhodov opremljenim z betonskimi kazemati. Predor se uporablja kot opazovalnica v smeri Vodice –*

²⁰⁹ GPS: 45,98266N, 13,64329E

²¹⁰ Ker poseg poteka znotraj spomeniške cone in vključuje dobrine, ki imajo izjemen zgodovinsko-kulturni pomen, povezane s prvo svetovno vojno.

²¹¹ Ker poseg poteka znotraj spomeniške cone.

²¹² Ker poseg poteka znotraj biotopa.

²¹³ Številčni vrstni red, ki se uporablja za identifikacijo vsake posamezne nepremičnine, se nanaša na seznam zanimivih območij, ki je predlagan na strani 28 in sledi, v *tabeli 1, tabeli 2 in fotografski prilogi 1*. Kot je razvidno iz prej prebranega, so v italijanskem delu gore Sabotin številni predori in jame, povezane s prvo svetovno vojno. Ekonomske in praktične omejitve zahtevajo, da se za obnovo določi specifičen odstotek, ki se izbere ob upoštevanju zgodovinskega in arhitekturno-vojaškega pomena, pogojev ohranjanja ter vrednosti v smislu splošne potencialne uporabnosti vsake votline. Načrtovani poseg temelji na cilju omogočanja prostega obiska predorov, odpravljanja glavnih tveganj za podore in plazove ter zagotavljanja potrebne skrbnosti. Obiskovalci bodo morali samostojno uporabljati čelado in svetilko, pri čemer bodo odgovorni za svoja dejanja.

Sveta Gora: delo je umeščeno v čas prve svetovne vojne, natančneje v obdobje od sredine avgusta leta 1916 do poletja leta 1917. V notranjosti so še vedno vidni ostanki obzidja, postavljenega v času hladne vojne, z namenom preprečiti uporabo predora za mejne prehode. (vršno območje Sabotina; glavni vhod na italijansko ozemlje, izhodi na slovensko ozemlje). GPS vnos: 45,98843N, 13,63447E). Preverite stabilnost hipogeja in okrepite ali zavarujte vsa območja, kjer obstaja nevarnost zrušitve. Popolnoma odstranite morebitne kamnite ostanke, ki so se vdrli od zunaj, pri čemer upoštevajte, da je treba zidove, zgrajene med hladno vojno, čim manj poškodovati, da se preprečijo vdori pod zemljo.²¹⁴). Na vhodu namestite majhne tematske table z kratko zgodovinsko predstavitevjo kraja.

- *43): Italijanski umetni predor je v dobrem stanju (razen velikega pasu ruševin, ki delno ovira vhod, prvi del dostopnega hodnika in kazemat za observatorij v najvišjem nadstropju). Predor je strukturiran v dveh nadstropjih s spiralno postavitvijo in ima dva izhoda, opremljena s kazematom, ki se uporablja kot observatorij v smeri Svete gore – Sella Dol – San Gabriele. V bližini zgornjega kazemata, iz betona in zelo dobro ohranjenega, razen ruševin, nabranih od zunaj, so tri cementne mize, ki izvirajo iz „Muzeja na prostem“, postavljenega v povojnem obdobju v okviru svete cone in monumentalne cone. Predor je zgradila kraljeva vojska med prvo svetovno vojno, predvsem v pomladnih in poletnih mesecih leta 1917. Najverjetneje bi to lahko bila galerija „Gaffuri“, ki jo je izkopala skupina delavcev Gavotti. V notranjosti so vidni sledovi notranjih ovir, postavljenih med hladno vojno. Zgodovinska znamenitost (vršno območje Sabotina; glavni vhod na italijansko ozemlje, izstop na slovensko ozemlje. GPS vnos: 45,98820N, 13,63489E). Preverite stabilnost hipogeja in utrdite ter zavarujte vsa področja, kjer obstaja nevarnost zrušitve. Popolnoma odstranite vse kamnite ostanke, ki so se vdrli od zunaj. Pri ustvarjanju varnih in enostavnih prehodov za uporabnike upoštevajte, da je treba zidove, zgrajene v obdobju hladne vojne, čim manj poškodovati, da se preprečijo vdori pod zemljo. Na vhodu namestite majhne tematske table z kratko zgodovinsko predstavitevjo kraja.*
- *44): Italijanski umetni predor je v odličnem stanju (razen najbolj vzhodnega dela, delno nasičenega z naplavinami, ki so se vdrole iz jaška, odprtega na grebenu). Značilen je po monumentalnem betonskem vhodu, s tremi izhodi, opremljenimi s kazematom, ki se uporablja kot opazovalnica v smeri Svete gore – Sella Dol – San Gabriele, ter navpičnim jaškom z izhodom na grebenu (verjetno namenjenem*

²¹⁴ Tudi ti suhozidi predstavljajo zgodovinsko pričevanje, čeprav z manjšim pomenom, saj niso zaščiteni z zakonodajo, kot je to primer pri dediščini iz prve svetovne vojne.

doseganju dodatne opazovalne točke in ne postavitvi fotoelektrične luči). Pri dveh zelo dobro ohranjenih betonskih oklepni kazemati se na tleh pojavijo originalni dekorativni elementi. Na tleh osrednjega kazemata je bil nedavno odkrit grafit, ki se nanaša na opazovalnico 8. divizije. Galerijo je kraljeva vojska dokončala med prvo svetovno vojno, in sicer spomladi in poleti leta 1917. V notranjosti so vidni sledovi notranjih ovir, postavljenih med hladno vojno. Zgodovinska znamenitost (vršno območje Sabotina; glavni vhod na italijansko ozemlje, izstop na slovensko ozemlje. GPS vnos: 45,98722N, 13,63566E). Preverite stabilnost hipogeja in ojačajte ter zavarujte vsa področja, kjer obstaja nevarnost zrušitve. Popolnoma odstranite morebitne kamnite ostanke, ki so se vdrli iz okolice. Na vhodu postavite srednje velike tematske table, ki prikazujejo zgodovinski sistem vojaških votlin na vrhu Sabotina ter štiri kazematne topniške položaje, obrnjene proti jugovzhodu. Eden od teh položajev se nahaja zelo blizu vhoda v predor (zanimivost 45).

- 46) Umetni italijanski predor v dobrem stanju, z dvema iztokoma, ki sta verjetno nedokončana in namenjena kot opazovalnica (ali topniški položaj malega kalibra) v smeri Svete gore; delo sega v čas prve svetovne vojne, natančneje v obdobje od sredine avgusta leta 1916 do poletja leta 1917. V notranjosti so še vedno vidne ovire, postavljene v času hladne vojne, in sicer na vrhu Sabotina; glavni vhod se nahaja na italijanskem ozemlju, izhodi pa na slovenskem ozemlju. GPS vnos: 45,98788N, 13,63536E). Preverite stabilnost podzemlja, okrepite/zavarujte vsa območja, kjer obstaja nevarnost porušitve, popolnoma odstranite morebitne kamnite ostanke, ki so se vdrli od zunaj (upoštevajte, da je treba čim manj poškodovati zidove, zgrajene v času hladne vojne, da se izognete vdorom pod zemljo). Na vhodu namestite majhne tematske table z kratko zgodovinsko predstavitevjo kraja.
- 47) Umetni italijanski predor je v dobrem stanju in ima dva izhoda, ki sta verjetno nedokončana, vendar se uporabljata kot opazovalnica (ali topniški položaj malega kalibra) v smeri Svete gore. Dostopni koridor do zahodnega iztoka je popolnoma oviran. Delo sega v čas prve svetovne vojne, natančneje v obdobje od sredine avgusta 1916 do poletja 1917. V notranjosti so prepoznavni suhozidi, postavljeni v času hladne vojne (vrh Sabotina; glavni vhod na ozemlju Italije, izhodi na ozemlju Slovenije). GPS vnos: 45,98785N, 13,63540E). Preverite stabilnost hipogeja, ojačajte/zavarujte vsa področja, kjer obstaja nevarnost zrušitve, popolnoma odstranite vse kamnite ostanke, ki so se vdrli od zunaj (upoštevajte,

da je treba čim manj poškodovati zidove, postavljene med hladno vojno, da bi preprečili vdore pod zemljo). Na vhodu namestite majhne tematske table z kratko zgodovinsko predstavitevjo kraja.

- 54) *Italijanska topovska galerija opremljena s topniškim kazematom za topove iz zadnjih mesecev leta 1916 ali verjetneje iz prvih štirih mesecev leta 1917 (vršni greben gore Sabotin – San Valentino; glavni vhod na ozemlje Italije, izhod na ozemlje Slovenije. GPS: 45,98530N, 13,63890E). Preverite stabilnost podzemlja, okrepite/zavarujte vsa območja, kjer obstaja nevarnost porušitve, popolnoma odstranite morebitne kamnite ostanke, ki so se vdrli od zunaj (upoštevajte, da je treba čim manj poškodovati zidove, zgrajene v času hladne vojne, da se izognete vdorom pod zemljo). Na vhodu namestite majhne tematske table z kratko zgodovinsko predstavitevjo kraja.*
- 55) *Kratka, a dobro ohranjena italijanska galerija za dva observatorija v kazematu, ki sega v zadnje mesece leta 1916 ali verjetneje v prve štiri mesece leta 1917. Zgodovinska znamenitost (vršni greben Sabotin – San Valentino; glavni vhod na ozemlje Italije, izstop na ozemlje Slovenije. GPS: 45,98517N, 13,63946E). Preverite stabilnost hipogeja in ojačajte ter zavarujte vsa področja, kjer obstaja nevarnost zrušitve. Popolnoma odstranite morebitne kamnite ostanke, ki so se vdrli iz okolice. Na vhodu namestite majhne tematske table z kratko zgodovinsko predstavitevjo kraja.*
- 57) *Obsežna italijanska galerija orožja, opremljena z dvema topniškima kazematoma za vsako poljsko topovo, kazematom, verjetno namenjenim postavitvi gorskega topa manjšega kalibra, izhodom, verjetno uporabljenim kot opazovalna točka, ter dvema glavnim vhodoma, ki segata v zadnje mesece leta 1916 ali, bolj verjetno, v prve štiri mesece leta 1917. Zgodovinsko zanimivo območje (vršni greben Sabotin – San Valentino; glavni vhodi na italijansko ozemlje, izstopi na slovensko ozemlje. GPS: 45,98429N, 13,64045E). Preverite stabilnost podzemlja, okrepite/zavarujte vsa območja, kjer obstaja nevarnost porušitve, popolnoma odstranite morebitne kamnite ostanke, ki so se vdrli od zunaj (upoštevajte, da je treba čim manj poškodovati zidove, zgrajene v času hladne vojne, da se izognete vdorom pod zemljo). Na vhodu namestite majhne tematske table z kratko zgodovinsko predstavitevjo kraja.*
- 58) *Italijanska galerija za dva observatorija v kazematu, ki sega v zadnje mesece 1916 ali bolj verjetno v prve štiri mesece 1917, verjetno uporabljena kot observatorij za 133. baterijo za bombardiranje (nahaja se v neposredni bližini,*

pri čemer je vsak kos postavljen na svoje mesto, ustvarjen znotraj velike pešpoti, obdane z rovom). Zgodovinsko zanimiv kraj (San Valentino; glavni vhod na italijansko ozemlje, izhod na slovensko ozemlje. GPS: 45,98395N, 13,64087E). Preverite stabilnost hipogeja in ojačajte ter zavarujte vsa področja, kjer obstaja nevarnost zrušitve. Popolnoma odstranite morebitne kamnite ostanke, ki so se vdrli iz okolice. Na vhodu postavite srednje velike tematske table, ki ponazarjajo zgodovinsko ozadje kraja ter splošno lokacijo bombardne baterije.

- 64) Dvovhodna galerija v italijanskem topniškem naselju, verjetno opazovalnica, usmerjena proti goriškemu polju in svetomarkovskemu višavju (zgornje pobočje Sabotina). GPS: 45,98238N, 13,63761E). Preverite stabilnost hipogeja in ojačajte ter zavarujte vsa področja, kjer obstaja nevarnost zrušitve. Popolnoma odstranite morebitne kamnite ostanke, ki so se vdrli iz okolice. Na vhodu namestite majhne tematske table z kratko zgodovinsko predstavitevjo kraja.
- 71) Galerija z ruševinami oklepne kazemata, avstro-ogrske strojnice iz prve svetovne vojne (julij 1916), ki so jo Italijani po avgustu 1917 domnevno preuredili v opazovalnico. Zgodovinsko zanimivo delo (zgornje pobočje Sabotina. GPS vnos: 45.98135N, 13.63913E – GPS ostanki kazemata: 45,98126N, 13,63890E).
Preverite stabilnost hipogeja in ojačajte ter zavarujte vsa področja, kjer obstaja nevarnost zrušitve. Popolnoma odstranite morebitne kamnite ostanke, ki so se vdrli iz okolice. Na vhodu namestite srednje velike tematske table, ki ponazarjajo lokacijo.
- 84) Italijanska galerija za dva observatorija v kazematu iz zadnjih mesecev leta 1916 oziroma verjetneje iz prvih štirih mesecev 1917, zelo dobro ohranjena. Zgodovinsko zanimiv kraj (San Valentino; glavni vhod na italijansko ozemlje, izhod na slovensko ozemlje. GPS: 45,98479N, 13,63983E). Preverite stabilnost hipogeja, okrepite in zavarujte vsa področja, kjer obstaja nevarnost zrušitve, ter popolnoma odstranite vse kamnite ostanke, ki so se vdrli z okolice ali padli z oboka. Namestite majhne tematske znake na vhodu, ki ponazarjajo lokacijo.
- 86) Obsežna italijanska topniška galerija v več nivojih, opremljena z dvema glavnima vhodoma (eden skoraj v celoti porušen, drugi pa zelo dobro ohranjen), dvema izjemno ohranjenima topniškima kazematoma, namenjenima za vsak artilerijski kos, ter dvema popolnoma porušenima kazematoma, ki sta bila verjetno namenjena postavitvi topa manjšega kalibra. Severozahodno krilo hipogeja je zelo dobro ohranjeno, medtem ko je jugovzhodno krilo skoraj v celoti zamašeno in/ali porušeno. Delo sega v zadnje

mesece leta 1916 ali pa, kar je verjetneje, v prve štiri mesece leta 1917. Zgodovinska znamenitost (vršni greben Sabotin – San Valentino; glavni vhod na ozemlje Italije, izstop na ozemlje Slovenije. GPS: Uporaben vhod 45.98613N, 13.63809E – blokiran vhod 45.98604N, 13.63817E). Omejeno na dobro ohranjen severozahodni trakt: preverite stabilnost hipogeja, okrepite in zavarujte vsa področja, kjer obstaja nevarnost zrušitve, ter v celoti odstranite vse kamnite ostanke, ki so se vdrli iz okolice ali padli z oboka. Na vhodu namestite srednje velike tematske table, ki ponazarjajo lokacijo.

- *87) Kratka, a dobro ohranjena italijanska galerija za orožje v kazematu, ki izvira iz zadnjih mesecev leta 1916, ali bolj verjetno iz prvih štirih mesecev leta 1917. V njem so obstruktivni zidovi iz časa hladne vojne. Zgodovinsko zanimivo območje (vršni greben Sabotin – San Valentino; glavni vhod na italijansko ozemlje, izhod na slovensko ozemlje). GPS: 45,98638N, 13,63767E). Preverite stabilnost podzemlja, okrepite/zavarujte vsa območja, kjer obstaja nevarnost porušitve, popolnoma odstranite morebitne kamnite ostanke, ki so se vdrli od zunaj (upoštevajte, da je treba čim manj poškodovati zidove, zgrajene v času hladne vojne, da se izognete vdorom pod zemljo). Namestite majhne tematske znake na vhodu, ki ponazarjajo lokacijo.*
- *91) Kratka, a dobro ohranjena italijanska galerija za orožje v kazematu, ki izvira iz zadnjih mesecev leta 1916, ali bolj verjetno iz prvih štirih mesecev leta 1917. V njem so ostanki obstrukcijskih zidov iz časa hladne vojne. Zgodovinsko zanimivo območje (vršni greben Sabotin – San Valentino; glavni vhod na italijansko ozemlje, izhod na slovensko ozemlje). GPS: 45,98658N, 13,63709E). Preverite stabilnost podzemlja, okrepite/zavarujte vsa območja, kjer obstaja nevarnost porušitve, popolnoma odstranite morebitne kamnite ostanke, ki so se vdrli od zunaj (upoštevajte, da je treba čim manj poškodovati zidove, zgrajene v času hladne vojne, da se izognete vdorom pod zemljo). Na vhodu namestite majhne tematske table, ki prikazujejo lokacijo in bližnjo lokacijo št. 90).*
- *93) Obsežna, dobro ohranjena italijanska topovska galerija, opremljena z dvema glavnima vhodoma, dvema topniškima kazematoma za vsako topništvo in opazovalnim kazematom z dvema armiranobetonskima strelnicama. Delo sega v zadnje mesece leta 1916 oziroma verjetneje v prve štiri mesece leta 1917. Zgodovinsko zanimivo območje (vršni greben Sabotin – San Valentino; glavni vhodi na italijansko ozemlje, izstopi na slovensko ozemlje. GPS: glavni vhod: 45,98679N, 13,63664E). Preverite stabilnost hipogeja, ojačajte in zagotovite*

varnost vseh območij, kjer obstaja nevarnost zrušitve, ter odstranite vse kamnite ostanke, ki so se vdrl iz okolice. Na vhodu namestite srednje velike tematske table, ki ponazarjajo lokacijo in bližnjo zanimivost št. 92.

Za izvedbo posegov v omenjenih umetnih votlinah je potrebno pridobiti dovoljenja in mnenja lastnikov zemljišč, Ministrstva za kulturo (zlasti Nadzorništva za arheologijo, likovno umetnost in krajino za Furlanijo Julijsko krajino)²¹⁵, Ministrstva za obrambo (predvsem Urada za varstvo kulture in spomina na obrambo ter upravljanja vojaškega pokopališča v Sredipolju)²¹⁶, Avtonomne dežele Furlanije Julijske krajine (Služba za biotsko raznovrstnost in Regionalni gozdarski zbor) ter na goriški občini.

Za predore z vhodom na italijanskem ozemlju in izhodom na slovenskem ozemlju (severno od grebena Sabotin – San Valentino) je za izvedbo celovite obnove potrebno pridobiti pooblastila pristojnih slovenskih lastnikov zemljišč, organov upravljanja ter drugih pristojnih organov. V tem pogledu predstavlja dodano vrednost nadaljevanje čiščenja in konzervativne obnove območij ob izlivih, s posebnim poudarkom na ostankih betonskih konstrukcij izven samih iztokov. Za doseg tega cilja na najučinkovitejši način je predvideno vključevanje omenjenih slovenskih subjektov, ne le za pridobitev potrebnih pooblastil, temveč tudi za njihovo aktivno materialno sodelovanje.

- Čiščenje, pospravljanje in prilagoditev drugih ustreznih lokacij.²¹⁸:
 - 3) *Villa Vasi, sedež avstro-ogrskega poveljstva, odgovornega za sektor Južni Sabotin v letu 1916 do šeste soške bitke (GPS indikativna točka: 45,97837N, 13,63435E)*. Namestite srednje velike tematske table, ki vključujejo kratko zgodovinsko ponazoritev lokacije ter prikaz slike komandne stavbe.
 - 16) *Povezava italijanske vojne ceste Podsenica – Sabotin – San Valentino predstavlja izjemno inženirsko in gradbeno doseženo delo, ki ga je v šestnajstih (oz. dvaindvajsetih dneh) med avgustom in septembrom 1916 izvedla delavska skupina Gavotti na zgornjem pobočju Sabotina. GPS: 45,98691N, 13,63007E*. Namestite srednje velike tematske oznake,

²¹⁵ Ker večina posegov poteka znotraj zaščitenega spomeniškega območja, gre za dobrine, ki imajo izjemen zgodovinsko-kulturni pomen iz časa prve svetovne vojne.

²¹⁶ Ker večina posegov poteka znotraj monumentalne cone.

²¹⁷ Ker večina posegov poteka v biotopu in v vsakem primeru vključuje podzemno okolje.

²¹⁸ Kot je razvidno iz prej prebranega, je v italijanskem delu gore Sabotin veliko znamenitosti zgodovinske, kulturne in okoljske vrednosti. Ekonomske in praktične omejitve zahtevajo določitev omejene kvote za obnovo, ki bo izbrana ob upoštevanju zgodovinske vrednosti, pogojev ohranjanja ter splošne uporabnosti posameznih objektov.

katerih cilj je sintetična zgodovinska ponazoritev lokacije, skupaj z objavo zgodovinskih slik ceste.

- 17) *Izkop italijanske vojašnice iz leta 1916-1917 (zgornje pobočje Sabotina. GPS: 45.98646N, 13.63094E):* čiščenje vegetacije, ki zakriva lokacijo.
- 19) *Geološko območje „Paleokras gore Sabotin“ (zgornje pobočje Sabotina. GPS: 45,98576N, 13,6324E).* Namestite srednje velike tematske table, ki ponazarjajo geološke značilnosti gore Sabotin in še posebej geološkega območja.
- 20) *Izkop za italijansko zaklonišče iz let 1916-1917 (zgornje pobočje Sabotina. GPS: 45.98565N, 13.63357E):* čiščenje vegetacije, ki delno zakriva lokacijo.
- 28) *Pomembni ostanki kazemata za italijansko topniško orožje iz let 1916-1917; pomembna fosilna izredna stanja (območje vrha gore Sabotin. GPS: 45.98688N, 13.63276E):* čiščenje vegetacije, ki delno ovira in otežuje dostop do lokacije. Namestite majhne tematske oznake, ki ponazarjajo kratko zgodovinsko zgodbo mesta.
- 29) *Ostanki kazemata za italijansko topniško orožje iz let 1916-1917 (vrh Sabotina. GPS: 45.98731N, 13.63249E):* čiščenje vegetacije, ki delno ovira in otežuje dostop do lokacije.
- Osrednja točka območja, namenjenega okoljsko trajnostnim pašnikom, ki ga upravlja E.Wi.M.A. Aps (vrh Sabotina. GPS: 45,98789N, 13,63261E). *Namestite srednje velike tematske table, ki opisujejo trajnostno pašo na tem območju (tabele bi lahko postavili na ograjo bližnjega vojaškega območja).*
- 31) *Jasno vidni kraterji, ki so nastali zaradi eksplozij granat med prvo svetovno vojno (območje vrha gore Sabotin). GPS: 45.98823N, 13.63366E):* praznjenje kraterjev iz naplavin in biomase ter košnja okoliške vegetacije. Namestite majhne tematske oznake, ki ponazarjajo kratko zgodovinsko zgodbo mesta.
- 33) *Kovinski drog za pritrditev trobarvne zastave iz obdobja hladne vojne (območje vrha Sabotina). GPS: 45.98832N, 13.63427E):* vzdrževanje in ponovna vzpostavitev.
- 35) *Italijanska vojaška nadzorna straža (vzhod) iz obdobja hladne vojne, z nekaterimi sodobnimi napisi znotraj in zunaj (območje vrha Sabotina). GPS: 45.98818N, 13.63483E):* vgradnja vhodnih vrat, stekel na špranjah ter klopi za postavitve v notranjost. Predvideni

posegi so usmerjeni v preoblikovanje stražarnice v manjši zasilni bivač za pohodnike, brez zagotavljanja ležišč. Pri izvajanju posegov je pomembno, da se obstoječi grafiti iz časa hladne vojne ne poškodujejo. V notranjost namestite tri srednje velike tematske table, ki prikazujejo: obdobje hladne vojne in ureditev meje na Sabotinu, italijansko osvojitve Sabotina 6. avgusta 1917, ter okoljske in naravoslovne značilnosti Sabotina, z osredotočenostjo na floro in favno.

- 45) *Ostanki betonske kazematne postavitve za italijansko topniško orožje, usmerjene proti jugovzhodu, iz obdobja 1916-1917 (vršni del Sabotina). GPS: 45.98722N, 13.63566E):* čiščenje invazivne vegetacije.
- 51) *Ostanki kazemata italijanskega observatorija iz zadnjih mesecev leta 1916 oziroma verjetneje iz prvih štirih mesecev leta 1917 (vršni greben Sabotina – San Valentino). GPS: 45,98589N, 13,63828E). Čiščenje invazivne vegetacije.*
- 52) *Mitralješki položaj »Lunette« vzdolž jarka, iz obdobja po avgustu 1916 (vršni greben Sabotina – San Valentino). GPS: 45.98554N, 13.63851E): odstranitev vegetacije, zemlje in materiala, ki zakrivajo pomemben artefakt.²¹⁹. Namestite majhne tematske oznake, ki ponazarjajo kratko zgodovinsko zgodbo mesta.*
- 53) *Ostanki italijanskega artilerijskega položaja v betonskem kazematu s pripadajočim jamskim rezervatom, iz zadnjih mesecev leta 1916 oziroma verjetneje iz prvih štirih mesecev leta 1917 (vršni greben Sabotin – San Valentino; ostanki rezerve in večji del kazemata se nahajajo na italijanskem ozemlju, ostanki strelne reže pa na slovenskem ozemlju). GPS: 45,98541N, 13,63884E). Čiščenje invazivne vegetacije.*
- 56) *Ostanki obsežnih italijanskih vojašnic iz časa po avgustu 1916 (vršni greben gore Sabotin – San Valentino. GPS: 45.98487N, 13.63958E):* čiščenje vegetacije in konzervativno utrjevanje suhih zidov.
- 64) *Ostanki italijanskega topniškega naselja, verjetno opazovalnica, obrnjena proti Goriškemu polju in Svetemu Marku, opremljena z jamo, barakami in opazovalnicami (zgornje pobočje Sabotina. GPS: 45.98238N, 13.63761E):* čiščenje vegetacije in konzervativno utrjevanje zidov. Namestite majhne tematske oznake, ki ponazarjajo kratko zgodovinsko zgodbo mesta.

²¹⁹ Nahaja se na območju, kjer se pričakuje košnja invazivne vegetacije na podlagi opisanega na prejšnjih straneh.

- 70) *Ostanki avstro-ogrske mitralješke postojanke iz prve svetovne vojne (julij 1916) (zgornje pobočje Sabotina. GPS: 45.981425N, 13.63874E):* čiščenje vegetacije, ki okuži prostor.
- 72) *Ostanki zaklonišč in barak iz časa prve svetovne vojne, verjetno avstro-ogrskega izvora (zgornje pobočje Sabotina. GPS: 45.98129N, 13.63928E):* čiščenje vegetacije, ki okuži kraj in odstranitev nekaj padlega kamenja znotraj ostankov.
- 76) *Mitralješki položaj in opazna panoramska zanimivost ob prej omenjenem rovu (zgornje pobočje Sabotina. GPS: 45.98088N, 13.63887E):* čiščenje vegetacije, ki delno zakriva lego.
- 77) *Zgodovinski kamnolom kosmičev rdečega apnenca, ki je deloval približno do sredine leta 1900 (stran Sabotina. GPS: 45,98042N, 13,63773E).* Namestite majhne tematske oznake, ki ponazarjajo kratko zgodovinsko zgodbo mesta.
- 79) *Zgodovinski kamnolom kosmičev rdečega apnenca, ki je deloval približno do sredine leta 1900 (stran Sabotina. GPS: 45,98185N, 13,63522E).* Namestite majhne tematske oznake, ki ponazarjajo kratko zgodovinsko zgodbo mesta.
- 82) *Ostanki italijanskega položaja za artilerijski top v betonskem kazematu s pripadajočim jamskim rezervatom iz zadnjih mesecev leta 1916 ali bolj verjetno iz prvih štirih četrtin leta 1917 (greben Sabotin - San Valentino; ostanki rezervata in večji del kazemata na italijanskem ozemlju, ostanki strelske reže na slovenskem ozemlju. GPS: 45,98449N, 13,64029E).* Čiščenje invazivne vegetacije in urejanje lokacije s premeščanjem podrtih naplavin. Na tem odseku grebena namestite srednje velike tematske table s kratko zgodovinsko ponazoritvijo najdišča in vseh štirih kazematnih ognjišč.
- 83) *Ostanki italijanskega topniškega položaja v betonskem kazematu iz zadnjih mesecev leta 1916 oziroma verjetneje iz prvih štirih mesecev leta 1917 (vršni greben gore Sabotin – San Valentino; ostanki večjega dela kazemata na italijanskem ozemlju, ostanki strelske reže na slovenskem ozemlju. GPS: 45,98476N, 13,64001E).* Čiščenje invazivne vegetacije.
- 85) *Ostanki italijanskega položaja za artilerijski top v betonskem kazematu s pripadajočim jamskim rezervatom iz zadnjih mesecev leta 1916 ali bolj verjetno iz prvih štirih četrtin leta 1917 (greben Sabotin - San Valentino; ostanki rezervata in večji del kazemata na italijanskem ozemlju, ostanki strelske reže na slovenskem ozemlju. GPS: 45,98498N, 13,63986E).* Čiščenje invazivne vegetacije in urejanje lokacije s premeščanjem podrtih naplavin.

- 89) Obročni jarek, uporabljen kot observatorij v smeri jugovzhoda (Gorišla kotlina – Panovizza – San Marco), z dostopom preko kavernozone in železobetonske pešpoti. Najdišče pomembnega zgodovinskega pomena (Sabotin – vršni greben San Valentino). GPS: 45,98640N, 13,63711E). Čiščenje invazivne vegetacije in urejanje lokacije s premeščanjem podrtih naplavin. Namestite majhne tematske oznake, ki ponazarjajo kratko zgodovinsko zgodbo mesta.
- 90) Ostanke betonske kazematne postavitve za italijansko topniško orožje, usmerjeno proti jugovzhodu, iz obdobja 1916–1917 (vršni greben Sabotina – San Valentino). GPS: 45,98646N, 13,63709E). Čiščenje invazivne vegetacije in urejanje lokacije s premeščanjem podrtih naplavin.
- 92) Ostanke betonske kazematne postavitve za italijansko topniško orožje, usmerjeno proti jugovzhodu, iz obdobja 1916–1917 (vršni greben Sabotina – San Valentino). GPS: 45,98676N, 13,63663E). Čiščenje invazivne vegetacije in urejanje lokacije s premeščanjem podrtih naplavin.
- 96) Ostanke betonske kazematne postavitve za italijansko topniško orožje, usmerjeno proti jugovzhodu, iz let 1916–1917 (vršni greben Sabotina – San Valentino). GPS: 45,98727N, 13,63608E).

Pridobiti pooblastila in mnenja lastnikov zemljišč, Ministrstva za kulturo (zlasti Nadzorništva za arheologijo, likovno umetnost in krajino za Furlanijo Julijsko krajino)²²⁰, Ministrstva za obrambo (posebej Urad za varstvo kulture in spomina na obrambo ter upravljanje vojaškega pokopališča v Sredipolju, skupaj z oddelki vojske, odgovornimi za upravljanje vojaške cone in vojaške ceste)²²¹, Avtonomne dežele Furlanije Julijske krajine (Služba za biotsko raznovrstnost in Regionalni gozdarski zbor)²²² ter pri Občini Gorica, prav tako pa pri slovenskih organih v primeru lokacij, ki se delno ali v celoti nahajajo na slovenskem ozemlju.

²²⁰ Ker se znotraj spomeniške cone izvaja več posegov, ki vključujejo nekatere zgodovinsko-kulturne objekte iz časa prve svetovne vojne.

²²¹ Ker se več posegov izvaja znotraj spomeniškega območja, ob robu vojaškega območja in na Vojaški cesti.

²²² Ker se znotraj biotopa in geološkega območja izvaja več posegov.

Pobude za predstavitev poti

Po zaključku materialnih posegov je priporočljivo oblikovati program pobud in dogodkov, ki bodo namenjeni predstavitvi ter začetnemu širjenju zgodovinsko-okoljske poti gore Sabotin javnosti. Program je treba širiti preko spletne strani, namenjene poti, ter preko družbenih omrežij in drugih komunikacijskih kanalov vodilnega upravljavca. Prav tako je pomembno vključiti subjekte, ki so zainteresirani za promocijo območja, kot je PromoturismoFVG, in strokovnjake, ki sodelujejo pri organizaciji dogodkov. Poleg tega je priporočljivo izkoristiti sodelovanje z lokalnimi časopisi in televizijskimi kanali za širšo prepoznavnost. Program vključuje izvedbo pobud v obdobju šestih mesecev, pri čemer se upoštevata dva letna časa (zima-pomlad ali jesen-zima), ki sta v celoti posvečena gori Sabotin in njenim številnim zgodovinskim, kulturnim ter naravnim vrednotam.

Seznam pobud:

- Predstavitev javnosti zgodovinsko-okoljske poti gore Sabotin bo potekala na primerni lokaciji v Gorici, kjer bodo obiskovalci imeli priložnost spoznati pomen in dediščino tega območja.
- Otvoritveni koncert v vojašnici Casermetta di Quota 553, v dogovoru z vojaško oblastjo, ki zahteva rezervacijo in prevoz, namenjen osebam, ki fizično ne morejo do vojašnice Casermetta.
- Koledar štirih promocijskih izletov, odprtih za javnost (z omejenim številom udeležencev ob predhodni rezervaciji), ki jih vodijo strokovnjaki za spremstvo in kulturo, specializirani za zgodovinske in kulturne zanimivosti gore Sabotin. Predvsem načrtujemo štiri izlete, ki bodo osredotočeni na naslednje teme: 1) prva svetovna vojna; 2) druga svetovna vojna, hladna vojna in zgodovina meje v 20. stoletju; 3) naravoslovni, okoljski, geološki vidiki; 4) kulturna in zgodovinsko-arheološka dediščina pred letom 1900.
- Koledar štirih športnih in „wellness“ aktivnosti, odprtih za javnost (z omejenim številom ob rezervaciji), ki jih vodijo strokovnjaki, posebej usposobljeni za spremljanje in vodenje na teh področjih. Zlasti so poudarjeni naslednji dnevi: 1) Dan, posvečen jamarskemu raziskovanju umetnih votlin; 2) dan, namenjen kolesarsko-turističnemu prečanju Sabotina, z vzponom po Vojaški cesti in spustom po Slovenski cesti, ki vodi proti območju Collio / Brda, z zaključkom v Gorici; 3) dan za izvedbo pohodnega kroga v tekaški opremi („trail tek“); 4) Dan, posvečen meditaciji v naravi ob glavnem krogu.
- Izdelava kratkega promocijskega videa (približno 60 sekund), namenjenega zgodovinsko-okoljski poti gore Sabotin, ki bo razširjena predvsem na YouTubeu in družbenih omrežjih.
- Izdelava vsebine z bistvenimi informacijami o poti, vključno s kartografijo, ki prikazuje poti (tudi v formatu GPX), kroge in geolokacijo zanimivih točk, ki bodo objavljene na spletnih kanalih in uporabnikom omogočale brezplačen prenos.
- Vstavitev poti v uradno pot Poti miru / Walk of Peace / Sentiero della Pace.

Splošne finančne zahteve

Načrtovane aktivnosti in posegi zahtevajo ekonomske vire, ki jih je mogoče pridobiti iz lastnih sredstev nosilca upravljanja, pa tudi iz finančnih instrumentov, namenjenih kulturi, turizmu, infrastrukturi in športu v Deželi Furlaniji Julijski krajini, ter iz finančnih orodij, ki jih aktivirajo Ministrstvo za kulturo, Ministrstvo za turizem, Ministrstvo za obrambo in predsedstvo Sveta Italijanske republike, ob podpori projektov, ki jih financira Evropska unija (programi Interreg, skladi, povezani z GO!2025 itd.) in so relevantni za to področje. Priporočljivo je tudi spremljati možnosti zasebnih virov financiranja, ki vključujejo prispevke ustanov, soudeležbo društev, podjetij ter drugih zainteresiranih subjektov, ki so usmerjeni v razvoj ozemlja in njegovih vrednot.

Med praksami, ki lahko prinesejo znatne prihranke in so konkretno uporabne, je treba izpostaviti iskanje in aktiviranje morebitne obstoječe razpoložljivosti različnih zainteresiranih subjektov za izvedbo poti, kot so kulturna in socialno promocijska društva, strokovni spremljevalci pohodništva in njihova društva, CAI, jamarska društva, društva, ki delujejo na okoljskem področju, vojska in drugi, ki lahko s svojim neposrednim materialnim prispevkom podprejo izvedbo določenih posegov²²⁴.

Brez upoštevanja morebitnih prihrankov, ki izhajajo iz zgoraj omenjenih možnih razpoložljivih virov, neto stroškov administrativnega osebja v vodilnem subjektu ter stroškov, povezanih z nakupom zemljišča, izvedba posegov (združenih po makrokategorijah) zahteva naslednje splošne finančne zahteve²²⁵:

- Pridobivanje pooblastil, sodelovanje ter določitev pogojev in dogovorov med javnimi in zasebnimi subjekti, potrebnih za nadaljnje izvajanje projektnih aktivnosti.²²⁶: 10.000 evrov.
- Izvedbeni projekt adaptacije in vzdrževalnih del Vojaške ceste za potrebe kolesarskega turizma, priprava in prilagoditev območja „Piattaforma“, ureditev parkirišč (z namenskimi cestami) ob cestah, ki so vzporedne z „Osimsko cesto“ v bližini območja „Piattaforma“, ter zagotavljanje varnosti in obnove utrdb, predorov, jarkov, ostankov in drugih lokacij, ki so opredeljene kot vredne obnove: 50.000 evrov

²²³ Posebej gre za posege, povezane s prilagoditvijo vojaške ceste v kolesarsko stezo.

²²⁴ Vsak poseg, ki ga izvajajo ti subjekti, pripomore k zmanjšanju stroškov za nosilnega subjekta, kar posledično znižuje finančne potrebe projekta. Na primer, povsem hipotetično, če bi se CAI odločil za izvedbo specifičnega označevanja celotne poti s pomočjo svojih prostovoljcev, bi se stroški takšne intervencije skoraj povsem izničili. Podobno bi bilo, če bi vojska izvajala lastne košnje znotraj spomeniške cone, kar bi prav tako zmanjšalo stroške.

²²⁵ To oceno je treba šteti za okvirno in jo je v vsakem primeru mogoče posodobiti in spremeniti.

²²⁶ Gre za strokovne posege, ki so potrebni za pridobitev pooblastil (na primer, za začetek restavriranja kulturnih objektov). Stroški, povezani z morebitnimi parcelacijami, razlastitvami ali nakupi zemljišč, ki niso vključeni v to študijo, so izključeni. Prav tako so izključeni stroški izvedbene zasnove del in varnostni posegi, ki jih zahtevajo in so predvideni v konkretni postavki.

- Čiščenje invazivne vegetacije ob poteh, sprehajalnih poteh, jarkih, vhodih v predore, jamah, spomenikih in epigrafih iz prve svetovne vojne, monumentalnih napisih iz obdobja hladne vojne ter drugih zgodovinskih lokacijah in območjih, ki so del poti. Ureditev osnove poti, vključno z jarki in hodniki, bo omejena na posebej neravne odseke: 60.000 evrov.
 - Urejanje vsebine in aktivacija namenske spletne strani: 4.000 evrov.
 - Restavriranje epigrafskih in spomeniških artefaktov, ki imajo posebno zgodovinsko vrednost: 50.000 evrov.
 - Identifikacija natančnih lokacij za postavitev, vsebinska zasnova, izdelava in namestitev prometnih, pohodnih ter tematskih tabel na terenu: 20.000 evrov.
 - Izvedba adaptacijskih in vzdrževalnih del na vojaški cesti za kolesarski turizem: 100.000 evrov.
 - Izvedba obnovitveno adaptacijskih del vojašnice Casermetta Militare di Quota 553: 45.000 evrov²²⁷.
 - Izvedba postavitvenih in prilagoditvenih posegov na območju „Piattaforma”²²⁸: 80.000 evrov.
 - Postavitev in adaptacija parkirnih površin (s pripadajočimi namenskimi cestami) na ceste vzporedne z „Osimsko cesto” v bližini območja „Piattaforma”: 60.000 evrov.
 - Zavarovanje/popravilo utrd, predorov, jarkov, drugih ostankov: 100.000 evrov.
 - Posebne oznake (barvne oznake) vzdolž poti načrta poti: 1.000 evrov.
 - Cikel dogodkov in pobud za širjenje in predstavitev poti javnosti: 20.000 evrov.
- Skupne ocenjene finančne potrebe za zaključek projekta so: 600.000 evrov²²⁹.

²²⁷ Za kritje posegov, ki jih izvaja vodilni upravljavec. Kot je navedeno zgoraj, so poleg izvedenih posegov tudi stroški vojaške oblasti, ki uporablja lastne oddelke, in ti stroški niso vključeni v to finančno oceno.

²²⁸ Oznake izključene, so izračunane že zgoraj.

²²⁹ Treba je preučiti možnosti za nadaljevanje izvedbe posegov po posameznih sklopih, ob upoštevanju razporeditve razpoložljivih finančnih sredstev ter prednostnih nalog poslovanja, ki jih določi vodilni upravljavec.

Okvirni časovni razpored

Pričakuje se, da bodo načrtovani posegi, razvrščeni po tipoloških kategorijah, izvedeni v skladu z naslednjim časovnim zaporedjem, ki obsega skupno obdobje 12 četrletij (3 leta).²³⁰:

- **1. trimesečje:** Identifikacija vodilnega subjekta za upravljanje projekta „Razvoj zgodovinsko-okoljske poti gore Sabotin“, ter „Zgodovinsko-okoljske poti gore Sabotin“, ki bo razvita kot turistično-kulturno-okoljska pot, izhajajoča iz tega projekta, in določitev notranje organizacije teh poti za zagotavljanje učinkovitega in uspešnega razvoja projekta.
- **1. trimesečje, 2. trimesečje:** Postopki izbire in dodeljevanja zunanjih strokovnih in sodelovalnih vlog.
- **2. trimesečje, 3. trimesečje:** Pridobivanje pooblastil, sodelovanje ter določila in dogovori med javnimi in zasebnimi subjekti, ki so potrebni za nadaljevanje projektnih aktivnosti, vključno z razveljavitvijo obstoječe upravne prepovedi prehoda pešcev po vojaški cesti.
- **2. trimesečje, 3. trimesečje, 4. trimesečje:** Izvedbeni projekt (v sklopih) vključuje adaptacijo in vzdrževalna dela na vojaški cesti za namene kolesarskega turizma, pripravo in prilagoditev območja „Piattaforma“, pripravo in prilagoditev parkirnih površin (s pripadajočimi namenskimi cestami) na cestah vzporednih z „Sabotinsko cesto“, v bližini območja „Piattaforma“ ter zavarovanje in obnovo utrdb, predorov, jarkov, ostankov in drugih lokacij, ki so opredeljene kot vredne obnove.
- **3. trimesečje, 4. trimesečje, 5. trimesečje:** Čiščenje invazivne vegetacije ob poteh, sprehajalnih poteh, jarkih, vhodih v tunele, jamah, spomenikih iz obdobja hladne vojne ter drugih zgodovinskih mestih in območjih ob poti; ureditev površin stez, ki so omejene na posebej neravne odseke.
- **3. trimesečje, 4. trimesečje, 5. trimesečje:** Urejanje vsebine in aktivacija namenske spletne strani.
- **3. trimesečje, 4. trimesečje, 5. trimesečje, 6. trimesečje, 7. trimesečje:** Restavriranje epigrafskih in spomeniških artefaktov, ki imajo posebno zgodovinsko vrednost.
- **4. trimesečje, 5. trimesečje, 6. trimesečje, 7. trimesečje, 8. trimesečje, 9. trimesečje:** Izvedba del v več paketih za prilagoditev in vzdrževanje Vojaške ceste za kolesarski turizem, pripravo in prilagoditev območja „Piattaforma“, prilagoditev parkirnih površin (z ustreznim cestnim sistemom) na cestah vzporednih s „Sabotinsko cesto“, v bližini območja „Piattaforma“, prilagoditev vojašnice Casermetta,

²³⁰ Delovna hipoteza ima indikativno vrednost. Treba je opozoriti, da je realizacija terminskega plana ključna za uspeh projekta in je močno odvisna od pravočasne izvedbe nabave finančnih sredstev, potrebnih za financiranje posegov, ki niso vključeni v začetno oceno.

ter izvedbo varnostnih ukrepov in obnove utrdb, predorov, jarkov, ostankov ter drugih identificiranih zanimivih točk.

- **6. trimesečje, 7. trimesečje, 8. trimesečje, 9. trimesečje:** Identifikacija natančnih lokacij za postavitve, vsebinska zasnova, izdelava in postavitve cestnih, pohodnih ter tematskih oznak na terenu.
- **8. trimesečje, 9. trimesečje:** Postavitve posebnih barvnih oznak vzdolž poti, ki označujejo različne kroge.
- **9. trimesečje, 10. trimesečje:** Drugi cikel čiščenja invazivne vegetacije, ki bo morda ponovno zrasla, ter izvedba manjših pregledov in rednega vzdrževanja lokacij.
- **10. trimesečje, 11. trimesečje, 12. trimesečje:** Izvedba različnih dogodkov in pobud za širjenje ter predstavitev poti širši javnosti.
- **11. trimesečje, 12. trimesečje:** Sprejem programa za dolgoročno vzdrževanje, širjenje in promocijo zgodovinsko-okoljske poti gore Sabotin.
- **Od 12. četrtertletja dalje:** Dolgoročno izvajanje vzdrževanja ter izvajanje intervencij za širjenje in promocijo.

Dolgoročno vzdrževanje načrta poti in napoved upravljanja

Po vzpostavitvi zgodovinsko-okoljske poti gore Sabotin je ključno zagotoviti trajnosten, učinkovit in dolgoročno uspešen mehanizem za upravljanje in vzdrževanje. Ta mehanizem mora zato vključevati ključne značilnosti, kot so bistvenost, uporabnost in vrednotenje priložnosti za sodelovanje z lokalnimi združenji, organi ter drugimi subjekti, ki so zainteresirani za učinkovito vzdrževanje poti. Vzdrževanje vključuje predvsem naslednje posege: ohranjanje uporabnosti poti s posekom vegetacije (predvsem podrasti, šibja in grmičevja, ki raste sezonsko); ureditev poti in zgodovinskih lokacij (jame, rovi ipd.) v primeru podrtih dreves ali morebitnih plazov; redno čiščenje in popravilo parkirišč na območju „Piattaforma“ ter vojaške ceste; redna popravila ali po potrebi zamenjava zunanje opreme (zlasti na območju „Piattaforma“) ter oznak; posodobitev namenske spletne strani.

Kot operativni predlog se priporoča, da se dela izvedejo na naslednji način:

- Vodilni upravljevec projekta (ali ustrezno določen subjekt) bo prevzel odgovornost za pobudo ter dolgoročno usklajeval upravljanje in vzdrževanje poti ter šestih povezanih lokacij.
- Poti (vključno z različicami) so v celoti označene, za njihovo vzdrževanje pa skrbi Italijanski alpski klub (CAI), ki je vključil te naloge v svoje redne programe vzdrževanja.
- Pot je del programov izboljšave in vzdrževanja, povezanih s potjo in čezmejnimi projekti Pot miru / Walk of Peace / Sentiero della Pace.
- Ministrstvo za obrambo, skupaj s pristojnimi uradi in oddelki vojske, ki so odgovorni za upravljanje vojašnice in spomeniške cone Sabotin, izvaja vzdrževalna dela v tej območju v skladu z veljavnimi predpisi, ki urejajo vojaški sistem.
- Z društvi in lokalnimi subjekti, ki so zainteresirani za vzdrževanje poti in valorizacijo območja (kot so speleologi, društva za družbeno promocijo ter tisti, ki se ukvarjajo z zgodovinsko-kulturnimi in/ali okoljskimi vprašanji), je potrebno skleniti sporazume in dogovore.
- Vodene izlete in dogodke je treba redno organizirati vzdolž poti in na lokacijah, ki jih ta zajema, saj stalna uporaba teh krajev prispeva k učinkovitemu vzdrževanju poti in zgodovinskih mest

Projektne usmeritve povezane z dolgoročnim kulturno-turističnim razvojem

V perspektivi dolgoročnega kulturno-turističnega razvoja, širjenja atraktivnih kapacitet, koherentne valorizacije zgodovinskih pomenov in promocije vrednot spomina, specifičnih za zgodovinsko-okoljsko pot gore Sabotin, so opredeljene naslednje možne dolgoročne projektne usmeritve:

- Izvedba in izboljšanje neposredne povezovalne poti gore Sabotin z nasprotnim svetiščem Oslavja ter z zgodovinsko-spomeniškim območjem »Lenzuolo Bianco« in gore Calvario / Podgora. V tem smislu poleg zgodovinsko-okoljske poti gore Sabotin²³², je treba organizirati in vključiti v Pot miru / Walk of Peace / Sentiero della Pace pot, ki od območja „Piattaforma“ nad Villa Vasi doseže zgodovinsko lokacijo „Lenzuolo Bianco“, nadaljuje do svetišča Oslavje in se nato pridruži poti, ki je že del poti Poti miru / Sentiero della Pace, ki vodi do Monte Calvario / Podgora.

Zemljevid vzet iz: <https://www.thewalkofpeace.com/it/map/>

- „Piattaforma“ (glavna izhodiščna točka zgodovinsko-okoljske poti gore Sabotin)
- Zgodovinsko-okoljska pot gore Sabotin (vključena v Pot miru)
- Povezovalna pot (bo vključena v Pot miru)
- Spomenik „Lenzuolo Bianco“
- Pot miru 30. 11. 2024 ob
- svetišču Oslavje

²³¹ Da se izraža tako v smislu dostopnih pohodniških, kolesarskih in turističnih poti, kot tudi v usklajeni promociji in širjenju teh poti.

²³² Ki jih je treba vključiti v Pot miru / Walk of Peace / Sentiero della Pace, kot je navedeno zgoraj.

- Zlasti je treba okrepiti tematsko povezavo med obiskom zgodovinsko-okoljske poti gore Sabotin in mestom Gorica, ter vključiti zgodovinsko-spominski krog, ki povezuje vojaško pokopališče v Sredipolju in Oslavje, zgodovinsko območje gore Calvario/Podgora, spomeniško območje gore San Michele, mesto Nova Gorica, območje Svete gore/Monte Santo ter Sabotin – Park Miru v čezmejni perspektivi.
- V okviru sodelovanja s slovenskimi subjekti je treba spodbuditi obnovo celotnega odseka pohodniške poti, ki se nahaja na slovenskem ozemlju, med muzejem in zatočiščem Sabotin – Park Miru / Sabotino – Parco della Pace ter italijansko mejo tik zahodno od vrha Quota 609 m, kjer pohodniška pot vstopi v italijansko ozemlje. Ta poseg bi, poleg tistih, ki so načrtovani v tej študiji izvedljivosti na italijanskem ozemlju, omogočil oblikovanje sugestivne, edinstvene in izjemne čezmejne zgodovinsko-tematske poti v dolžini več kot 2 km, ki bi povezovala spominsko piramido “Massi Rocciosi” (skalnati balvani) (Piramida – spomenik italijanskemu preboju fronte na Sabotinu, ki se nahaja na slovenskem ozemlju na nadmorski višini približno 450 m) in cerkev, arheološko območje in zanimivost območja San Valentino.
- Prizadevati si je treba, da bo pot (vključno z različicami) v celoti označena in uradno registrirana kot pot CAI s strani Italijanskega alpinističnega kluba.
- Promocija zgodovinsko-okoljske poti gore Sabotin bo vključevala obiske krajev, povezanih s hladno vojno, s posebnim poudarkom na veteranih in združenjih, ki so v tem obdobju služili na tem območju.
- Promocija zgodovinsko-okoljske poti gore Sabotin v šolah.
- Promocija zgodovinsko-okoljske poti gore Sabotin bo usmerjena na skupine in posameznike, ki jih še posebej pritegnejo naravoslovni in okoljski vidiki tega območja.
- Ob tem nenehno organiziramo vodene zgodovinsko-okoljske izlete in kulturne prireditve poti in mest, ki se jih dotakne.
- V sodelovanju z vojaško upravo je treba organizirati kulturne in športne prireditve, kot so koncerti, kolesarski vzponi, dan gorskega teka in dan izstrelitve jadralnega padala, ob uporabi zavarovane vojaške ceste²³⁴ ter izkoriščanju razpoložljive vojašnice Casermetta di Quota 553, ki jo občasno dodeli vojaška oblast.
- Stalno promovirajte načrt poti z uporabo promocijskih materialov, spletnih strani in družbenih medijev vodilnega subjekta ter pristojnih regionalnih in lokalnih organov v zvezi z zadevo.

²³³ Preverite morfološko in meteorološko združljivost lokacije (v bližini vojašnice Casermetta ali na odprtih površinah na vrhu, kot so barje ali travnik) z zahtevami, ki izhajajo iz potreb te posebne dejavnosti.

²³⁴ V sodelovanju in s soglasjem vojaške oblasti se po potrebi lahko uporabijo tudi motorna vozila (avtomobili, kombiji) za prevoz do bližine vojašnice Casermetta Militare di Quota 553 z vključitvijo „shuttle“ službe.

- Ustvariti in promovirati dokumentarne filme ter publikacije, ki so posvečene gori Sabotin, njeni zgodovini in naravnem okolju.
- Predvideti odprtje sprejemne zgradbe v obliki „kioska“ ali majhnega zatočišča, ki naj bi bila postavljena ob makadamski cesti na sredini hriba, v bližini glavnega zgodovinskega kamnoloma in predvsem v bližini jase, ki je nastala zaradi preteklih del pridobivanja rdečega kamna.²³⁵
- Nadaljujte s sodelovanjem, ki vključuje in krepi kmetijske, gozdarske ter pastirske dejavnosti, ob hkratnem spodbujanju trajnostne rabe ozemlja²³⁶, v skladu z veljavnimi splošnimi in posebnimi predpisi, ki urejajo omejena območja, kot so spomeniška, arheološka območja in biotopi.

²³⁵ GPS koordinate: 45,98197N, 13,63497E. Za izvajanje te dejavnosti je najprej nujno potrebno opraviti ustrezne regulativne in administrativne preglede. Približno 300 metrov jugovzhodno se nahaja že omenjena zasebna lesena stavba tipa „koča“, ki bi lahko predstavljala model zatočišča, ki naj bi bil nameščen na zgoraj omenjeni lokaciji.

²³⁶ Tako kot že omenjene predvsem pastoralne dejavnosti, ki jih je razvil E.Wi.MA, Aps.

Partner di progetto/Projektne partnerji: